ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ

Nuvelă

Traducere de V. Em. Galan şi Igor Block

Subterana * I

Sînt un om bolnav... Sînt un om rău. Un ins de loc atrăgător, îmi dă de furcă, bănuiesc, ficatul. De altminteri, habar n-am ce-i cu boala mea ; jpropriu-zis, nu ştiu sigur ice anume mă doare. Stimez medicina şi doctorii, dar nu mă tratez, nici nu m-am tratat vreodată. Pe urmă sînt şi teribil de superstiţios ; în orice caz, atîta cît lîmi trebuie ca să stimez medicina. (Destul de instruit pentru a nu crede în superstiţii, sînt totuşi superstiţios.) Nu, nu vreau să mă tratez : de rău ce sînt. Domniile voastre, se-nţelege, nu puteţi pricepe cum vine asta. Eu însă pricep. Firește, date fiind împrejurările, nu-s în stare să vă explic foarte desluşit spre cine anume ţinteşte răutatea mea ; ştiu prea bine că, netratîndu-mă, nu fac doctorilor nici un „pocinog" ; ştiu mai bine ca oricine că

* **Atît autorul însemnărilor cît şi „însemnările* sale sînt, fireşte, rodul** închipuirii. Cu toate acestea, persoane ca autorul unor asemenea însemnări nu numai că pot fi întîlniţi, dar este chiar inevitabil să existe în societatea noastră, ţinînd seama de condiţiile în care ni s-a format societatea. Am vrut să înfăţişez publicului un caracter **mai** aparte din trecutul apropiat. Reprezentantul unei generaţii pe cale de **a** se stinge. în acest fragment, intitulat *Subterana,* persoana în cauză se prezintă pe sine, îşi prezintă concepţiile şi vrea parcă să explice cauzele care au determinat şi care trebuiau să determine apariţia ei în mijlocul nostru. Fragmentul următor va reproduce „însemnările", de astă **dată autentice, ale** personalului **despre unele intîmplări din viaţa sa.**
Feodor Dosţolevşkl

toate astea or să-mi dăuneze numai mie, nimănui altcuiva. Totuşi, dacă nu mă tratez, o fac din răutate. Din moment ce mă arde la ficat, las' încaltea să mă ardă şi mai şi !

Trăiesc de mult aşa, de vreo douăzeci de ani. Acum am patruzeci. înainte aveam o slujbă, acum nu mai am. Am fost un slujbaş răutăcios. Eram grosolan, şi-mi găseam o plăcere într-asta. Nu obişnuiam să iau mită, deci trebuia să-mi ofer cumva, cît de cît, anumite compensaţii. (Aici am făcut ;o glumă proastă, dar n-o şterg ; am scriso giîndindu-mă că-mi va ieşi ceva grozav de spirituali, dar acum, înţelegînd că n-am vrut decît să comit un teribilism abject, n-o şterg într-adins !) Oînd veneau Ja biroul meu diverşi petiţionari după informaţii, îi măsurăm, scrişnind ; era, pentru mine, o desfătare nemaipomenită dacă izbuteam să mîhnesc pe cineva. Şi izbuteam aproape totdeauna. Veneau mai ales oameni sfioşi, cum sînt îndeobşte petiţionarii. Dintre ceilalţi, dintre semeţi, nu puteam suferi mai ales pe-un ofiţer. Se ţinea mîndru şi-işi tot zornăia oribil sabia. Din pricina săbiei, m-am războit cu el un an şi jumătate. Pînă la urmă am. biruit; a lăsat-o baltă cu zăngănelile. De altfel, astea s-au întâmplat ,cînd eram tînăr. Şi, domnilor, ştiţi dumneavoastră care era punctul cheie al .răutăţii mele ? Ei bine, tocmai aici e-<aici, tocmai asta-i suprema porcărie : mereu, chiar în clipele icînid eram mai înveninat ca oricînd, îmi dădeam seamă, ruşinat, că nu-s un om rău, nici măcar înrăit ; că nu făceam altceva decît spe-riam pe degeaba vrăbiile, ca să mă amuz. Eu pot s-ajung literalmente cu spume la gură, dar, uite, dacă-mi aduci te miri ce flecuşteţ, ori îmi dai o ceaşcă de ceai cu zahăr, mă calmez. Ba mă şi înduioşez, cu toate că pe urmă, desigur, o să fiu ifurios pe anine însumi şi, de .ruşine, o să am insomnii Juni de-a jindul. Asta mi-e firea.

Adineauri, spunînd că am fost un slujbaş răutăcios, am minţit. Am minţit din răutate. Făceam şi eu nişte ştrengării acolo, petiţionarilor sau ofiţerului aceluia ; atîta tot; pentru că, de fapt, n-am izbutit niciodată să devin rău. Desluşeam în mine, clipă de clipa, nenumărate elemente văding tocmai contrariul. Mă simţeam îmbibat ide elementele astea contrare ca un burete. Ştiam : dospiseră iîn mine toată viaţa şi aveam pretenţia să răbufnească ; dar teu nu le lăsam, şi pace ; înadins nu le lăsam să răbufnească nici încotro. Şi mă chinuiam, de mă apuica pur şi simplu ruşinea ; îmi provocau convulsii ;

pînă la urmă, mi s-a făcut lehamite de ele ■, ah, ce mai lehamite ! N-aveţi cumva impresia, domnilor, că printr-asta m-aş căi de oeva şi v-aş cere iertare pentru ceva ?... Sînt încredinţat : aveţi această impresie... Dar, oricît aţi avea-o, mie, vă asigur, puţin îmi pasă...

N-am ştiut să devin nu numai rău, dar nici altcumva: nici rău, nici bun, nici ticălos, nici cinstit, nici

tu erou, nici tu muscă. Acum îmi duc zilele, câte mi-au rămas, în bîrlog, sîdîindu-mă singur cu consolarea răutăcioasă, cu totul deşartă, că omul deştept nici n-are icum deveni realmente ceva-, numai imbecilul devine ceva. Da, vă rog : omul inteligent din secolul aii nouăsprezecelea trebuie, are obligaţia morală să fie o fiinţă prin excelenţă fără caracter ; iar omul de caracter, omul de acţiune, trebuie să 'fie >o fiinţă prin excelenţă mărginită. Asta-i convingerea mea, dobândită ân răstimpul a patru decenii. Am patruzeci de ani, iar patruzeci de ani reprezintă o viaiţă de om : ajungând aici, înseamnă că ai » ajuns la adiînei bătrâneţe. Să trăieşti mai mult decît patru-Y»[1] zeci de ani e indecent, e vulgar, e imoral! Cine trăieşte peste patruzeci de ani ? Răspundeţi-mi sincer, cinstit. Vă spun eu cine : imbecilii şi ticăloşii, ăştia trăiesc. Am s-o spun de la obraz tuturor bătrânilor, tuturor venerabililor ăstora, tuturor ghiujilor colilii care se mai îşi parfumează i O voi spune de la obraz întregii lumi ! Dreptul de a vorbi nni-l asigur trăind pînă la şaizeci de ani. Până la şaptezeci de ani! Pînă la optzeci !... Staţi o clipă ! Lăsaţi-mă să-mi trag răsuflarea... Vă închipuiţi, cred, domnilor, ică urmăresc să vă amuz. V-aţi înşelat şi în privinţa asta. Nu-s nici pe departe un om atât de vesel cum vă par sau s-ar putea să vă par ; de altfel, dacă, scoşi idin sărite de pălăvrăgeala asta {şi simt că aţi început efectiv a vă ieşi din sărite), m-aţi întreba cine sînt, aş răspunde : sînt asesor de colegiu *. Am intrat în slujbă ca să am ce mînca . (riguros, exclusiv pentru asta) şi anul trecut, cînd o rudă depărtată mi-a lăsat prin testament işase mii de ruble, mi-am dat numaidecât demisia pentru a mă statornici în bîrioguil meu. înainte, tot aici stăteam ; acum însă m-am statornicit. O odaie mizerabilă, infectă, la marginea oraşului. Drept slujnică ţin o ţărancă bătrână, lea de proastă ce-i; pe deasupra, duhneşte u'rît totdeauna. Mi se spune că la Petersburg clima începe să-mi dăuneze şi că-n Petersburg viaţa-i prea scumpă faţă de mijloacele mele precare. Cunosc povestea ; o cunosc

mai bine decit tot soborul experimentaţilor *${* preain/ţelepti-lor, mai bine decît oricare din indivizii ăştia capabili numai să ibâţiîie din icăpăţînă. Rămân totuşi la Petersburg ; n-o să plec din Petersburg ! N-o să plec pentru că... Ei ! N-are ab-6olult nici o importanţă dacă plec oxi ba !

Şi, fiindcă tot am ajuns aici : despre ce poate vorbi cu maxime satisfacţii un om cumsecade ? Răspuns : despre dînsul.

Ei, atunci despre mine voi vorbi şi eu.

II

Aşadar, domnilor, acum aş ţine să vă povestesc — fie că mă ascultaţi ori nu — cum de n-am fost în stare să devin măcar muscă. V-o declar solemn : am vrut de nenumărate ori să devin muscă. Şi nu m-am învrednicit barem de-atîta lucru. Vă jur, domnilor, că a fi prea conştient, a fi hiperconştient e o boală ; boală ca toate bolile. Pentru uz curent, oamenilor Je^ar fi destul îşi prea destul dac-ar rămâne la conştiinţa umană de rând, aşadar, la jumătate sau chiar la un sfert din porţia luată asupră-i de omul evoluat din nenorocitul nostru secol aii nouăsprezecelea ; om căruia, uneori, îi mai e hărăzită pe deasupra şi crunta pleaşcă de a trăi in Petersburg, cel mai abstract şi mai calculat oraş de pe glob. (Oraşele sînt de două feluri : calculate şi necalculate.) Ar fi absolut suficientă, bunăoară, o conştiinţă de tipul celei pe care o au oamenii şi militanţii aşa-zişi spontani. Fac prinsoare : mă bănuiţi că scriu dintr-astea numai ca să-mi dau aere, luând astfel peste picior pe oamenii de acţiune ; şi că, tot dintr-o bravadă de prost-gust, âmi zornăi sabia ca ofiţerul meu amintit mai înainte. Dar, domnilor, unde-i individul capabil să se umfle-n pene, s-o facă pe grozavul cu bolile de care suferă ? Adică, *ce* spun eu ? O fac toţi, care mai de care ; se fudulesc pe-ntrecute cu bolile ilor — iar eu poate chiar mai mult ca alţii. Dar să lăsăm vorbăria j obiecţia mea era absurdă. Ceea ce n-o să mă împiedice a rămîne ferm convins că nu numai prea multă conştiinţă, dar orice conştiinţă re-

prezintă o calamitate. Acesta-i punctul meu de vedere. Dar deocamdată s-o lăsăm şi pe asta. Iată ce v-aş ruga să-mi spuneţi : de ce oare eu, ca un făcut, tocmai, da, tocmai în momentele cînd cuprindeam cu maximă acuitate subtilităţile „a tot ce-i frumos şi sublim" [2] ; cum se spunea la noi, pe vremuri, chiar atunci, începtam să fiu conştient şi, uite, să-vîrşeam nişte fapte pe care... ei ida, într-un cuvînt, deşi poale toţi le săvârşesc... nişte fapte pe care eu le săvîrşeam, ca un făcut, tocmai cînd ajungeam conştient în oel mai înalt grad că n-ar fi trebuit să ie săvîrşesc ? Cu cît mi-era mai limpede ce-i binele sau tot acest „frumos şi sublim", cu atît mă afundam mai zdravăn în mocirla mea şi cu atît îmi venea să mă împotmolesc pînă la capătul capătului. Iar trăsătura de bază consta în faptul că toate astea nu păreau să zacă-n mine întîmplător, ci ai fi zis că aşa şi trebuia să fie. Parcă-mi era starea

normală, nicidecum boală ori cusur ; aşa, cu timpul, mi-a pierit cheful de a lupta împotriva cusurului. iPînă la urmă, am ajuns de era cît pe ce să cred (ori poate am crezut într-adevăr) că la mine chiar aşa o fi starea normală. Dar întlîi şi-ntâi, la început, cu ce chinuri m-am ales de pe urma 'luptei ăstei a ! Nu puteam crede că alţii păţesc la fell; de aceea am şi ţinut totul în taină, toată viaţa. îmi era ruşine (ba tpoate mi-e şi acum) ; ajungeam să simt nu ştiu ce desfătare tainică, anormală şi mârşavă, dată, în vreo mizerabilă noapte petersburgheză, mă întorceam în bîiiog şi mă apucam cu tot dinadinsul să'mi limpezesc în conştiinţă faptul că şi-n ziua respectivă săvârşisem o ticăloşie, că ceea ce făcusem nu mai putea fi nicicum îndreptat; şi, pradă remuş-cărilor, mă frământam în sinea mea şi mă torturam, pînă cînd amărăciunea mi se prefăcea în nu ştiu ce blestemat simţământ dulceag, ruşinos, apoi, în sfârşit, într-o adevărată desfătare ! Da, în desfătare ; în desfătare ! Sînt convins de aceasta. De aceea am şi adus vorba într-acoace : pentru că, oricum, ţin să stabilesc precis dacă mai încearcă ori nu şi alţii asemenea desfătări. Să vă explic : în cazul meu, acest .sentiment (provenea tocmai dintr-o prea lămurită conştiinţă a umilirii mele ; din faptul că mă simţeam eu însumi coboiît la limită ; şi simţeam că oricît de rău era aşa, altfel n-avea cum să (fie ¸ şi simţeam că nu mai aveam nici o ieşire, că niciodată n-o să devin alt om ; şi simţeam că chiar dacă mi-ar rămîne timp, chiar dacă aş mai avea destulă cre-

dinţa pentru a mă schimba în altceva, eu, cert, n-aş mai y.rea să mă schimb ; iar dacă aş vrea, tot n-aş face nimic, deoarece, practic vorbind, poate nici n-ai în ce te schimba. Dar ceea ce e mai important, la urma urmei, e că asemenea lucruri se petrec în virtutea legilor normale şi fundamentale ale hiperconştiinţei, plus a inerţiilor decurgînd nemijlocit din aceste legi; ca atare, pe .iănîmul dat, nu numai că nu-i chip să te schimbi, dar pur şi simplu n-ai ce-i face. Ca efect al hiperconştiinţei ise întâmplă, bunăoară, aşa : ai dreptate, eşti un ticălos ; ca şi cînd pentru ticălos ar fi o consolare să simtă că-i într-adevăr ticălos. Dar ajunge... Uf! Am spus atîtea, şi ce-am explicat ?... Prin ce se explică iîn cazul de faţă desfătarea ? Totuşi mă voi explica ! Scot eu treaba asta la capete ! De-atiîta am şi luat pana în mlînă...

Eu, de pildă, am foarte mult amor propriu. Sînt bănuitor şi susceptibil ca gheboşii sau ca piticii; dar, vă jur, am avut unele momerite cînd, de mi-ar fi ars careva o palmă, aş fi fost poate de-a dreptul bucuros. O spun cu toată seriozitatea : aş fi izbutit, fără îndoială, să găsesc şi-ntr-asta vreun soi de desfătare ; fireşte, o desfătare a desperării j dar, uite, tocmai desperarea îţi dă cele mai arzătoare desfătări, cu deosebire cînd ţi-e peste măsură de conştient impasul în care te afli. Şi, vezi bine, dacă primeşti o palmă — oho ! — ce conştient eşti de nimicnicia ta! în fine, trecând peste toate astea, oricum ai sta şi-ai judeca, reiese că primul vinovat sînt totdeauna eu ; vinovat fără vină — ceea ce e încă mai dureros —■ şi, ca să zic aşa, potrivit legilor firii. Sînt vinovat în primul rînd pentru că-is mai deştept decît toţi cei dimprejurul meu. (M-am soootit întotdeauna mai deştept decît toţi cei din jurul meu j uneori — nu ştiu dacă o să mă credeţi — am avut chiar remuşcări. In orice caz, toată viaţa am privit cumva oblu, niciodată n-am îndrăznit să mă uit drept în ochii oamenilor.) Sînt vinovat, în sfîrşit, deoarece, chiar dacă aş fi mărinimos, conştiinţa întregii inutilităţi a acestei mărinimii tot pe mine m-ar face să sufăr mai mult. Cred că nici n-aş găsi nimic de făcut cu mărinimia : să iert, n-ar merge, dat fiindcă cel care m-a ofensat a făcut-o, poate, în virtutea legilor naturii, iar legile naturii n-ai cum le ierta ; să uit — iarăşi n-ar merge, dat fiind că, independent de legile naturii, cînd ţi-e necaz, ţi-e necaz, şi gata. în sfîrşit, chiar dacă aş vrea să nu fiu de loc mărinimos, ci, dimpotrivă, chiar dacă

aş vrea să mă răzbun pe cel care m-a ofensat, tot n-aş izbuti să mă răzbun iîn nici un fel pe nimeni, dat fiind că, oricît de la^ndemînă mi-ar fi răzbunarea, eu, de bună seamă, n-aş fi îndrăznit să (întreprind nimic. De ce n-aş li 'îndrăznit ? Despre asta ţin să spun separat cîteva cuvinte.

III

Ia să vedem, de exemplu, cum procedează oamenii care ştiu să se răzbune şi, în genere, să-şi apere interesele ? Ei bine, în răstimpul cît âi cuprinde, să zicem, sentimentul răzbunării, întreaga lor fiinţă e stăpînită numai şi numai de sentimentul acesta. Un domn dintr-ăştia merge drept spre ţintă, ca 'taurul furios, cu coarnele către pămîrit; doar vreun zid de-l mai opreşte. (De altfel, cînd simt MI faţă zidul, domnii respectivi, adică oamenii şi militanţii cu fire spontană, capitulează cum nu se poate mai franc. Pentru ei zidul nu-i o scuză, ca pentru alde noi, oamenii care gîndim şi, ca atare, nu (întreprindem nimic ; nu-i un pretext invocat pentru a face cale-n'toarsă, pretext în care obişnuit oamenii de felul nostru nu cred, deşi 'îl găsesc totdeauna foarte binevenit. Nu, ei capitulează cu toată sinceritatea. Zidul reprezintă pentru dînşii ceva liniştitor, un tranchilizant moral, absolut, poate chiar ceva mistic... Dar despre zid — mai tîrziu.) Ei bine, pe un asemenea om cu fire spontană eu îîl consider omul

adevărat, normal, întocmai cum a vrut însăşi natura-mumă să-l vadă, cînd cu nespusa-i amabilitate, l-a adus pe ilume. îl pizmuiesc teribil pe acest om. E prost, nu zic ba ; dar poate că omului normal i se icade într-adevăr :să fie prost — mai .ştii ? Poate-i chiar frumos aşa. Eu unul sînt cu atît mai mult partizanul acastei bănuieli — ca s-o desemnăm aşa — cu cît, iată : dacă luăm, de pildă, antiteza omului normal, adică un om hiper-conştient, ieşit, desigur, nu din sinul naturii, ci dintr-o retortă {asta are iz de misticism incipient, domnilor, dar eu nutresc şi această bănuială), ei bine, omul provenit din retortă ajunge cîteodată să se dea aşa fel în lături din faţa antitezei sale, încât el însuşi, cu toată hiperoonştiinţa lui, se socoate, cu bună-credinţă, şoarece îşi nu om. Şi chiar daeă-i
134
Un şoarece hiperconştient, rămîne totuşi şoarece, pe cită vreme în cazul celălalt avem a face cu un om, şi ca atare dtc. etc. Dar gîndiţi-vă în primul rînd Că el însuşi se socoate şoarece, deşi nu-i cere nimeni aşa ceva ; aici e un punct important. Să privim acum şoarecele nostru în acţiune. Să presupunem, de pildă, că a fost şi el ofensat. (E aproape totdeauna ofensat.) Că vrea şi el să se răzbune. Că e în stare, eventual, să adune-ntr-însul mai multă răutate decît *l'homme de la natuie et* de ia *verile*[3]. Că, eventual, dorinţa ticăloasă şi josnică de a căşuna ofensatorului un rău egal îl rîcîie mai amarnic decât l-ar rîdîi pe *l'homme de la nature et de la velite ;* dat fiind că *l'homme de la nature et de la verite,* graţie prostiei lui înnăscute, îşi socoate răzbunarea un act de justiţie, şi atâta tot, pe cîtă vreme şoarecele, hiperconştient fiind, neagă în astfel de cazuri justiţia şi ajunge, în sfîrşit, la acţiune, la însuşi actul răzbunării. Nefericitul şoarece, aşadar, pe liîngă ticăloşia iniţială, a şi adunat, în chip de întrebări sau Îndoieli, atîtea ailte ticăloşii, a adăugat la o problemă /atîtea alte probleme nerezolvate, încît, fără ,să vrea, şi-a clădit împrejur o bramburealâ fatală, un soi de mocirlă puturoasă, alcătuită din îndoielile şi frămîntările lui, plus scuipăturile cu care-l .copleşesc oamenii acţiunii directe, strînşi în solemn conclav de judecători şi de dictatori ca să rîdă-n hohote pe seama lui. Firește, şoarecele nu mai poate decît, cel mult, să dea din lăbuţe a lehamite şi, cu un zîmbet prefăcut, plin de-un dispreţ în care nici el nu crede, să se retragă ruşinat în gaură. Acolo, în duhoarea mizerabilului său bîrlog subteran, şoarecele nostru ofensat, siîlcit şi luat în rîs, se cufundă într-o furie rece, înveninată şi, mai ales, veşnică. Patruzeci de ani de-a rînidul îşi va aminti pînă în cele mai mici, pînă în cele mai penibile amănunte, ofensa suferită ; 'adăugind mereu, de la dînsul, amănunte şi mai ofensatoare ; obligîndu-şi propria imaginaţie să-l zădărască şi să-l aţîţe cu maximă cîinoşie. Se va ruşina el însuşi de imaginaţia lui, dar îşi va aminti totul, va depăna totul ; va scorni pe seama sa lucruri nemaipomenite, sub pretextul că şi acestea s-ar fi putut întîmpla ; şi nu va ierta nimic. Poate va începe cumva să se şi răzbune, dar numai aşa, printre picături, ţinîndu-se de meschinării, mereu pe după colţ, mereu incognito, fără a crede nici în dreptul lui de a se răzbuna, nici în reuşita răzbunării lui j ştiind dinainte că de pe urma
135
tuturor încercărilor de a se răzuna va suferi e^ însuşi de o sută de ori mai mult decât cel pe care se răzbună, în timp ce acestuia poate nici măcar n-o să-i pese. în ceasul morţii îşi va aduce aminte din nou de toate, cu dobînda adunată în răstimp, şi... Dar tocmai în semidesperarea asta rece şi dezgustătoare, în semicredinţa aista, în această conştientă auto-înmormîntare de viu, din pricina supărărilor ântr-un bîrlog subteran, pe timp de patruzeci de ani, în acest impas făurit cu sîrguinţă şi totuşi în parte îndoielnic, în întreaga otrava asta a dorinţelor neîmplinite cu care îşi-a îmbibat fiinţa, în toată febra asta a şovăielilor, a hotărîrilor luate pe vecie şi a căinţelor survenite după numai cîteva tctipe stă tot miezul ciudatei desfătări de care vorbeam. Desfătarea asta e atît de subtilă, uneori (atât de greu de-nţeles, încât oamenii cît de cît mărginiţi sau .cei cu nervii tari n-au cum pricepe, pînă-i lumea, nimic într-însa. „Poate, veţi adăuga domniile voastre, rînjind, nu vor înţelege nici cei care n-au primit palme." în felul acesta veţi insinua politicos că eu am fost poate pălmuit şi de-aceeia aş vorbi ca un cunoscător [în materie. Fac prinsoare ,că aşa credeţi. Fiţi pe pace, domnilor, palme n-am primit, deşi mi-e absolut indiferent ce vă închipuiţi dumneavoastră. Poate regret că am apucat să cîrpesc prea puţine palme. Dar, ajunge : nici un cuvînt în plus pe tema asta care vă interesează atâta.
Continuu liniştit: despre oamenii cu nervii tari, incapabili să înţeleagă o anumită subtilitate a desfătărilor. Cu toate că, bunăoară, lîn anumite împrejurări, domnii aceştia rag precum taurii, cfit îi ţine beregata, cu toate că aista le face poate cea mai mare cinste, totuşi, cum am mai spus, în faţa imposibilului ei se cialmează numaidecît. Impasibilul e pentru dînşii ca un zid ! Ce fel de zid ? Bineînţeles — legile naturii, deducţiile ştiinţelor naturale, matematica. Păi dacă ţi se demonstrează, isă zicem, că te tragi din maimuţă, nu te mai strîmba, ia-o de bună. Şi cînd ţi-or demonstra că, de fapt, se cade să ţii la un strop din propria-ţi grăsime mai mult decît la o sută de mii de semeni ai tăi, că ila asta se rezumă, în ultimă instanţă, tot ceea ce se cheamă virtuţi şi îndatoriri, sau toate celelalte aiureli şi prejudecăţi, apăi ia lucrurile cum sînt, n-ai ce face, astia-i doi ori doi, e matematică. încercaţi de ziceţi nu.
136
„S-avem iertare, vă vor apostrofa dumnealor, aici nu se admit nici un fel de obiecţii : asta-i exact ca în cazul lui doi ori doi fac patru I Natura nu te-ntreabă ; puţin îi pasă de dorinţele dumitale, sau dacă-ţi

plac ori ba legile ei. Eşti obligat s-o accepţi aşa cum este ; ca atare, să accepţi şi consecinţele. Zidul e zid... etc. etc." Dumnezeule, dar mie ce-mi pasă de legile naturii şi de aritmetică, dacă, mai ştiu eu pentru ce, legile astea şi acest doi ori doi fac patru îmi displac ? Fireşte, n-o să sparg zidul cu ţeasta dacă într-adevăr n-am putere să-l sparg ; dar nici n-o să mă resemnez numai pentru că am înainte un zid şi nu mă ţin foaierele să-l dau grămadă.

Ca şi cum zidul ar deveni de-adevăratelea o consolare, sau ar conţine măcar vreun cuvînt (liniştitor datorită faptului că aparţine familiei doi ori doi fac patru. O, prostia prostiilor ! Altceva-i să înţelegi ttot, să fii conştient de cîte toate, de orice imposibilităţi şi de orice ziduri ; să nu te împaci cu nici o imposibilitate şi cu nici un zid, dacă-ţi repugnă să te-mpaci; să ajungi din cele mai riguroase combinaţii logice la celle mai înfiorătoare deducţii pe eterna temă a propriei taile responsabilităţi în ceea ce priveşte existenţa zidului, deşi e iabsolut evident că nu eşti cîtuşi de puţin vinovat,- şi, în consecinţă, tăcând, scrîşnind neputincios din dinţi, să încremeneşti cu voluptate în inerţie, zicîndu-ţi, că, de fapt, nici n-ai pe cine isă te superi ; că nu-ţi găseşti obiectul şi poate nu-l vei găsi niciodată ; că o tfi la mijloc vreun subterfugiu, vreo mistificare, vreo coţcărie, că-i pur şi simplu o brambu-reailă — nu se ştie ce sîau cine — dar, icu toate incertitudinile, cu toate mistificările, povestea să-ţi dea dureri cu atît mai îndrăcite cu cît eşti mai în necunoştinţă de cauză !

IV

„Ha, ha, ba ! Păi după toate astea, dumneata ai fi capabil să lafli desfătări şi-n durerea de dinţi !" veţi exclama, rîzînd*

— De ce nu ? vă voi răspunde eu. Sînt şi-n durerea de dinţi anumite desfătări. Pe mine m-au durut dinţii o lună încheiată, aşa că ştiu perfect cum vine. Fireşte, în acest caz

omul nu se mai înfurie pe tăcute, ici geme ; dar, uite, gemă- / tele nu-i sînt sincere, în ele e o doză de maliţie ; şi chiar aici e toată şmecheria. Gemetele dau glas desfătării lui ; dacă nu l-ar desfăta, n-ar mai geme. E un exemplu bun, domnilor, aşa că o să-l dezvolt. Gemetele exprimă în primul rînd întreaga inutilitate a durerii, umilitoare pentru .conştiinţa noastră ; ele -exprimă -deplin legitimitatea naturii, de care ţie, lesne de-nţeles, puţin îţi pasă, dar din pricina căreia suferi totuşi, pe cîtă vreme ea nu suferă ; exprimă conştiinţa faptului că, deşi nu-ţi poţi aii a duşmanul, ai dureri; şi conştiinţa că, în pofida oricăror Wagenheimi[4], eşti, necondiţionat, robul dinţilor tăi j că dac-o vrea un misterios icineva, dinţii n-or să te mai doară, iar dacă n-o vrea, or să (te doară încă trei luni de-aici încolo ; şi că, în sfîrşit, dacă totuşi nu cazi de acord şi te încăpăţînezi să' protestezi, atunci, pentru propria consolare, n-ai decît să-ţi arzi singur o mamă de bătaie, sau să-ţi zdrobeşti pumnii de perete — altceva nu-ţi rămîne de făcut. Ei bine, de la asemenea jigniri cumplite, de la renghiurile astea pe care ţi le joacă nu se ştie cine începe, în sfîrşit, desfătarea, împinsă uneori pînă la cel mai înalt grad al voluptăţii. Vă rog, domnilor, să 'ascultaţi, icînd veţi avea prilejul, gemetele unui om instruit din «secolul 'al nouăsprezecelea ; gemetele lui dintr-a doua sau a treia zi a durerilor, cînd începe să geamă altfel decît în prima zi, adică nu numai pentru că-l dor dinţii ; ell nu geme ca ţopîrlanii, ci ca un om şlefuit de progres, de civilizaţia europeană ; ca un om „emancipat de glie şi de izvoarele poporane", cum se zice acum. Gemetele lui se sluţesc, devin înrăite, şi, zile-<nopţi, nu cunosc întrerupere. Şi doar ştie bine că nu-i sînt de nici un folos ; ştie mai bine ca oricine că se zbuciumă şi-şi face sînge rău de pomană, că-i necăjeşte de-a surda şi pe ceilalţi ; ştie că audi-toriul pentru icare depune el atîta rîvnă, inclusiv familia lui în păr, s-au îngreţoşat auzindu-d şi nu-l mai cred nici aitîtica •, fiecare-şi dă seama că ar putea şi el să geamă mai altfel, mai simplu, fără farafastîcuri şi scamatorii; că-şi face de cap numai aşa, din răutate. Ei bine, tocmai în aceste apucături conştiente şi ruşinoase sită toată voluptatea. „Na, vă necăjesc ' pe toţi, vă sec da inimă, nu 'îngădui nimănui din casa asta să aţipească. Nu dormiţi, na, simţiţi şi voi, clipă de clipă, cît mă dor pe mine dinţii. Acuma nu mai sînt pentru voi erou, cum am vrut să vă apar la ânceiput, ci doar un ins de nimic,

un fel de şnapan. Dar ce-are a face ? Sînt încîntat că m-aţi dibuit. Vă e scîrbă să-mi auziţi gemetele ticăloase ? Fie-vă scîrbă cît vreţi; uite, acuşica^i trîritesc un farafastâc şi mai al dracului..." Nu înţelegeţi nici 'acum, domnilor ? Nu, se vede treaba că-i necesar să atingi un înalt grad de evoluţie şi conştiinţă pentru a pricepe toate subtilităţile acestei voluptăţi I Rîdeţi ? Mă foulcur. Glumele mele, domnilor, desigur, sînt de prost-gust, inegale, confuze, nesigure. Dar assta-i din pricină că eu însumi nu mă stimez. Parcă omul conştient se poate stima cît de cît î

V

Poate oare, vă întreb, poate oare să se stimeze cît de cît un om care a îndrăznit isă-şi găsească desfătări pînă şi-n sentimentul propriei sale umiliri ? Dacă vorbesc acum aşa, n-o fac mînat de cine ştie ce căinţă mălăiaţă. De altfel, mie mi-a fost întotdeauna nesuferit isă spun : „Iartă-mă, tată, nu mai fiac". Nu pentru că n-aş fi fost în stare s-o spun, ci poate, dimpotrivă, pentru că eram din cale^afară predispus s-o spun într-una ; oho, şi încă cum ! Dar, ca un făcut, cădeam mesa cînd n-aveam pic de vină. Asta mă scîrbea cel mai rău. Mă înduioşam, vezi bine, p'lîngeam, mă căiam şi, fireşte, mă păcăleam pe mine însumi ; fără să mă prefac de loc. Nu ştiu cum, dar mie numai inima îmi făcea bucata... Aici nu mai puteam da vina pe legile naturii, deşi ilegile naturii m-au sîeîit toată viaţa mai mult decît orice. Mi-e şi scîrbă să-mi aduc amintte ; încă de pe-atunci mi-e iscîrbă. După un minut, două, îmi dădeam seama că înşiram minciuni, minciuni abjecte, spuse de ochii lumii ; adică, vorbesc despre toată căinţa, toată înduioşarea, toate făgăduielile mele de a mă schimba ân bine. S-ar putea să întrebaţi : de ce mă pocneam şi mă chinuiam.,singur ? Iată răspunsul : pentru că prea mă plictiseam să stau cu mîinile-n sîn ; de-aceea şi umblam cu scamatorii dintr-astea. Zău aşa. Observaţi-vă mai cu atenţie, domnilor, şi o să vă daţi seama că-i aşa cum spun. îmi scorneam eu însumi tot soiul de aventuri, îmi rînduiam viaţa singur ; ca să trăiesc cumva şi eu. De cîte ori nu mi se Intîmpla,

139
bunăoară, să mă supăr nitam-nisam, din nimic, într-adins; ştiam penfect că n-aveam motive, că m-am 'îmboldit eu însumi ; asta mă aducea într-un asemenea hal, incit ,pînă la urmă, zău, îmi sărea ţandăra de-a binelea. Nu ştiu cum, dar toată viaţa m-am simţit îndemnat să fac asemenea figuri ; pînă am ajuns să nu mai fiu stăpîn pe mine lînsumi. O dată mi-a venit chef să mă amorezez cu de-a sila ; (ba chiar de două ori. Am suferit, domnilor, vă rog să mă credeţi. în adîncul sufletului nu puteam crede că sufăr, îmi venea să râd de mine însumi ; totuşi sufeream, şi încă de-a mai mare dragul ; eram gelos, îmi ieşeam din fire... Şi, toate, din plictiseală, domnilor, din plictiseală ; mă doborîse inerţia. E doar ştiut că rodul direct şi firesc al conştiinţei este inerţia, 'adică şederea conştientă cu mîinile-n sîn. Am pomenit despre asta mai sus. Repet, o repet stăruitor : oamenii şi militanţii cu fire spontană din pricina asta sîntt activi, pentru că-s neghiobi şi mărginiţi. Cum să vă explic ? Uite : mărginiţi fiind, ei iau drept cauze primordiale cauzele cele mai imediate îşi cele de ordin secundar ; în felul acesta se conving mai repede .şi mai lesne decât alţii că au găsit motivarea absolută a itrebii cu care se îndeletnicesc ; aşadar, se liniştesc ; or, ăsta-i lucrul de căpetenie. Pentru a porni la acţiune trebuie, vezi ibine, să fii mai în'tîi absolut liniştit, să nu-ţi rămână pic de îndoială. Dar cum să mă liniştesc eu, bunăoară ? Unde-mi aflu eu cauzele primordiale, pe care să mă bizui, unde-mi aflu temerile ? De unde să le iau, mă rog ? Fac exerciţii de gîndire şi, drept urmare, orice cauză primordială âmi aduce imediat plocon o alta, şi mai primordială ; şi aşa mai departe, la nesfârşit. Tocmai aici e esenţa oricărei conştiinţe, a oricărei meditaţii. Avem deci a iface, iarăşi, cu legile naturii. Şi ce jezultă, pînă la urmă, din toate ? Acelaşi lucru. Aduceţi-vă aminte, adineauri vorbeam de răzbunare. (Desigur, nu m-aţi înţeles.) Am spus că omul se răzbună, deoarece găseşte într-asta justiţia. Aşadar, el a găsit cauza primordială şi a găsit raţiunea, anume — justiţia. Deci e liniştit în toate privinţele şi, ca atare, se răzbună calm, cu succes, convins fiind că face un lucru cinstit şi drept. Dar în acelaşi caz eu nu văd nici urmă de justiţie, nu aflu nici dram de virtute ; deci, dacă mă răzbun, o fac numai din răutate. Răutatea, desigur, ar putea birui orice, inclusiv itaate îndoielile mele ; aşadar, mi-ar putea sluji foarte bine drept cauză primordială, tocmai pentru că nu-i o cauză.
140
* Dar ce sa fac dacă (în mine nu-i nici răutate *1* (Cu asta am şi început-o adineauri.) La mine, mânia e supusă descompunerii chimice ; tot datorită hlestematelor legi ale naturii. Constataţi că obiectul ,se volatilizează, că argumentele se evaporă, că vinovatul nu poate fi găsit, că supărarea nu mai e supărare, ci fatalitate ; ceva în genul durerii de dinţi, adică fără vinovaţi ; în consecinţă, nu-ţi rămîne decât aceeaşi soluţie — să tragi avan cu ipumnii în pereţi. Şi atunci te laşi păgubaş ; pentru că n-ai aflat cauza primordială. Dar ia încearcă şi lasă-te purtat orbeşte de un simţământ care a pus stăpânire pe tine — fără să judeci, fără să fi găsit cauza primordială, lăsând deoparte conştiinţa un cît de mic răs-timp ; urăşte ori îndrăgeşte, numai să nu rămîi cu mîinile în sîn. Poimâine, cel mai tîrziu, o să te dispreţuieşti : doar te-ai păcălit singur, cu bună ştiinţă. Rezultatul: baloane de săpun şi inerţie. O, domnilor, păi se prea poate că eu pentru atîta mă şi socot deştept: pentru că, de cînd mă ştiu, n-am fost în stare nici să încep, nici să termin ceva. Oi fi vreun palavragiu, un inofensiv palavragiu sîcîitor, cum sîntem toţi ; dar ce să-i falei, dacă menirea directă, unica menire a orică>rui om deştept e pălăvrăgeala, adică trăncăneala fără rost, practicată cu bună ştiinţă ?
VI
Ce minunat ar fi, dacă n-aş face nimic numai din lene ! Mamă-Doamne ce m-aş stima ! M-aş stima tocmai pentru că-s capabil să am în mine măcar lene ; aş poseda şi eu măcar o însuşire, pozitivă întrucâtva, asupra căreia să n-am îndoieli, întrebare : ce-i cu ăsta ? Răspuns : e un leneş. Mai mare plăcerea s-auzi vorbindu-se aşa despre tine. Am fost, se cheamă, definit pozitiv ; înseamnă că se poate spune ceva despre mine. „Un leneş !" — păi ăsta-i titlu, predestinare, carieră ! Aşa-i, fără glumă. Aş deveni membru de drept a>l celui mai select club şi n-aş mai face nimic decît să mă tot stimez. Am cunoscut un domn care şi-a făcut titlu de glorie pe viaţă din faptul că se pricepea la vinul de Bordeaux. Socotea asta un merit şi îndoielile nu l-au încercat nicieînd.
141
A murit cu conştiinţa împăcata ; ba chiar triumfătoare ; şi a avut perfectă dreptate. Eu unul, să-mi fie lăsat, cariera asta mi-aş alege-o : aş fi un leneş şi un mîncău. Dar nu unul de rînd, ci, bunăoară, unul sensibil da frumos şi sublim. Cum vă place ? Visez de mult aşa ceva. Patruzeci de ani m-a terorizat şi m-a călărit cum a vrut acest „frumos şi sublim" ; din păcate, o constat la patruzeci de ani ; să-mi fi descoperit vocaţia din vreme — o, toate ar fi mers altfel ! Mi-aş fi găsit uşor şi activitatea corespunzătoare : anume, aş fi băut în sănătatea a tot ce-i frumos <şi sublim. Profitând de orice prilej, aş fi lăsat mai întîi să-mi pice-n pocal o lacrimă, pe urmă l-aş fi dat duşcă, închinlînd pentru frumos şi sublim. Aş fi decretat -ale lumii toate frumoase şi sublime ; aş fi descoperit laturi frumoase şi sublime în cele mai cumplite şi mai incontestabile orori. Aş fi devenit

lăcrimos ca un burete prea ud. Să zicem că pictorul cutare >a trîntit un tablou în maniera dui Ghe[5]. Eu -beau pe loc în sănătatea pictorului cu tabloul în maniera lui Ghe, dat fiind că-mi place tot ce-i frumos şi sublim. Un autor, să ziicem, a scris ceva „pe gustul oricui" [6] ; beau pe loc în sănătatea „oricui", dat fiind că-mi place „tot ce-i frumos şi sublim". Pentru treaba asta aş pretinde să fiu stimat, iar pe cei ce nu m-ar stima i-aş persecuta. Trai liniştit, moarte solemnă —■ nu-i superb ? Aş fi slobozit ditamai pîntece, mi-aş fi durat o guşă în trei caturi, mi-aş fi rostuit un nas roşu. Oricine m-ar fi întâlnit ar fi exclamat, contemplmdu-mă: „Ăsta da, halal.! Uite ceva într-adevăr pozitiv!" Ei, domnilor, orice-aţi zice, tare-i plăcut să mai auzi şi asemenea păreri în epoca noastră negativistă[7].

VII

Acestea însă rămîn vise de aur. O, spuneţi-mi, cine a declarat, cine a spus întîia oară că omul comite mîrşăvii numai din pricină că nu-şi cunoaşte interesele adevărate ? Dacă i s-ar lumina mintea, dacă i s-ar deschide ochii 'asupra intereselor sale adevărate, normale, omul n-ar mai comite mîrşăvii j ar deveni imediiat bun şi nobil, deoarece luminat fiind şi cunoscînjdu-şi interesele, ar vedea că binele nu-i decît pro-

142

priul lui interes *; şi, ştiut este, nimeni nu poate acţiona cu bună ştiinţă împotriva propriilor interese ; deci, ca să zic aşa, omul ar începe să facă bine din necesitate. Ah, inocenţă ! Ah, candoare neprihănită ! Dar, mai întîi, cînd oare, de-a lungul mileniilor, s-o fi întîmplat ca omul să acţioneze gîndindu-se numai la propriul ilui folos ? Ce ne facem cu milioanele de fapte oiărturisindu-ne că oamenii, *cu bună ştiinţă,* adică dîndu-şi pe deplin seama de adevăratele lor foloase, le-au lăsat pe al doilea plan şi au luat-o razna ; fără a fi siliţi de nimeni si de nimic, parcă numai din dorinţa de a nu merge jpe drumul indicat, au luat pieptiş riscuri, lăsîn-du-se la voia întîmplării ; îndărătnici, işi-au croit de capul loi alte drumuri, anevoioase şi absurde,.căutiîndu-le eventual chiar prin bezne. înseamnă că îndărătnicia si samavolnicia lor le-au fost mai dragi decît orice foloase... Folosul! Ce-i folosul ? V-aţi încumeta dumneavoastră să definiţi cu toată precizia în ce anume constă folosul omului ? Dar dacă *uneori* folosul omului poate consta, ;ba chiar trebuie să constea în a-şi dori paguba, nicidecum folosul ? Iar dacă-i aşa, dacă-i posibil să fie aşa, atunci toate regulile se duc dracului. Domniile voastre cum credeţi : există astfel de cazuri ? Văd că rîdeţi. Rîdeţi, domnilor, dar răspundeţi-mi : foloasele omului au fost oare inventariate cu absolută justeţe ? N-or fi existînd unele care nu numai că n-au fost inventariate, dar nu pot fi cuprinse în nici o clasificare ? Domniile voastre, bunăoară, pe cîte ştiu, v-aţi extras registrul foloaselor omeneşti călăuzindu-vă după cifre statistice medii şi după formulele oferite de ştiinţele economice. Foloasele domniilor voastre sînt: prosperitatea, abundenţa, libertatea, liniştea şi aşa mai departe ; aşadar, omul care, de exemplu, ar merge pe faţă şi cu bună ştiinţă împotriva acestui întreg registru, ar fi, după părerea domniilor voastre, îşi, fireşte, după părerea mea, un obscurantist, ori chiar nebun de legat ; este ? Dar, iată, lucru de mirare : cum se face că, ori de cîte ori se apucă să inventarieze foloasele omului, toţi statisticienii ăştia, toţi aceşti înţelepţi amici ai speţei umane trec cu vederea sistematic un anumit folos ? Nici măcar nu^l iau iîn consideraţie cu seriozitatea cuvenită ; or, de asta depinde tot calculul. N-ar fi cine ştie ce pentru dînşii să adauge pe listă un folos în plus. Din nenorocire, aici e vorba de un folos subtil, neîncadrat în clasificări, de necuprins pe liste. Eu, de pildă, am un .amic... Hehei, domnilor,

143

vă e prieten şi domniilor voastre ; cui nu-i e ! Pregătindu-se să purceadă la vreo treabă, domnul ăsta o să vă arate numai-decît, într-un mod pe cît de grandilocvent pe-atît de clar, cum anume s-ar cuveni să procedeze după legile raţiunii şi ale adevărului. Mai mult : vă va vorbi cu emoţie şi pasiune despre interesele adevărate, normale, ale omului; va reproşa ironic prostănacilor miopi că mu-s'i înţeleg nici propriile foloase, nici semnificaţia reală a virtuţii. După icare, peste exact un sfert de ceas, fără subite intervenţii dinafară, ci sub imperiul vreunui îndemn lăuntric mai tare idecît propriile lui interese, amicul nostru face /totul pe dos, adică acţionează făţiş împotriva programului enunţat de dl însuşi : şi împotriva legilor raţiunii, şr împotriva propriului său folos, pe scurt — împotriva a orice... Vă previn că (prietenul acesta al meu întruchipează o colectivitate şi de-aceea mi-e întruicîtva greu să-l învinuiesc numai pe dînsul. Ei bine, domnilor, oare nu cumva o fi existînd într-adevăr ceva la care aproape orice om ţine mai mult decît la celle mai mari foloase propriii, sau (ca să nu mai venim în conflict cu logica) oare n-<o fi existînd un folos superfolositor (cel despre care vorbeam adineauri, şi tocmai acesta trecut cu vederea), un superfolos mai important şi mai folositor decît toate celelalte foloase, un superfolos de dragul căruia omul, la nevoie, e gata să (înfrunte toate legile, deci să se ridice lîmpotriva raţiunii, a onoarei, a liniştii, a prosperităţii, într-un cuvînt, împotrivia tuturor acestor lucruri superbe şi folositoare, numai ca să^şi obţină folosul lui primordial, cel mai folositor folos, la care ţine mai mult ca la orice ?

—' Oricum, mă întrerupeţi domniile voastre, cele dinainte tot fdloase rămîn.

— Daţi-mi voie, o lămurim imediat şi pe aista ; de altminteri, fără glumă, vreau să afirm că folosul amintit de mine e remarcabil tocmai pentru că zdrobeşte şi surpă implacabil toate clasificările şi toate sistemele noastre întocmite de amicii speţei umane întru fericirea speţei umane. într-un cu-yînt, pune beţe-n roate peste tot. Dar înainte de a vă spune care-i acest folos, iţin să mă compromit personal : de aceea, declar sus şi tare că toate sistemele astea excelente, menite să lămurească omenirea asupra intereselor ei adevărate, normale, în scopul ca ea, omenirea, tinzînd necesarmente spre împlinirea intereselor ei, să devină pe loc bună şi nobilă, toate teoriile astea isînţ deocamdată, după mine, pură lp-

gistică I Da, logistică ! Dat fiind ică, bunăoară, a proclamat teoria regenerării speţei umane prin intermediul propriilor sale interese sistematizate, ei bine, cred eu, asta e ca şi cum... e ca şi cum am afirma, de pildă, ca Buckle, că de pe urma civilizaţiei omul se imiblînzeşte[9], adică devine mai puţin însetat de sînge şi mai puţin înclinat spre război. Potrivit logicii, pare-se că asta e deducţia lui. Dar omul se dă în vînt cu atîta entuziasm după orice sistem şi după orice deducţie abstractă, îndît e gata să denatureze cu bună ştiinţă adevărul, e gata să-şi lege ochii, să-şi astupe urechile numai ca să-şi justifice logica. Exemplul de mai sus l-am dat tocmai pentru că e mult prea izibitor. Priviţi *'în* jur : sângele curge gîrlă, şi încă zglobiu, de-ţi vine-a crede că-i şampanie. Iată tot secolul nostru, secolul al nouăsprezecelea, iîn care ia trăit şi Buckle. Iată-l pe Napoleon —■ şi pe cel mare, şi pe cel de acum [10]. Iată America de Nord —■ uniunea eternă a statelor [n]. Iată, în sfîrşit, caricaturalull Schleswig-Holstein...[12] Ce-o fi âmblîn-zit în noi civilizaţia ? Civilizaţia nu face decît să ne dezvolte varietatea senzaţiilor ; nimic mai mult. De pe urma dezvoltării acestei varietăiţi s-ar putea ca omul să evolueze atît de-al dracului, incit să-şi afle desfătarea în sînge. Ceea ce i s-a mai întîmplat. Aţi observat: cei mai rafinaţi vărsători de sînge sînt în genere nişte domni dintre cei mai civilizaţi ; faţă de dinşii, alde Atila ori Stenka Razin nu fac ades nici două parale ; şi dacă totuşi ei nu ne sar în ochi ca Atila ori Stenka Razin, asta-i din cauză că-i întiîlnim mult prea frecvent şi sîn-tem obişnuiţi cu dînşii. în orice caz, de pe urma civilizaţiei, omul dacă n-a devenit mai setos de sînge, a devenit sîngeros într-un chip mai primejdios şi mai abject decît înainte, înainte, omul vedea în vărsarea de sînge un act justiţiar şi, cu conştiinţa împăcată, ucidea pe cine trebuia ; acum, cu toate că socotim vărsarea de sînge o mârşăvie, săvîrşim mîr-şăvia, ba chiar în mai mare măsură decît înainte. Ce-i mai rău ? Apreciaţi domniile voastre. Cleopatrei, se zice (iertaţi-mi exemplul din istoria Romei), îi plăcea să vîre ace de aur în sinii roabelor şi-şi găsea desfătarea în ţipetele, în zvârcolirile nefericitelor. Veţi spune că asta se petrecea în timpuri relativ barbare ; că şi acum vremurile sînt barbare, pentru că (vorbind mereu relativ-comparativ) ace se mai înfig şi în ziua de azi; că omul vremii noastre, deşi a învăţat să vadă
JO

■fc

uneori lucrurile mai limpede decît în timpurile barbare, este încă departe de a se *Si obişnuit* să procedeze cum îi pretind raţiunea şi .ştiinţa. Totuşi dumneavoastră sînteţi ferm convinşi că omul se via obişnui neapărat : cînd vor dispărea cu desăvârşire diversele apucături vechi şi "proaste, cînd bunul-simţ şi ştiinţa, reeducînd firea omului pe deplin, o vor îndruma pe calea normală. Sînteţi încredinţaţi că atunci omul va înceta să greşească de bunăvoie, şi, ca să zic aşa, de nevoie nu va mai vrea să-,şi despartă voinţa de inţeresle sale normale. Mai mult decît atîţ : atunci, susţineţi domniile voastre, ştiinţa însăşi îl va învăţa pe om (deşi, după mine, esta începe să fie de-a dreptul un lux) că în realitate el n-are nici voinţă, .nici capricii, cum de altfel n-ia avut nicicînid ; că el nu-i, în fond, decît ceva gen clapa pianului sau butonul orgii[13]; că, în afară de asta, mai există pe lume şi legile naturii ; prin urmare, tot ce face omul nu se datorează cîtuşi de puţin voinţei lui, nu depinde de aceasta, ci de legile naturii. în consecinţă, e suficient să fie descoperite legile naturii pentru ca omul, nemairăspunzînd de faptele lui, să ducă o viaţă extrem de uşoară. Se înţelege de la sine că atunci toite faptele omului vor fi inventariate conform acestor legi, matematic, precum în tabelul de logaritmi, plînă la 108.000, îşi vor fi trecute iîntr-o cărţulie ; ba, mai grozav, vor apărea publicaţii bine intenţionate, de felul dicţionarelor enciclopedice de acum[u], unde totul va fi inventariat şi consemnat cu atîta exactitate, îndît nici pomeneală nu va mai fi pe lume de aventuri sau peripeţii.

Atunci — mai susţineţi domniile voastre —■ vor apărea noi relaţii economice, gata fabricate, calculate ,şi ele cu precizie matematică ; aşa, toate întrebările vor dispărea într-o clipită, pentru că li se vor găsi toate răspunsurile posibile. Atunci lumea îşi va dura palatul de cleştar[15]. Atunci... într-un cuvînt, atunci va veni pasărea Kagan. Desigur, nu se poate garanta de loc (acum vorbesc eu) că, bunăoară, atunci n-o să ne plictisim îngrozitor (pentru că nu văd ce ne-ar mai rămîne de făcut, dacă totul va fi gata calculat în tabele ?) ; în schimb, toate vor fi extrem de rezonabile. Firește, cîte nu pot să-ţi treacă prin cap la plictiseală ! Doar acele de aur tot din plictiseală se înfig ; dar asta n-ar fi nimic. Rău e (tot eu spun asta) că s-ar putea întîmpla ca şi acele de aur să-i bucure pe oameni. Pentru că omul e prost, fenomenal de prost.

Adică, deşi nu-i prost de loc, e, în schimb, atlt de ingrat, că greu i-ai afla pereche. Şi-atunci eu, bunăoară, nu m-aş mira cîfcuşi de puţin dacă în mijlocul viitoarei cuminţenii generale va apărea hodoronc-tronc un *gentleman* cu mutră vulgară, sau, mai bine zis, retrogradă şi ironică, şi, cu mîinile-n şolduri, va spune ■:■ „Ce-ar fi, domnilor, să ardem cuminţeniei ăsteia un picior colea şi s-o aruncăm de să nu se vadă ? Dăm dracului logaritmăria şi trăim iarăşi după voia noastră prostească !" Asta încă n-ar fi nimic; partea dureroasă e că'se vor găsi neapărat imitatori, pentru că aşa-i făcut omul. Şi, toate, dintr-un motiv ou desăvîrşire minor, despre care, cred, nici n-ar merita să vorbim : din pricină că omul a ţinut totdeauna şi peste tot, oricine ar fi fost ei; să acţioneze cum o vrea, nu cum îi dictează naţiunea, interesul ; vezi bine, poţi voi şi împotriva propriului tău interes, ba uneori chiar aşa *trebuie categoric* (asta e ideea mea). Propria-ţi vrere liberă, un capriciu al tău, fie el oricât de bizar, propria ta fantezie, incitată poate uneori pînă la demenţă — iată folosul acela superfolositor, trecut cu vederea, neîncadrat în clasificări, graţie căruia se duc dracului întotdeauna toate sistemele şi teoriile. De unde au iscos-o înţelepţii ăştia că omul are nevoie de nu ştiu ce vrere normală, virtuoasă ? Pe ce bază $i-au închipuit ei că omul are neapărat nevoie de o voinţă neapărat rezonabilă şi avantajoasă ? Omului îi trebuie doar vrere de *sine stătătoare,* oricît l-ar costa această independenţă şi oriunde l-a'r duce ea. Dar şi voinţa asta, naiba mai ştie...

VIII

— Ha, ha, ha ! De fapt, dacă vrei, vrerea asta nici nu există! mă întreriupeţi domniile voastre, rîzînd. Ştiinţa a ajuns departe cu disecţia omului, aşa că astăzi ştim sigur : actul volitiv şi aşa-zisul liber-arbitru nu sînt altceva decît...

— Staţi, domnilor, că şi eu am vrut s-o iau aşa. Mărturisesc, mă şi speriasem. Tocmai aveam de gînd să strig în gura mare că vrerea depinde naiba mai ştie de ce şi, poate, slavă Domnului că-i aşa ; dar mi-am amintit de ştiinţă şi... m-iam poticnit. Atunci aţi intervenit domniile voastre. Efectiv, dacă

într-o zi va fi (descoperita formula tuturor vrerilor şi a capri-$_{w}$ ciilor' noastre, dacă, aşadar, se va afla de ce anume depind ele, din ce legi anume purced, cum anume se extind, unde ţintesc în cutare sau cutare caz, etc. etc, dacă, aşadar, se va ajunge la o veritabilă formulă matematică, atunci poate că omul va înceta instantaneu să mai voiască ; ba cred că-i cert —■ va înceta. Un'de-i hazul, dacă voieşti conform tabelului ? Mai mult : omul va deveni instantaneu buton de orgă sau altceva asemănător ; pentru că, fără dorinţe, fără viere şi fără acte voliţionale, ce-i altceva decît un buton de orgă ? .Domniile voastre cum credeţi ? Ia să socotim probabilităţile —• aşa-i, ori ba, că s-ar putea să fie cum spun ?

Hm ! puneţi domniile voastre punctul pe i. Actele noastre volitive sînt în cea mai mare parte greşite, bazate pe o con-■ cepţie eronată asupra Intereselor noastre. Noi voim cîte-odată icine ştie ce fleac tocmai pentru că, din prostia, noastră, vedem în fleacul acela drumul cel mai lesnicios către realizarea vreunui avantaj pe care ni l-am propus. Dar cînd toate vor fi tălmăcite, socotite negru pe alb (ceea ce e foarte posibil, dat fiind că ar fi groaznic şi absurd să admitem anticipat că. omul nu va mai afla 'în veacul veacului noi legi ale naturii),- atunci, fireşte, nu vor mai exista aşa-zisele dorinţe. Deoarece, dacă voinţa se va contopi cîndva cu raţiunea, vom judeca, deci nu vom voi din ifoarte întemeiatul motiv că nu-i posibil ca, bunăoară, păstrîndu-ţi judecata, *să voieşti o* absurditate şi în felul acesta să -rkergi cu bună ştiinţă împotriva raţiunii, dorindu-ţi prejudiciul... Dar, cum toate vrerile şi toate raţionamentele pot fi înt^-adevăr prevăzute, cum odată şi odată ise vor descoperi totuşi legile pretinsului nostru diber-arbitru, înseamnă că, Qăsînd gluma deoparte, se va putea încropi ceva loam de genul tabelului, aşa incit să voim efectiv după acest tabel. Dacă mie, să zicem, mi s-ar demonstra negru pe alb, că, strîmbîndu-mă nu ştiu cum la nu ştiu cine, am făcut-o deoarece nu puteam să n^o fac şi deoareice trebuia neapărat să mă strâmb cum m-am strîmbat, atunci ce-ar mai fămîne ân imine *liber,* mai ales dacă sînt om cu carte, cu un pospai de studii ? Dacă ajungem aici, atunci mi-aş putea calcula viaţa pe treizeci de ani înainte. într-un cuvînt, de-o fi ca lucrurile să se orienteze spre aşa ceva, n-o să mai avem pe unde scoate cămaşa, deoarece, vrînd-nevrînd, va trebui să acceptăm aranjamentul prestabilit. De altminteri, oricît am

suci-o, noi tot isîntem mereu siliţi să ne spunem că există momente şi împrejurări cînd natura nu ne întreabă ; că trebuie B-O acceptăm aşa cum este, nu cum ne-o imaginăm noi în fanteziile noastre ; şi dacă năzuim într-adevăr către tabel, ba... ba chiar către retortă, atunci, amin, trebuie acceptată şi retorta ! Că altfel îşi impune cu de la sine putere acceptarea... —• Mda, linsă vezi, tocmai .aici o cam încurc

eu ! Iertaţi-mă, domnilor, dac-am alunecat pe panta filozofărilor ; am, gîn-diţi-vă, patruzeci de ani de viaţă subterană, în bîrlog ! Per-miteţi-mi, aşadar, să dau frîu liber fanteziei. Vedeţi, domnilor, raţiunea e, indiscutabil, un lucru bun ; dar raţiunea nu-i decît raţiune ; ea satisface numai însuşirea de a raţiona a omului, pe cîtă vreme voinţa e manifestarea întregii noastre vieţi ; vreau să spun, a întregii vieţi omeneşti, cuprinzind atît raţiunea cît şi toate sîcaiurile celelalte. Şi în ciuda faptului că lin această manifestare viaţa noastră apare adesea cam lamentabil, ea xămiîne totuşi viaţă, nu-i o simplă extragere de rădăcină pătrată. Eu, de pildă, tind în chipul cel mai firesc să trăiesc pentru a-mi satisface întreaga capacitate vitală, nu pentru a-mi satisface doar capacitatea de a raţiona, adică, să zicem, doar a douăzecea parte din întreaga-mi capacitate de a trăi. Ce ştie raţiunea ? Raţiunea ştie numai ce-a apucat să afle (unele lucruri poate că n-o să le afle niciodată ; chiar dacă aista nu-i o consolare, de ce n-am spune-o ?); pe cîtă vreme firea omului acţionează Sn totalitatea ei, cu tot ce este sau are, conştient şi inconştient ; şi chiar' dacă trăieşte în minciună, totuşi trăieşte. Bănuiesc, domnilor, că mă rpriviţi compătimitor ; îmi spuneţi mereu că nu se poate ca un om luminat şi evoluat, aşa cum, pe scurt, va fi omul viitorului, să vrea cu bună ştiinţă ceva nefolositor lui însuşi j că asta e, matematic, în afara oricărei discuţii. Sînt absolut de acord : matematic. Dar vă repet pentru a suta oară că există un caz, unul singur, cînld omul poate să-şi dorească înadins, conştient, ceva dăunător, stupid, chiar foarte Stupid : anume să-şi *dorească dreptul* de a-şi dori ceva oricît de stupid, fără a fi legat de îndatorirea de a-şi dori neapărat ceva rezonabil. Pentru că acest ceva foarte stupid, acest capriciu al tău s-ar putea să fie într-adevăr, domnilor, cu deosebire în anumite cazuri, mai folositor semenilor noştri decît toate cîte sînt pe pămlînt. Printre altele, ne poate fi mai folositor decît toate foloasele chiar şi în cazul cînd ne

dăunează, icînd vine în flagrantă contradicţie cu cele mai lucide concluzii ale .raţiunii noastre despre foloase ; asta pentru că, în orice caz, îngăduie să .ne păstrăm lucrul cel mai de seamă şi cel mai scump, adică personalitatea şi individualitatea. Unii sînt de părere că omul ţine într-adevăr la asta mai mult decît la orice ; voinţa, desigur, dacă vrea, poate să coincidă cu raţiunea, mai ales cînd nu abuzăm de această capacitate a ei şi o folosim cu măsură ; lucrul e util şi, uneori, chiar lăudabil. Dar, foarte frecvent, ba chiar Ide cele mai multe ori, vrerea e în total dezacord cu raţiunea şi... şi... ştiţi că şi asta e folositor, toa uneori chiar foarte lăudabil ? Să zicem, domnilor, că omul nu-i prost. (într-adevăr, pentru nimic în lume n-avem dreptul să vorbim aşa despre dînsul; e destul să ne gîndim numai că dacă pînă şi el ar fi prost, atunci cine, mă rog, cine ar mai fi deştept ?) Dar dacă nu-i prost, e totuşi colosal de ingrat! [Fenomenal de ingrat. îmi vine a crede că definiţia cea mai bună a omului e chiar asta : o fiinţă bipedă şi ingrată. Şi încă n-<am spus tot; nu acesta e principalul său cusur i principalul său cusur e permanenta-i imoralitate ; permanentă, începînd din vremea potopului şi ajungînd în această perioadă cu destinele umanităţii marcate prin cazul Schleswig-Holstein. Imoralitate şi, ca urmare, nesocotinţă ; pentru că, se ştie de mult, nesocotinţa provine tocmai şi numai din imoralitate. încercaţi isă aruncaţi o privire asupra istoriei omenirii; ce vi se va înfăţişa înaintea ochilor, ,rogu-vă ? Ceva grandios ? Să zicem că grandios ; numai colosul din Rodos, bunăoară, face toate paralele ! Nu degeaba atestă dl. Ana-ievski[16] că acest monument ar fi, potrivit unora, opera mâinilor omeneşti, şi, potrivit altora, ar fi făurit de natura însăşi. Cam variate părerile ? Or fi, nu zic ba ; dar gîndiţi-vă numai ce volum de muncă prespune pînă şi cercetarea uniformelor de paradă, militare şi civile, din toate vremurile şi la toate popoarele ! Cît priveşte uniformele de serviciu, cu astea poţi să-ţi frîngi şi gîtul ; nici un istoric n-ar rezista. Cam monoton ? Poate că-i monoton : oamenii *se* bat şi se tot bat, se bat şi acum, s-au bătut şi înainte, se vor bate şi-n viitor ; trebuie să fiţi de acord că asta e chiar prea-prea monoton. Pe scurt, despre istoria luimii spui orice ; tot ce i se poate năzări unei imaginaţii oricât de zdruncinate. Un singur lucru nu puteţi spune : că-i nu ştiu ce oglindă a cuminţeniei. V-aţi îneca de la primul cuvânt. Ba încă, iată, vedem WUpă de clipă : apar ne-

'contenit în viaţă tot solul de persoane integre şi cuminţi, în genul înţelepţilor amici ai speţei umane, care-şi propun să se 'comporte toată viaţa pe cît posibil mai integru şi mai cuminte, pentru a-şi lumina, ca isă zic aşa, semenii, demonstrînidu-le că pe-această lume e într-adevăr cu putinţă să trăieşti ca un om integru şi cuminte. Rezultatul ? Se ştie, spre sfîrşitul vieţii, mai devreme ori mai tîrziu, mulţi dintre amicii aceştia ai speţei umane s-au dezis, iscînd uneori cîte-o povestioară de cea mai indecentă speţă. Şi vă întreb : la ce te poţi aştepta din partea omului, dacă-i o fiinţă înzestrată Cu asemenea însuşiri bizare ? Copleşiţi-mi-l cu tot ce-i mai bun pe pământ, afun-daţi-.l în fericire pînă peste cap, de să iasă bulbucii pe suprafaţa fericirii, ca din apă ; daţi-i o îndestulare economică de să nu mai aibă

nimic de făcut, doar să doarmă, să înfulece turtă dulce şi să asigure continuitatea istoriei universale ; ei bine, chiar şi-atunci, omul, numai de ingrat ce-i, numai aşa, din spirit de contradicţie, tot o să vă trîntească vreo potlogărie. Chiar Jiscînd să renunţe la turta dulce, va dori într-adins cine ştie ce păbugoasă aiureală, vreo supremă absurditate neeconomi-coasă ; asta, numai şi numai ca să toarne cumva într-atîta cuminţenie pozitivă ceva din funestul său element fantastic. Taman visele fantasmagorice va dori să şi le păstreze, adică ne-rozia-i ticăloasă : doar pentru a-işi confirma (de parc-ar fi neapărat necesar să şi-o tot confirme) că oamenii mai sîmt încă oameni, nu dlape de pian, chiar dacă legile naturii cântă cu propriile lor mîini pe clapele 'astea, chiar dacă ele ameninţă Bă ducă atît de departe Concertul lor, încît să nu mai avem cum ne dori nimic alta decît tabelul. Şi nu numai atît: chiar dacă ar deveni într-adevăr o clapă de pian, chiar dacă graţie ştiinţelor naturale şi matematicii i is-ar dovedi negru pe alb că atît a devenit, atît este, omul tot nu şi-ar vîrî minţile-n cap, ci ar face înadins ceva potrivnic, din pură ingratitudine ; pro-priu-zis, ca s-o ţină piînă-n pînzele allbe pe-a lui. Iar dacă nu va dispune de mijloace corespunzătoare, va născoci distrugerea şi haosul, va scorni Dumnezeu ştie cîte suferinţe, dar tot îşi va face cheful ! Va blestema lumea, şi, cum de blestemat poate blestema doar omul (ăsta e privilegiul 'lui, deosebindu-l mai mult ca orice de restul animalelor), poate că-şi va atinge Scopul numai blestemând, adică se va convinge că e într-adevăr om şi nu clapă de pian ! Dacă veţi spune că şi astea pot fi dinainte calculate după tabele, şi haosul, şi bezna, şi bleste-
151
mele, deci că însăşi posibilitatea calculului preliminar va bard nebunia, deci că raţiunea va precumpăni, 'atunci vă voi răspunde că omul se va preface nebun, pentru ca, ipierzîndu-şi într-adins minţile, să-şi ifacă totuşi cheful I Cred in asta şi răspund de asta, pentru că, pe cit se vede, -ce altă treabă are omul decît să-şi dovedească în fiece icilipă că-i om şi nu buton ori clapă ! Măcar ;cu 'spinarea, dar s-o dovedească j măcar cu trogloditismul, dar s-o dovedească. Şi dacă aşa stau lucrurile, cum să nu păcătuim, înălţînld osanale bucuriei că încă n-am ajuns atît de departe, că vrerea nu mai depinde încă de naiba ştie ce...

Ţipaţi la mine (dacă mă învredniciţi cu ţipetele domniilor voastre) că nimeni nu-mi .răpeşte voinţa ; că n-au, toţi, decît o grijă : să facă aşa fel, încît voinţa mea să coincidă cumva 3ingură, din prqprie iniţiativă, ou interesele mele normale, cu Jegile naturii şi cu aritmetica.

— Of, domnilor, mai poate fi oare vorba de proprie voinţă, cînd lucrurile vor ajunge la tabel şi 'la aritmetică, deci cînd va acţiona numai acel doi ori doi fac patru ? Doi ori dqi fac patru şi fără voinţa mea. Aşa ,să fie jpropria 'ta voinţă ?

IX

Glumesc, domnilor, desigur ; şi^mi dau seama că fac o glumă proastă ; e inadmisibil isă luăm totul în glumă. Dar poate că glumesc, sorîşnind. Mă chinuiesc, domnilor, o seamă de întrebări ; daţi-mi răspuns la ele. Domniile voastre, de exemplu, vreţi să-l dezobişnuiţi pe om de vechile-i apucături, să-i corijaţi voinţa potrivit cu cerinţele ştiinţei şi ale bunului-simţ. Dar de unde ştiţi domniile voastre că omul poate fi, ba chiar că *trebuie* să fie transformat în felul acesta ? De unde deduceţi că vrerea omului trebuie corijată neapărat în acest sens ? Pe scurt, de unde ştiţi că această corijare îi va fi într-adevăr de folos ? Şi dacă e s-o spunem pînă la capăt, de ce sînteţi atît :de *lerm* convinşi că totdeauna omului îi este efectiv folositor să nu meargă împotriva avantajelor adevărate, normale, garantate prin deducţiile raţiunii sau de aritmetică, şi că asta-i lege pentru întreaga omenire ? Deocamdată, nu
152
este vorba deoît de o ipoteză a domniilor voastre, nu ? O fi ea lege a logicii, să zicem, dar poate că nu-i nici pe departe şi a omenirii. Vă închipuiţi, domnilor, te-i pomeni, că-s nebun ? Îngăduiţi-mi unele rezerve. Sînt de acond : omul e un animal, un animal eminamente creator, căruia îi e hărăzit să tindă conştient spre un ţel, îndeletnicindu-se cu arta ingineriei, adică tăindu-şi 'drum la nesfîrşit, indiferent direcţia, *înco-ttova.* Dar poate tocmai de aceea, tocmai pentru că e *condamnat* sănşi croiască acest drum, îi vine uneori s-o ia periaturi ; şi încă, poate, pentru că, oricît de prost ar fi în genere militantul cu fire spontană, uneori îşi dă totuşi seama pînă şi el că drumul duce mai totdeauna *undeva* şi că primordial nu-i locul unde duce drumul, ci primordial e ca drumul să ducă, iar copilul nostru cuminte, lăsînd (baltă arta ingineriei, să nu se dea pradă păgubitoarei trîndăvii care, se -ştie, e muma bună a tuturor viciilor. Indiscutabil, omului îi place să creeze şi să deschidă drumuri. Dar oare de ce i-o fi plăcînd pînă la patimă şi distrugerea, şi haosul ? Uite, asta să mi-o spuneţi ! Dar pe tema respectivă am şi eu două cuvinte de spus. Nu cumva îi plac atîta distrugerea şi haosul .(nu încape voxbă că uneori ăi plac tare-tare mult) pentru că, instinctiv, se teme el însuşi ca nu cumva să-şi atingă iţelul, ca nu cumva

să desăvîr-şească edificiul pe care-l făureşte ? Lui, poate, mai ştii, edificiul *îi place doar de departe, nu şi de aproape ; poate-i place doar s^-l făurească, nu şi să .stea lîntr-însul, preferind ca, odată gata, să-l ofere *aux animaux domestiques,* bunăoară furnicilor, berbecilor etc. etc. ? Furnicile, de exemplu, iau cu totul alte gusturi. (Edificiul lor e uimitor şi-i tot de acelaşi gen, pe veci indestructibil — furnicarul.

Onorabilele furnici au început-o de la furnicar şi cu siguranţă că tot la furnicar vor sfârşi ; toată cinstirea constanţei şi pozitivismului lor. Dar omuil e o fiinţă nesocotită şi condamnabilă ; poate că lui, ca jucătorilor de şah, îi place numai procesul tinderii spre ţel, nu şi ţelul însuşi. Dar, cine ştie (nu pun mîna-n foc), poate că ţelul ţelurilor spre care năzuieşte omenirea pe pămînt constă chiar în această continuitate a procesului de realizare ; icu alte cuvinte, în viaţa însăşi şi nu în ţeilul propriu-zis, care, desigur, nu trebuie să fie altceva decît vreun doi ori doi fac patru, adică o formulă ; dar, domnilor, doi ori doi fac patru nu mai e viaţă, ci începutul morţii. în orice caz, omul ,s-a cam temut întot-

153

deauna de acest doi ori doi fac patru ; iar eu unul mă tem şi acum. E 'drept,' omul nu face nimic alta decît umblă în căutarea acestui doi ori doi faic patru ; cutreieră oceanele, Îşi sacrifică viaţa in căutări, dar, dacă-i vorba să-l găsească pe-adevăratelea, zău, parcă-i e teamă. Vezi bine, simte că îndată ce-l va găsi, n-o să mai aibă a căuta nimic. Lucrătorii, barem, odată lucrul sfîrişit, capătă bani, se duc la circiumă, pe urmă ajung la poliţie, şi, iacătă, au ocupaţie pe-o stăp-tămînă încheiată. Dar omul unde să meargă ? In orice caz, de fiecare dată cînd atinge vreun ţel, observi la dînsul nu ştiu ce stînjeneală. îi place atingerea ţelului, dar nu prea-i place să-d atingă ; ceea ce, desigur, e grozav de caraghios. Pe scurt, omull e plăsmuit într-un chip caraghios ; dăinuie pe undeva, pare-ise, un iz de renghi, ilar doi ori doi fac patru rămîne totuşi o chestie cu totul de nesuferit. După părerea mea, doi ori doi fac patru nu-i decît impertinenţă. Doi ori doi fac patru te priveşte de suiş, îţi taie calea cu mîinile-n şolduri şi souipă. Sînt de acord că doi ori doi fac patru rămîne demn de toată lauda ; dar dacă-i să le lăudăm pe toate, atunci şi doi ori doi fac cinci e uneori o chestie foarte drăguţă.

De ce-ţi fi atît de ferm şi de solemn încredinţaţi că numai normalul şi /pozitivul, sau, într-un Cuvînt, că numai prosperitatea îi priește omului ? Nu cumva o fi greşind raţiunea în privinţa foloaselor ? Ia gindiţi-vă : nu cumva i-o fi plăcînd omului şi altceva decît prosperitatea ? Nu cumva îi priește, în egală măsură, şi suferinţa ? Nu cumva suferinţa îi convine întocmai ca şi prosperitatea ? Uneori, suferinţa îi place teribil, pînă la pasiune ; e ştiut că-i aşa. în direcţia asta nici nu-i nevoie să mai apelăm la istoria universală ; să ise întrebe fiecare pe sine, dacă-i om îşi dacă a apucat cit de cît să trăiască. După părerea mea, e chiar oarecum indecent să-ţi placă numai prosperitatea. Bine sau rău, uneori e foarte plăcut să mai faci şi zob cîte ceva. Eu, trebuie ,s-o ştiţi, nu pledez nici pentru suferinţă, nici pentru prosperitate. Eu pledez... pledez cauza capriciului meu şi cer să-mi fie asigurat pentru cazul cînd voi avea nevoie. Suferinţa, bunăoară, n-are ce căuta în vodeviluri; asta o ştiu. Intr-un palat de cleştar nici nu-i de conceput: suferinţa implică îndoiala, implică negarea, şi-atunci ce palat de cleştar ar fi acela în care să stai ros de îndoieli ? Eu unul sînt încredinţat că omul nu va renunţa niciodată la adevărata suferinţă, adică la distrugere şi haos. Doar

154

suferinţa e singura cauză a conştiinţei. Deşi am apucat a spune de la început că, după părerea, mea, conştiinţa este pentru om cea mai mare calamitate, ştiu că omul ţine la ea şi n-ar schimba-o pe nici un fel de alte satisfacţii. De pildă, conştiinţa e mult mai presus dedît doi ori doi. După doi ori doi, bunînţeles, nu va mai rămîne nimic de făcut, nici măcar de aflat. Tot ce vom putea face atunci va fi să ne blocăm fără milă icele cinci simţuri, ded'îndu-ine, trup şi suflet, contemplaţiei. Dar avînid conştiinţă, deşi .rezultatul va fi acelaşi, adică tot nu vom avea nimic de făcut, o să ne putem barem trage cînd şi cînd, nouă înşine, cîte-o chelfăneală ; ceea ce, oricum, va fi înviorător. Deşi retrograd, e totuşi ceva mai mult decît nimic.

X

Domniile voastre credeţi în edificiul de cleştar pe veci indestructibil ; adică într-un edificiu în faţa căruia nici pe furiş n-o să ne încumetăm a iscoate limba, ori a schiţa vreo altă strîmbătură nerespectuoasă. Mie, însă, poate chiar de-aceea îmi inspiră teamă edificiul dumneavoastră : pentru că-i de cleştar, pentru că-i pe veci indestructibil şi pentru că n-o să-l pot lua peste picior nici măcar pe furiş.

Vedeţi, dacă n-ar fi palat, ci coteţ, şi daC-ar ploua, poate m-aş vîrî în coteţ ; ca să scap nemurat de ploaie ; totuşi, nu voi lua coteţul drept palat, din recunoştinţă pentru că m-a adăpostit pe ploaie. Rîdeţi •, ba, afirmaţi chiar că, în asemenea caz, coteţ ori palat ar fi totuna. Da, răspund eu, aşa ar veni, dacă unicul rost al vieţii ar fi să ne ferim de ploaie.

Dar ce mă fac eu, dacă mi-a intrat în cap că oamenii mai trăiesc şi pentru altceva, nu numai pentru asta ; că din moment ce tot trăim, e preferabilă viaţa într-un adevărat palat. Asta mi-e vrerea, asta mi-e dorinţa, la asta rîvnesc. Şi-o să mi-o scoateţi din cap numai cînd îmi veţi fi schimbat dorinţele. Hai, schimbaţi-mi-le : ademeniţi-mă ou altceva, daţi-mi alt ideal. iPînă atunci, coteţul drept palat nu-l iau. Chiar dacă edificiul de Cleştar nu e decît o înşelătorie ; chiar dacă, după

155

legile naturii, el nici nu trebuie să existe ; chiar dacă l-am scornit eu, din prostie, ca urmare a unor vechi şi iraţionale deprinderi ale generaţiei noastre, ce-mi pasă că nici nu trebuie să existe ? Oare nu-i totuna, din moment ce în dorinţele mele el există, sau, mâi bine zis, din moment ce există atîta vreme cit există şi dorinţele mele ? Poate rîdeţi iarăşi ? N-aveţi decît să rîdeţi; voi accepta orice ironii, dar, oîtă vreme mi-e foame, nu voi spune că-s sătul ; sînt convins că prin vreun compromis nu mă pot astîmpăra, că n-o să bat pasul la ne-sfîrşit împrejurul unui periodic zero numai pentru că dumnealui s^a ivit potrivit legilor naturii şi există *realmente.* Nu voi lua drept Încununare a aspiraţiilor mele o hardughie de raport, cu nişte chichineţe pentru calici, închiriată pe-ain mileniu şi, pentru orice eventualitate, cu firma dentistului Wa-genheim. Nimiciţi-mi dorinţele, spulberaţi-mi idealurile, ară-taţi-mi ceva mai bun şi vă voi urma. Veţi spune poate că nu merită să aveţi a face cu mine ; dar în cazul acesta vă pot răspunde la fel. Noi, aici, elaborăm cu toată seriozitatea cugetări ; dacă nu vreţi să mă învredniciţi cu atenţia domniilor voastre, n-o să mă ploconesc. Am bîrlogul meu subteran, şi gata socoteala.
Dar deocamdată mai trăiesc, mai doresc ; să mi se usuce mina dacă voi contribui măcar c-un ciob de cărămidă la asemenea hardughie ! Nu vă uitaţi că adineauri renegam palatul de cleştar sub motiv că n-o să-i pot arăta limba. N-am spus-o pentru că-mi place peste măsură să scot limba. Mă supără poate numai gîndul că o asemenea clădire, căreia să mu-ţi vină a-i arăta limba, nu există ancă nicăieri printre clădirile noastre. Dimpotrivă : dacă am ajunge ân situaţia să nu-mi mai vină a scoate limba niciîncotro, de loc, niciodată, atunci, din .recunoştinţă, aş îngădui bucuros să-mi fie tăiată limba pe loc. Ce-mi pasă dacă lucrurile nu pot fi rînduite aşa şi dacă trebuie să ne mulţumim cu actualele locuinţe ? De ce-s făcut cu asemenea dorinţe ? Am fost născut, te pomeneşti, numai pentru a ajunge la concluzia că întreaga-mi structură e o cacealma ? Oare la atîta se rezumă ţelul ? Nu cred.
De altminteri, ştiţi ceva ? Sînt convins că alde noi, ăştia de prin subterane, trebuie să fim ţinuţi sub iavaşa. Un tip de asemenea speţă, măcar că-i capabil să tacă patruzeci de ani în subterana lui, cînd iese la lumină, cînd răzbeşte afară, apoi vorbeşte şi vorbeşte, şi iarăşi vorbeşte...

Xî

Piîină la urmă, domnilor, eu aşa spun : cel mai bine-i să nu faci nimic ! Mai bună decît toate rărriîne inerţia conştientă ! Aşadar, trăiască bîrlogul subteran ! Deşi am spus că invidiez omul normal de mă arde la ficaţi, totuşi, date fiind condiţiile în care-l văd, n-aş vrea să fiu în locul lui (cu toate că nu voi înceta să-l invidiez. Nu, nu, subterana e totuşi mai avantajoasă !) Aici, cel puţin, poţi... Eh, uite că mint şi-acuma ! Mint: deoarece ştiu sigur, aşa cum ştiu că doi ori doi fac patru, că nu subterana-i mai bună, ci altceva, cu totul altceva, ceva după care-mi arde buza, dar nu-l pot dibui nicicum ! Du-că-ise naibii şi subterana !
Ba, aş zice, mai bine-ar *ii* dacă măcar aş şi crede ceva din ce-am (tot scris pe-aici. Vă jur, domnilor, nu cred un singur cuvinţel din cîte v-am înşirat! Sau poate cred, dar, în acelaşi timp, nu ştiu de ce, bănuiesc ,şi simt că tai la piroane, de parc-aş fi o secătură patentată.
— Şi-atunci de ce-ai mai scris ? mă întrebaţi. —' Ce-aţi zice dacă v-aş llăsa patruzeci de ani fără nici o treabă şi după patruzeci de ani aş coborî în bîrlogul domniilor voastre, un subterană, să văd unde-aţi ajoins ? E îngăduit oare să-l laşi pe om singur, inactiv, patruzeci de ani ?
—■ Nu-i nimic ruşinos într-asta, nici înjositor ! îmi veţi spune poate, clătinînd din cap a dispreţ. Dumneata eşti însetat de viaţă şi .rezolvi problemele vieţii singur, cu ajutorul harababurii logice. Ce iplictisitoare, ce neobrăzate sînt ieşirile dumitale, şi totodată ce amarnic te temi! Spui absurdităţi, dar eşti mulţumit de ele ; spui obrăznicii, dar îţi e mereu teamă de ele şi îţi tot ceri scuze. Declari sus şi tare că nu te sperie nimic, dar totodată te dai bine pe l'îngă noi ca să ne afli părerea. Susţii sus şi tare că te stropşeşti lla noi irezistibil, dar totodată faci spirite ca să ne amuzi. Ştii că spiritele dumitale sînt lipsite de duh, dar se pare că eşti foarte mulţumit de virtuţile lor literare. Poate că ţi-a fost dat să suferi cu adevărat, dar nu-ţi respecţi suferinţa. Ai şi o doză de dreptate, dar fără prihană nu eşti ; mînat de cea mai meschină vanitate, faci paradă cu adevărul dumitade, îl terfeleşti, îl scoţi la tarabă...
Vrei într-adevăr să spui ceva, dar, din teamă, îţi înghiţi ul-

timul cuvint; pentru ca n-aî curajul să-i rosteşti *şi* nu dai dovadă decît de-o obrăznicie laşă. Te lauzi că ai conştiinţă, dar nu faci decît să şovăi; pentru că deşi mintea îţi funcţionează, inima îţi e întunecată de dezmăţ; şi fără inimă curată, nu există 'conştiinţă deplină, adevărată. Şi eşti atît de plicticos cînd te tot bagi in sufletul omului, cînd te tot schimonoseşti ! Minciună, minciună şi iar minciună !
Fireşte, cuvintele atribuite aici domniilor voastre le-am scornit eu, pe loc. Din subterană provin şi ele. Stînd acolo patruzeci de ani în cap, am tot tras cu urechea la vorbăria asta a domniilor voastre. Le-am scornit eu însumi, neavînd altceva mai bun de făcut. Nu-i de mirare că le-am învăţat pe de-a rostul şi le-am dat formă literară...
Dar sînteţi oare, sînteţi într-adevăr domniile voastre atît de creduli, încât să vă închipuiţi că eu o să public toate astea, ba chiar o să vi le mai şi dau la citit ? Iată încă o problemă pe care mi-o pun : de ce-o ţin una şi bună cu „domnilor", parcă m-aş adresa unor cititori ? Mărturisiri de genul celor pe care

intenţionez să le înşir acum nu se publică, nici nu se dau altora la citit. în orice caz, eu nu am tăria necesară ; nici nu socot că s-ar cuveni s-o am. Dar, vedeţi dumneavoastră, mi-a intrat în cap o fantezie şi vreau s-o duc la împlinire cu orice chip. Iată despre ce-i vorba :
Orice om are printre amintiri uneile lucruri pe care nu le dezvăluie tuturor, ci poate numai cîtorva prieteni. Sînt şi lucruri pe care nu le dezvăluie nici măcar prietenilor, ci, poate, doar sieşi; chiar şi asta în mare taină. Dar sînt, în sfîrşit, lucruri pe care se teme să şi ie dezvăluie barem lui însuşi; asemenea lucruri cam adună, tare multişoare, orice om cumsecade. Ba, cu cît-e omul mai cumsecade, cu atît adună mai multe. întrucît mă priveşte, m-am decis foarte recent să-îmi reamintesc unele peripeţii din trecut; pînă mai ieri, le ocoleam sistematic, nu fără anumite nelinişti. Acum însă, cînd încep a mi le reaminti, ba, «mai mult, cînd m-am hotărît să le înşir pe hîrtie, iată, ei bine, acum vreau să fac o încercare : e posibil oare să fii absolut sincer măcar cu tine însuţi, să nu-ţi fie teamă de adevărul gol-goluţ ? Apropo de asta fac următoarea remarcă : Heine susţine că autobiografii cuprinzînd adevărul adevărat nu există şi că omul, cînd e vorba de propria-i persoană, minte neapărat. După Heine, Rousseau, bunăoară, în confesiunile lui, a strecurat negreşit
158
unele minciuni; şi, cică a minţit cu bună ştiinţă, din vanitate. Sînt sigur că Heine are dreptate : ânţeleg foarte bine cum uneori poţi să-ţi atribui, numai şi numai din vanitate, crime ; îmi dau foarte bine seama de ce gen poate fi vanitatea asta. Dar Heine, în aprecierile lui,, pornea ide la un om care s-a spovedit în public. Eu, dimpotrivă, scriu numai pentru mine şi declar o dată (pentru totdeauna că, deşi par a mă adresa unor cititori, n-o fac deoît de paradă şi pentru că aceasta îmi uşurează scrisul. E vorba despre formă şi numai despre formă, dat fiind că eu nu voi avea cititori niciodată. Am mai spus-o. Vreau să nu mă stînjenească în redactarea însemnărilor mele nimic. Nii am în vedere nici un plan şi nici un sistem. Ce-imi voi aduce aminte, aceea voi nota.
Iată, pesemne că aici v-aţi putea lega de ce-am spus pentru a mă întreba : dacă nu te gîndeşti de lac la cititori, atunci de ce-ţi pui dumitale însuşi, negru ipe alb, asemenea condiţii, ba că n-o să te ţii după vreun plan ori sistem, toa că o să notezi totul cum ţi-o veni în minte etc. etc. ? La ce bun atîtea explicaţii ? La ce servesc scuzele ? — Uite-aşa, răspund eu.
De altminteri, :1a mijloc e o întreagă psihologie. Poate contribuie şi faptul că, cinstit vorbind, sînt un laş. Ori poate se mai adaugă şi faptul că, imagin'îndu-mă înaintea publicului, îmi impun o comportare mai decentă cînd scriu. Pot fi o mie de cauze.
Dar iată (încă ceva : propriu-zis, de ce ţin să scriu ? Dacă n-o fac pentru public, 'atunci aş putea să-mi aduc aminte şi-n gînd, fără a transpune nimic pe hîrtie ; nu ?
Mda... dar hîrtia conferă amintirilor o anumită solemnitate. Intervine ceva care-ţi dă o anumită gravitate ; aşa, o să mă judec mai sever, o să-mi lîmbogăţesc şi Stilul. Pe urmă, poate că, scriind, o să mă simt într-adevăr uşurat. Acuma, de exemplu, mă apasă cît ditamai pietroiul de moară amintirea unei întîmplări vechi. Mi-a năzărit mai zilele trecute şi de-atunci mă obsedează într-una ; ca un motiv muzical sîcîitor de care nu te poţi debarasa. Şi eu trebuie să mă debarasez de această amintire. Am asemenea amintiri cu suteile ; dar, în răstimpuri, din suta respectivă iese la iveală câte una care mă apasă. Nu ştiu de ce voi fi crezînd că, odată scrise toate, mă voi simţi eliberat. Dar de ce n-aş încerca ?
159
In sfîrşit, mă şi plictisesc, din pricină ică nu fac nimic. Iar scrisul e într-adevăr un fel de muncă. *Se* zice că munca îl face pe om bun şi cinstit. Mi se oferă, cit de cît, o şansă.
Afară ninge •, o zăpadă mai mult apă, şi galbenă, tulbure. A nins şi ieri, a nins şi mai zilele trecute. Mi se pare că în legătură cu lapoviţa [17] asta fleoşcăită mi-am amintit povestea de care nu mă pot acum debarasa. Aşadar, ţin ca scrisele mele să fie o povestire iîn legătură cu această lapoviţa, aşa cum este ea.

II

In *legătură cu lapoviţa.*

Cînd din bezna rătăcirii[ls], Slova-mi vie ***a*** *stăruirii Ţi-a smuls sufle tu-* ***ntinat*** *; Cînd, tu numai suierinţă, Frîngîndu-ţi mîinile-a căinţă, Viciul tău l-ai blestemat; Cînd, torturîndu-te cumplit. Cu toate-aducerile-aminte, Tu însăţi mi-ai mărturisit Tot, tot ce-a iost mai înainte Şi, îngrozită, ruşinată, Apoi, cu chipu-n palme strîns, Ai izbucnit deodată-n plîns, Cutremurată, revoltată... Ele. etc. ele.*

Dintr-o poezie *de N. A. Nekrasov*

Aveam numai douăzeci şi patru de ani. Cunoşteam de pe-atunci o viaţă mohorâtă, dezordonată, înfiorător de singuratică. Fără prieteni, evitînd să schimb o vorbă cu cineva, mă afundam tot mai adine în bârlogul meu. La, slujbă căutam să
109
nu mă uit la nimeni şi, îmi dădeam foarte bine seama, colegii de birou nu numai că mă socoteau un ins ciudat, dar — cel puţin aşa mi se părea — mă priveau cu nu ştiu ce repulsie. Gândeam : oare de ce, cu

excepţia mea, nici unul n-are impresia că lumea l-ar privi în scârbă ? Printre funcţionari, acolo, la noi, unul avea o mutră fioroasă, ciuruită necruţător de vărsat ; o mutră, ai fi zis, de tîlhăroi sadea. Să fi avut o figură atât de Mdă, eu cred că n-aş fi îndrăznit să mai dau ochii cu cineva. Altuil avea uniforma atât de jegoasă, că de trecea pe lingă tine î'ţi crâcnea nasul. Totuşi domnii aceştia, atît unul cît şi celălalt, nu se simţeau stînjeniţi nici din pricina hainelor, nici din pricina mutrei, nici din vreo pricină de ordin moral. Ei nu-şi închipuiau că ar fi priviţi cu xe-pulsie ; şi chiar dacă-^şi închipuiau, le era totuna, cită vreme şefii nu-i priveau şi ei aşa. Acum îmi dau limpede seamă că din cauza vanităţii mele excesive, deci pentru că eram exigent cu mine însumi, mă priveam prea adesea cu o nemulţumire cumplită, împinsă până la repulsie ; de aceea mă pomeneam atribuind impresia asta a mea oricui. Bunăoară, nu-mi puteam suferi figura ; o găseam hidoasă şi-i bănuiam chiar nu ştiu ce expresie josnică ; lin consecinţă, pentru a nu fi suspectat cumva de josnicie, veneam ila serviciu, căutînd de fiecare dată să-mi iau un aer cît mai dezinvolt, să-mi compun o expresie cât mai distinsă cu putinţă. ,,Oi fi eu urît, îmi spuneam, dar să arăt barem distins, să am un aer expresiv şi, în primul rînd, *extrem* de inteligent." Din păcate, ştiam precis — şi sufeream din pricina asta — ştiam că nu voi reuşi pînă-i lumea să exprim cu ajutorul figurii mele atâtea perfecţiuni. Şi răul răului decurgea din faptul că-mi găseam mutra eminamente neghioabă. Să fi arătat inteligent, mă împăcăm. Aş fi fost întru totul de acord să arăt a ticălos, cu condiţia să par în acelaşi timp :extrem de inteligent.

Se înţelege că-mi era scârbă de toţi colegii, de la primul pînă la ultimul ; îi detestam pe toţi, dar parcă mă şi temeam de dinşii. Uneori, chiar mi-i consideram superiori. Pe-atunci, schimbarea intervenea brusc : aci îi dispreţuiam, aci mi-i socoteam superiori. Omul evoluat şi cumsecade nu poate fi vanitos dacă nu-i extrem de exigent faţă de sine însuşi, dacă nu se dispreţuieşte în unele momente până la ură. Dar fie că detestam pe cineva, fie ică mi-l socoteam superior, plecam ochii înaintea mai tuturor indivizilor care-mi ieşeau în cale. Tre-

ceam şi la unele experienţe : încercam dacă voi izbuti să înfrunt privirea te miri cui ■, totdeauna mă lăsam păgubaş cel dintâi. Asta mă exaspera, mă turba. îmi mai era şi teamă de ridicol; teamă vecină durerii ; drept urmare, în manifestările exterioare adoram docil rutina •, mă lansam cu drag pe făgaşurile bătătorite şi, în sufletul meu, mă speriam de orice excentricitate. Dar nu era chip să rezist! Eram evoluat într-un grad de-a dreptul maladiv, cum se şi cade să fie evoluat omul vremii noastre. Ceilalţi însă, mărginiţi care mai de care, îşi semănau unii altora ca berbecii în turmă. Poate că, în tot biroul, numai mie mi se ipărea într-una că eram laş şi rob ; asta, tocmai din pricină că eram evoluat. De fapt, nu mi sa părea, ci aşa eram iîn realitate : un laş şi un rob. O spun cu fruntea sus. In zilele noastre, orice om cumsecade este şi trebuie să fie un laş şi un rob. E starea lui normală. Sînt ferm convins că-i aşa. El pentru-atîta-i făcut. Şi nu-i vorba numai de prezent, de efectul unor condiţii accidentale j ân general, indiferent epoca, omul de treabă se cade să fie un laş şi un rob. E la mijloc o lege a naturii, valabilă pentru toţi oamenii de treabă, la scara întregului glob. Chiar dacă vreunul dintre dînşii o face în vreo împrejurare pe grozavul, să n-o ia drept consolare şi să nu umble cu iluzii : în altă împrejurare, tot o va scriînti ! Aşa a fost, aşa va fi întotdeauna. O fac pe grozavii numai măgarii şi corciturile lor ; dar, şi aceştia, numai pînă la un punct. Şi nu merită să le dăm atenţie, ei neprezen-tînd absolut nici o importanţă.

Mă mai chinuia ceva pe-atunci: anume, faptul că nu-mi semăna nimeni şi, la rîndu-mi, nu semănăm nimănui. „Eu sînt .singur, iar ei sînt *toţi",* îmi spuneam, căzînd pe gînduri.

Se vede şi dintr-asta că mai eram un copilandru.

Se întâmpla uneori şi de-a-ndoaselea. Cîteodată, cînd să plec la birou, mamă ce lehamite mă apuca ! Deseori mă întorceam de la lucru bolnav. Dar, hodoronc-tronc; din senin, intram într-o perioadă de scepticism şi apatie (la mine toate mergeau pe perioade) ; atunci rîdeam eu însumi de intoleranţa ,şi dezgusturile mele, măânvinuiam eu însumi de *romantism.* Aci nu voiam barem să deschid gura în prezenţa cuiva, aci mă apuca vorbăria ; ba mă bătea gîndul de a mă împrieteni cu ei. Repulsia mi se mistuia de parcă n-ar fi fost. Poate, cine mai ştie, poate să nu fi resimţit niciodată vreo repulsie propriu-zisă, poate era vorba de-un sentiment forţat, de ceva \\-

wesc ? N-am găsit pînă azi răspuns la această întrebare. într-un rînd m-am împrietenit de-a binelea cu ei ; am început să le fac vizite, să intru ;în partidele lor de preferans, să beau votcă, să discut despre avansări... Dar aici îngăduiţi-mi să fac o digresiune.

In linii mari, noi, ruşii, n-am avut niciodată romantici neghiobi, cu capu-n stele, ica germanii sau mai ales francezii ; pe ăişta nu-i afectează nimic, măcar de-ar plesni pămîntul, măcar de-ar pieri toată Franţa pe baricade ; ei rămîn aceiaşi, nu se schimbă măcar din convenienţă ; îşi cîntă una, ca să zic aşa, pînă-n ceasul de pe urmă, cîntecele lor stelare ; pentru că-s nişte imbecili. La noi însă, pe ipămîntul Rusiei, nu există imbecili ; faptul e cunoscut ; tocmai prin asta ne şi deosebim de alte ţări nemţeşti. Ca atare, noi n-avem nici firi stelare în stare nativă. Publiciştii şi criticii noştri „pozitivi" din acea vreme, alergând după oameni gen Kostanjoglo isau unchiul Piotr Ivanovici[19], şi, din prostie, luîndu-i pe aceştia drept întruchiparea idealului nostru, ne-au prezentat romanticii autohtoni într-o Ilumina falsă, iconsiderindu-i tot atît de cu capu-n stele ca pe cei din Germania ori din Franţa. Dar însuşirile romanticului nostru sînt diametral opuse însuşirilor romanticului stelar european ; lui nu i se potriveşte nici un etalon european. (Ingăduiţi-mi, rogu-vă, ' să întrebuinţez cuvântul acesta — „romantic", un cuvînt vechi, venerabil, verificat şi binecunoscut.) însuşirile romanticului nostru constau mai ales în capacitatea de a înţelege totul : de a *vedea totul, şi, ades, a vedea incomparabil mai clar decît văd spiritele noastre cele mai pozitive* ; de a nu accepta pe nimeni şi nimic, dar totodată a nu respinge nimic ; de a ocoli itotuil, a ceda în toate a fi politicos cu toţi ; de a nu scăpa din vedere niciodată un ţel util şi practic (mai ştiu eu ce locuinţă de la stat, vreo pensioară, niscaiva decoraţii) — de a-şi urmări acest ţel prin toate entuziasmele şi volumaşele de versuleţe lirice, dar totodată, paralel, a păstra undeva, integru, pînă la mormînt, „frumosul şi sublimul" ; de a se păstra integral pe sine ca-n vată, ca ipe-un juvaer, fie chiar numai, bunăoară, de dragul aceluiaşi „frumos şi sublim". Romanticul nostru e un om larg şi cel dintîi şmecher dintre toţi şmecherii noştri, vă rog să mă credeţi j o spun... chiar din experienţă. Toate acestea, fireşte, dacă romanticul e deştept. Adică, ce vorbesc eu ? Romanticul e totdeauna deştept. Voiam numai să subliniez că,

ft

deşi am avut parte şi noi de unii romantici imbecili, asta riU intră-n socoteală pentru că, pur îşi simplu, ei, încă în floarea vîrstei, au devenit iremediabil nemţi, şi, năzuind să-şi conserve juvaeruil în condiţii optime, s-au stabilit undeva prin Weimar ori Schwarzwald. Eu, de exemplu, îmi dispreţuiam sincer munca de la birou, şi, dacă nu scuipam, o făceam sub imperiul necesităţii, deoarece acolo nu făceam decît să stau -şi pentru asta primeam bani. Ca urmare, totuşi,, notaţi, nu ■scuipam. Romanticul nostru preferă să înnebunească (ceea ce, de altfel, i se întîmplă foarte rar), decît să scuipe undeva înainte de a-şi şti aisigurată cariera altundeva ; el n-o să fie Jiickînd dat afară-n brînci, dar poate va ajunge^ la balamuc ia chip de „rege al Spaniei"[20], asta însă numai dacă va înne-. buni iprea'de tot. La noi, vezi bine, înnebunesc doar oamenii delicaţi şi (blonzi. Cît desipre nenumăraţii noştri romantici, aceştia, încet-încet, dobîndesc ranguri înalte. Ce diversitate extraordinară ! Şi ce apţi sînt romanticii noştri de cele mai contradictorii senza'ţii ! Asta mă consola încă pe-atunci, dar nici acum nu gîndesc altfel. De aceea şi avem atîtea „firi largi", capabile ;să nu-şi piardă idealul niciodată, chiar dacă decad în ultimul hal ; îşi cu toate că de dragul idealului n-ar mişca nici un deget, cu toate că sînt nişte lichele şi nişte hoţi inveteraţi, îşi respectă idealul iniţial pînă la lacrimi şi, în adîncul sufletului, sînt surprinzător de cinstiţi. Mda, numai printre noi ticălosul ticăloşilor poate fi, în adîncul sufletului, cinstit la modul ı absolut şi chiar sublim, fără a înceta totodată, măcar o clipă, să fie ticălos. Repet, uneori romanticii noştri ajung mai toţi nişte pungaşi atît de dibaci '(folosesc cuvîntul .^pungaşi" .din dragoste), dovedesc subit atîta simţ al realităţii şi atîta cunoaştere a elementelor pozitive, încît şefii lor, oamenii din jurul lor, uluiţi, înlemniţi, îi admiră cu gurile căscate.

E o diversitate într-adevăr uluitoare, şi numai Dumnezeu ştie ce forme va căpăta ea mai tîrziu, ce ne făgăduieşte în viitor. Dar stofa nu-i rea ! N-o spun din cine ştie ce patriotism caraghios sau de paradă. în general, sîint sigur, vă închipuiţi că rid şi acuma. Ori, poarte, mai ştii, credeţi tocmai pe dos, adică sinteţi siguri că aş gîndi într-adevăr aşa. Oricum, domnilor, voi reţine ambele opinii ale domniilor voastre ca pe-o cinste şi o satisfacţie deosebită. Cît despre digresiunea mea, vă cer preaplecat scuze.

Buriînţeles, prietenia dintre mine şi colegii de birou nu ţinea mult ; mă certam cu dînşii foarte icurînd ; după care, lipsit de experienţă cum eram atunci, în tinereţe, nu-i mai salutam ; parcă am fi rupt orice relaţii. De altfel, aşa ceva mi s-a întâmplat numai o singură dată ; îndeobşte am fost totdeauna singur. Acasă, înainte de toate şi în cea mai mare parte a timpului, citeam ; ca să-mi înăbuş necontenitul clocot interior prin senzaţii exterioare, far dintre senzaţiile exterioare n-aveam la îndemînă decît ilectuna.

Cititul mă ajuta,'fireşte, mult — mă emoţiona, mă desfăta şi mă chinuia. Dar Sn răstimpuri mă plictisea îngrozitor. Cînd simţeam nevoia să Ifac puţină mişcare, mă aruncam în desfrîu ; desffrîu mărunt, obscur, subteran, abject. Din pricina irasci'bilităţii mele specifice, patimile îmi erau acute şi dogoritoare. Pasiunile îmi erau isterice, cu lacrimi îşi convulsii. Afară de citit, n-aveam ce să fac ; adică, din cîte erau pe-atunci îm jurul meu, nimic nu-mi in-isipira respect, nimic nu imă atrăgea. Mai ales că mă copleşea nu ştiu ce lingoare nedesluşită, dîndu-mi o sete isterică de contradicţii, de contraste ; atunci mă dedam desfrîului. Nu spun nicidecum toate astea cu intenţia de a mă dezvinovăţi... Adică nu, mint! Tocmai voiam să mă dezvinovăţesc. O notez, domnilor, pentru sufletul meu. Nu vreau să mint. Mi-iam dat cuvîntuil.

Mă predam, singuratic, desfrîului, nopţile, pe ascuns, într-un chip murdar, speriat şi ruşinat ; şi ruşinea nu mă slăbea nici în clipele cele mai oribile ; ba, chiiar, în aceste clipe devenea un adevărat calvar. De pe atunci purtam în suflet subterana. Mi-era o teamă îngrozitoare să nu mă vadă, .să nu mă întîlnească, să nu mă recunoască cineva. Frecventam, trebuie să vă mărturisesc, tot felul de locuri, care de care mai deocheate.

■O dată, trecând noaptea pe lingă un asemenea aşezămînt, am văzut prin vitrina luminată cum nişte domni, după ce s-au bătut cu tacurile de biliard, au zvîflit un partener pe fereastră. Altă diată, astfel de istorii mă sorbeau ; atunci însă, nu ştiu ce m-a apucat, dar m-am pomenit pizmuindu-l pe domnul zvîrlit pe fereastră ; şd-l pizmuiam în aşa hal, încît am intrat pe loc înăuntru, în sala de biliard ; „Ce-ar fi dac-aş sări şi eu ia bătaie, dacă m-ar zvîrli îşi pe mine pe fereastră ?"

Nu eram beat, însă ce poţi face dacă uneori lingorile nedesluşite iau formă de isterie ! Totuşi nu s-a întîmplat nimic. Mi-am dat seama că nici singur n-aş fi fost în staie să săr pe fereastră şi am plecat, lipsindu-ină de încăierarea proiectată.

în fapt, «îmi făcuse figura, chiar de da primul pas, un ofiţer.

Stăteam lingă masa de biliard şi, ignorant cum eram, baram trecerea. Iar ofiţerul, cînd i-a venit rîndul să treacă pe-acolo, m-a înhăţat de umeri şi, fără o vorbă —■ fără a mă preveni, fără explicaţii — m-a dat deoparte ca pe-un sîcîitor nimic şi şi-a văzut de-ale lui. Să mă fi pocnit, fireşte că-l iertam ; dar m-a mutat riintr-un loc într-altul fără a-mi da cea mai mică atenţie, şi lasta nu i-o puteam ierta pentru nimic în lume.

Naiba ştie ce-aş fi dat atunci pentru o ceartă adevărată, cîit de cît corectă, cît de cât decentă ; mai *literară,* ca să zic aşa ! Se purtase cu mine de parc-<aş fi fost o muscă. Şi ofiţerul ena ditamai zdrahonul ; iar eu — scund, pirpiriu. Vezi .bine, iniţiativa certei era în mîinile mele : ar fi fost destul să protestez şi, desigur, m-ar li zvârlit pe fereastră. Dar eu mi-am schimbat gîndul ; am preferat... să dispar furios.

De la circiumă m-am dus, foarte tulburat, direct aoasă ; a doula zi m-am dedat în continuare bietului meu desfrîu, simţindu-mă şi mai sfios, şi mai deprimat, şi mai mîhnit decît înainte ; aproape plîngînd, totuşi, m-am dedat. Şi isă nu vă închipuiţi cumva că mi-a fost fricâ de ofiţer din laşitate : in sufletull meu n-am fost niciodată laş, cu toate că fricâ mi-a fost întotdeauna. Să nu rîdeţi : am şi pentru asta explicaţia cuvenită ; am explicaţii pentru orice, puteţi fi siguri.

Ah, dacă ofiţerul meu ar fi fost din categoria celor ce acceptă duelul ! Ei bine, nu : ţinea de speţa domnilor (de mult dispăruţi, vai !) care preferau să acţioneze cu tacurile, ori, asemeni locotenentului Pirogov al lui Gogol [2]\ pe cale ierarhică. De duelat, însă, nu ise duelau ; oricum, ar fi socotit indecent duelul c-un ţivil ca alde noi ; în general, pentru dumnealor duelul era ceva inadmisibil, ceva libertin, ceva franţuzesc ; asta totuşi nu-i iîmpiedica să te ofenseze cu vîrf şi îndesat, mai ales dacă se ştiau cît ditamai zdrahonii.

Oricum, eu nu din laşitate m-am abţinut, ci din pricina vanităţii mele nemărginite. Nu statura ofiţerului m-a speriat nici gîndul că, bătîndu-mă, voi fi zvîrlit pe fereastră ; curajul fizic mi-ar fi ajuns, zău ; dar vorba-i că m-a lăsat curajul moral. M-a speriat gîndul că toţi cei de faţă, 'începând cu obrăznicătura de marcator şi sfârşind cu cel din urmă slujbaş, un prizărit bubos, aflat ,în treabă pe-acolo şi el, cu gulerul lui sticlind a jeg —• toţi, n-or să înţeleagă boabă, or să mă ia peste picior 'taman cînd voi protesta folosind limbajul literar de rigoare. Pentru că la noi chiar şi azi mai eşti obligat să adopţi limbajul literar cînd ajunge vorba la punctul onoa-rei ; vreau să spun, aşadar, nu fa onoare, ci la punctul onoarei *(point d'honneur).* Despre „punctul onoarei" n-ai cum vorbi folosind un limbaj ordinar. Eram pe deplin încredinţat (simţul realităţii, cu lot romantismul !) că vor izbucni în IÎS cu toţii, iar ofiţerul n-o să mă

bată te miri cum, adică în vreun chip care să nu mă jignească peste măsură, ci, neapă-riat, întîi mă va tîrnui împrejurul mesei de biliard, arzîn-du-mi la sfiecare pas cîte-un genunchi în fund, şi abia pe urma dacă se va milostivi tsă-mi facă vînt ipe fereastră. Fireşte, cu mine asemenea infamie nu putea sfîrşi atît de simplu. Ulterior, minam iîntiîlnit deseori ofiţerul pe stradă şi i-am reţinut bine chipul. Dacă m-o fi recunoscut ori nu şi el, e un lucru pe care nu-l ştiu. Cred că nu ; am, în acest sens, anumite indicii. Eu, din parte-mi,)îl priveam furiois, plin de ură ; şi aşa a mers... iCîţiva ani ! Şi, cu anii, furia mi-a tot sporit. La început, discret, am cules şi informaţii despre dînsul. Mi-a venit greu, dat fiind că n-aveam cunoştinţe. ,O dată însă, în plină stradă, cineva l-a strigat pe nume ; eu îl urmam de la distanţă, ca legat după dânsul ; aşa, i-am aflat numele. Altă dată, l-am urmărit pînă acasă şi, pentru un bănuţ, portarul mi-a explicat cum stătea, la ce etaj, dacă locuia singur ori cu altcineva etc, pe scurt, tot ce-ţi pot explica portarii, într-o bună dimineaţă, deşi nu mă îndeletnicisem niciodată cu literatura, mi s-a năzărit să-mi descriu ofiţerul într-o lumină demascatoare, caricaturală, sub formă de nuvelă. Am scris nuvela cu deosebită desfătare. L-am demascat, ba l-am şi calomniat ; întîi i-am pocit numele aşa fel, încît să poată fi identificat numaidecît ; apoi, după matură chibzuinţă, i l-i&m schimbat ; am trimis manuscrisul la *Otecestvennîie za-piski*[22]. Dar pe vremea aceea demascările nu se publicau

167

încă, aşa că nuvela mea ri-â ajuns la tipar. Mi-a fost tara ciudă ; uneori mă sufocam de necaz. Pînă la urmă, am decis să-mi provoc duşmanul ia duel. I-am scris o misivă superbă, palpitantă, conjurîndu-l să-şi ceară scuze ; în caz de refuz, îi dădeam a înţelege destul de iclar, vom ajunge la duel. Scrisoarea era atît de vibrantă, încît ofiţerul, să se fi priceput cit de cit la „frumos şi sublim", ar fi alergat la mine într-un suflet, mi-ar fi sărit de gît şi mi-ar fi oferit prietenia lui. Ce bine-ar fi fost ! Ce bine nenam fi împăcat noi doi, ce bine ! „El nn-ar ocroti cu prestanţa lui, eu l-aş înnobila cu erudiţia mea şi cu... ideile mele ; ce nemaipomenite istorii am pune la cale I" Trecuseră, închipuiţi-vă, doi ani de la data cînd mă ofensase ; provocarea mea suna revoltător de anacronic, în ciuda iscusinţei cu care, scriind, lămurisem şi mas-icasem anacronismele. Dar slavă Domnului (mulţumesc şi acum Celui-de-Sus, cu lacrimi in ochi îi mulţumesc), n-tam expediat plicul. Se-ncreţeşte pielea pe mine cînd mă gîndesc cenar fi putut ieşi dacă i-l trimiteam. Şi într-o bună zi... într-o bună zi, m-am .răzbunat: iîn chipul cel mai simplu, in chipul cel mai genial! Mi-a venit ca prin minune o Idee formidabilă. Cîteodată, sărbătorile, către ora patru, ieşeam să mă plimb pe partea însorită a bulevardului Nevski. De fapt, nu mă plimbam, ci, înghiţind fiere, înduram nenumărate chinuri şi umilinţe ; dar, se vede, tocmai de aşa ceva aveam nevoie. Mă strecuram cum nu ise poate mai penibil prin mulţime, ca un tipar, făcînd într-una loc ba generalilor, ba ofiţerilor din gardă şi husarilor, ba doamnelor ; şi mă apucau junghiuri prin inimă, mă treceau fiori fierbinţi de-a lungul spinării, numai cînd mă gîndeam la costumul meu mizer, la toată mizeria şi nimicnicia minusculei mele siluete fosfilîn-du-se la nesfîrşit printre trecători. Era un chin infernal pentru mine, o continuă şi insuportabilă umilinţă, un gînd ce degenera sistematic de-a dreptul în durere că, iată, înaintea acestei lumi sînt doar o muscă, o muscă infamă şi pocită, mai deşteaptă, mai cultă şi mai nobilă decît toţi — asta se înţelege de la sine —■ totuşi o muscă, făcând mereu loc altora, înjosită de toţi, jignită de toţi. De ce mă supuneam acestei torturi, de ce mai ieşeam pe bulevardul Nevski — nu ştiu ; ipur şi simplu, mă *trăgea* ceva într-aoolio, ori de cîte ori aveam un răgaz.

168

începusem de pe-atunci să simt afluxurile desfătării pomenite ân iprimul capitol. După întîmplarea cu ofiţerul mă trăgea aţa şi mai şi ; vezi bine, pe Nevski îl întîlneam de obicei, acolo îl contemplam. Tot în zilele de sărbătoare prefera şi «1 să vină. Cu toate că făcea şi el doc generalilor şi unor demnitari, cu toate că şi el se strecura ca tiparul printre dînşii, pe alde mine, ba chiar pe unii ceva mai spălatei, îi strivea pur şi simplu ; dădea buluc peste om, ca şi cum ar fi avut (înainte vidul însuşi ; pentru nimic în lume n-ar fi făcut loc. Uitîndu-mă la idînsul, mă îmfoătau furiile... şi, de fiecare dată, (ajungînd la oîţiva paşi, întărâtat, îl ocoleam. Şi mă chinuia gîndul că nu-s capabil să stau măcar în stradă pe picior de egalitate cu el. „De ce te dai neapărat tu mai întîi în lături ? mă întrebam iisterizat, trezindu-mă uneori la ceasurile trei din noapte. De ce tu şi nu el ? Doar nu există pentru asta nici o lege ; nu scrie nicăieri că trebuie să fie aşa ! Hai, să zicem, egalitate, cum se întîmplă cînd se-ntîl-nesc doi oameni subţiri : el cedează jumătate, tu jumătate şi treceţi unul pe lângă celălalt respectîndu-vă reciproc." Dar nu *se* întîmplă aşa ; cel oare se ferea eram totuşi eu, pe cîtă vreme el nici măcar nu băga de seamă că-i făceam loc. Şi, deodată, ideea aceea grozavă. „Ce-ar fi, mi-am spus, dacă m-aş întîlni cu dânsul şi... nu mnaş da la o parte ? Să nu mă dau anume la o parte, chiar dacă ar trebui să-l îmbrîn-*cesc* — ce-ar fi, ai

?" Puţin cîte puţin, acest gînd îndrăzneţ a pus stăpînire pe mine în asemenea hal, că nu m-a mai slăbit o clipă. Zi-noapte, atîta visam ; cu înverşunare ; într-adins ieşeam pe Nevski mai des, căutînd să-mi imaginez limpede cum lîmi voi duce la oapăt treaba cînd va fi s-o duc la capăt. Eram încântat. Planul îmi părea din ce în ce mai realizabil. „Bineînţeles, n-o să-l îmbrâncesc pe-iadevăratelea, mă gîndeam, îmibuinat cu anticipaţie de bucurie ; destul că n-o să mă feresc ; fără a angaja în ciocnire cine ştie ce forţă ; ciocnire în treacăt, umăr de umăr, atît, aşa, o singură dată, exact cît admit şi convenienţele ; izbindu-l, eu pe dânsul, cît mă va izbi şi el pe mine." Şi m-am hotărât, pînă la urmă, definitiv. Dar pregătirile mi-au luat foarte mult timp. Întîi şi-ntîi, acţiunea propriu-zisă îmi pretindea înfăţişare mai decentă; deci, trebuia să-mi fac xost de haine ca lumea. „Pentru orice eventualitate, dacă, bunăoară, se iscă un incident public (aici

169

publicul e *supertlu* * : se plimbă contesa cutare, se plimbă prinţul D., se plimbă toţi literaţii), -trebuie să fiu măcar bine îmbrăcat ; asta inspiră respect ; în ochii înaltei societăţi, asta ne-ar pune cumva pe picior de egalitate." Prin urmare, obţi-nînd la slujbă un avans, mi-am cumpărat de la Ciurkin nişte mănuşi negre şi o pălărie bună. Mănuşile negre mi s-au părut mai sobre şi mai de bonton decît cele în culoarea lămâii, pe care le ochisem în primul moment. „Culoarea-i prea ţipătoare, parc-ai vrea cu tot dinadinsul să ieşi în evidenţă" ; aşa că nu mi-am luat mănuşi !în culoarea lămîii. Pregătisem din vreme o cămaşă bună, cu butoni albi ,de os ; în sfârşit, ceea ce m-a întîrziait mult a fost mantaua. Mantaua mea nu era rea, ţinea la ger binişor ; însă avea căptuşeală :de vatelină şi guler de raton, aşadar, culmea vulgarităţii. Gulerul trebuia neapărat înlocuit, schimbat cu unul de biber, cum au ofiţerii. în acest scop, m-am dus de cîteva ori la bazar şi, după multiple căutări, ;am pus ochii pe-oin guler de biber nemţesc, mai ieftior. Gulerele astea nemţeşti, oridît de repede se uzează, oricît de mizerabil aspect capătă după aceea, la început, noi fiind, arată cum nu se poate mai bine ; iar mie gulerul nu-mi trebuia decît o dată. Am întrebat de preţ; era totuşi scump. După matură chibzuinţă, am hotărât să-mi vînd mai întîi gulerul de raton. Restul banilor, alcătuind pentru mine o sumă considerabilă, aveam de gînd să-i împrumut de la Anton Antonici Setocikin, şeful meu de toirou ; acesta, om umil, dar serios şi de ispravă, nu dădea nimănui bani cu împrumut ; totuşi cîndva, la angajare, îi fusesem recomandat cu deosebită căldură de o persoană importantă graţie căreia primisem şi slujba. M-am chinuit îngrozitor. Mi se părea monstruos şi ruşinos să-i cer bani lui Anton Antonici. Două-trei nopţi n-am dat geană spe geană. în general, pe-atunci dormeam puţin, eram iîn febră ; inima mi se tot oprea nu ştiu cum, nedesluşit, ori începea fără veste să mi se bîţîie prin piept, uite, na, uite-aşa !... Anton Antonici a început prin a se mira, apoi *s-ia* încruntat, aipoi a căzut pe gînduri; dar tot m-a împrumutat, în schimbul unei chitanţe prin care-l autorizam ca peste două săptămîni să-şi reţină din leafa mea întreaga sumă.

* In cazul de faţă, select. (Fr.)

170

în sfîrşit, aşa, totul a fost gata ; frumosul guler de biber a luat locul scîrboşeniei de naton, şi, puţin cîte puţin, am început să trec la fapte. Vezi, n-avea rost să mă avânt chiar de prima dată, aşa, într-aiurea ; treaba se cerea făcută cu pricepere, fără pripeală. Mărturisesc însă că după mai multe tentative m-a cam apucat desperarea : nu izbuteam nicicum să ne ciocnim ! Şi doar eram pregătit, răspregătit! Cît despre intenţie, nici n-ai ce vorbi. Totuşi, când să spun si eu că uite, hop, acuma gata, ne ciocnim, iarăşi mă pomeneam făcîndu-i loc ; iar el trecea fără a mă lua în seamă. Pînă şi rugăciuni spuneam cînd îmi apărea în faţă, oa să^mi întărească Dumnezeu hotărârea. O dată a ifost cît pe ce să mă hotărăsc ; dar, drept deznodământ, am nimerit cu nasul în caldarâm, la picioarele lui, pentru că, în ultimul moment, la numai cîteva degete de dînsul, m-a părăsit curajul. El a trecut foarte liniştit peste mine, iar eu m-am rostogolit spre rigolă ca o minge. Noaptea aceea 'am fost iarăşi bolnav, am avut febră, am delirat. Şi, deodată, totul s-a încheiat cum nu se poate mai bine. In ajunul zilei respective hotărîsem definitiv şi irevocabil să nu-mi mai pun în aplicare funestul plan, să las totul baltă. în acest scop, am ieşit pentru ultima oară pe Nevski pentru a vedea cu ochii mei cum anume voi lăsa totul baltă. Şi, da trei paşi de duşman, hotărîndu-mă dintr-o dată, am ânchis ochii ; şi ne-am izbit zdravăn, umăr în umăr ! Fără a-i face loc nici atîtica, mi-am văzut de drum, rămî-nînd pe picior de absolută egalitate cu el! Nici n-a întors capul; s-a prefăcut a nu fi băgat de seamă ; dar s-a prefăcut, sînt sigur de asta. Sînt sigur de asta şi azi! Fireşte, mai păgubit am fost eu, pentru că el era namilă ; dar nu amănuntele importă. Important e că mi-am atins scopul, că mi-am păstrat demnitatea, că n-am cedat măcar un pas, ci, în public, m-am postat pe picior de egalitate socială cu el. Am revenit acasă deplin răzbunat pentru toate. Eram încîntat. Jubilam, cîntam arii itailiene. Desigur, nu vă voi descrie ce s-a întâmplat

cu mine trei zile mai tîrziu ; dacă mi-aţi citit primul capitol, *Subteran,* vă puteţi da seama singuri. După cîtva timp, ofiţerul a fost mutat nu ştiu pe unde ; sînt vreo paisprezece ani de cînd nu l-am văzut. Ce-o fi făcrjd acum, dragul de el ? Pe cine maj cajcă-n picioare ?

171

II

Cînd perioadele micului desfriîu intrau în declin, mi se-ntorceau toate într-o lehamite îngrozitoare. Venea căinţa ; şi eu o alungam, pentru că prea mă scîrbea. încet-încet, totuşi m-am obişnuit şi cu asta. Mă obişnuiam cu orice ; adică, n-aş spune că mă obişnuiam, dar acceptam cumva să suport. Aveam reţeta împăcării varză-capră : anume, evadarea în „tot ce-i frumos şi sublim" ; fireşte, aici intervenea din plin visul. Visam ceva de isperiat; retras în bîrlogul meu, visam cîte trei luni în şir, şi, credeţi-mă, vă rog, în momentele acelea nu mai semănăm cu domnul care, cu plăpînda-i inimă adînc tulburată, îşi cosea la manta un guler de biber nemţesc. Deveneam diritr-o dată erou. în noile condiţii, n-aş fi permis zdrahonului de locotenent nici pragul să mi-l calce j cu atît mai mult ou cît nu izbuteam să-mi reamintesc măcar de el. Mi-e greu să precizez astăzi în ce constau visele mele şi cum de mă puteau mulţumi, dar e cert că atunci mă mulţumeau. De altfel, în parte, mă mulţumesc şi astăzi. Iar după cîte-un mic destfrîu, visele-mi erau deosebit de dulci şi de intense, însoţite de căinţe, lacrimi, de blesteme, extazuri. Aveam momente de asemenea încîntare totală, de asemenea fericire, încît, zăoi, nu-mi dădea ghes nici umbră de ironie. Eram plin de credinţă, de speranţă, de dragoste[23]. Pe-atunci, vezi, credeam orbeşte că prin nu ştiu ce minune, datorită nu ştiu căror condiţii exterioare, toate astea se vor extinde, se vor lărgi dintr-o dată ; că mi se vor deschide brusc orizonturile unei activităţi corespunzătoare, binefăcătoare, superbe, şi, mai ailes, *de-a gata ,(ce* fel de activitate n-am ştiut niciodată, dar partea importantă era că ar fi urmat să-mi revină de-a gata) ; şi că voi irupe în lumea largă, mai-mai să zic aşa, pe-un cal alb şi cu creştetul încununat de lauri. Un rol secundar îmi era de neconceput şi, tocmai de-aceea, în realitate, deţineam foarte linişitit rolul meu codaş. Ori erou, ori în mocirlă — cale de mijloc nu exista. Asta m-a şi nenorocit, deoarece în mocirlă mă consolam cu gîndul că-n alte perioade sînt erou, iar eroul n-avea habar de mocirlă ; îmi spuneam, pasămite, că pentru omul de rînd e într-adevăr ruşinos să se vîre în mocirlă, pe eîtă v-rşmş eroul, fiind mult prea mare pentru a se

m

afunda cu totul, poate, deci, să se scalde fără grija în oricâ mocirlă, pe ales. E interesant să remarcam faptul că afluxurile de „frumos şi sublim" îmi veneau [l]şi-n perioadele micului desfrîu j anume, tocmai cînd ajungeam la fundul fundului ; îmi veneau în izbucniri disparate, vrînd parcă să-şi marcheze prezenţa, fără însă ca apariţia lor să .spulbere cumva desfrîul ; dimpotrivă, parcă-l înviorau ; prin contrast ; şi veneau exact în măsura necesară îmbunătăţirii sosului. Sosul consta din contradicţii şi suferinţe, dintr-o chinuitoare analiză interioară ; şi aceste chinuri, mai mari sau mai mici, dădeau o anumită picanterie micului desfrîu, îi dădeau chiar un sens ; pe scurt, îndeplineau din plin funcţiile unui sos bun. Era şi o anumită profunzime în aceste lucruri. Aş fi putut eu accepta un simplu desfrîu obişnuit, vulgar, nemijlocit, de conţopist, aş fi putut suporta mocirla ? Dar în acest caz, prin ce m-ar fi atras, cum m-ar fi ispitit să ies nopţile în stradă ? Nu, eu dispuneam de o portiţă onorabilă, salvatoare în orice situaţii...

Şi câtă iubire, Doamne, cîtă iubire mă năpădea uneori în visele mele, în aceste „mîntuiri întru frumos şi sublim" ! Chiar dacă iubirea mea era de factură imaginară şi n-avea cum fi aplicată practic la nimic omenesc, ea mă burduşea pînă la istovire, încît, practic, nici nu mai simţeam nevoia să trec la aplicări practice, deoarece asta ar fi însemnat un lux excesiv. De altminteri, lucrurile se terminau totdeauna cum nu se poate mai-bine, printr-o trecere trândavă şi ameţitoare la artă, adică la formele frumoase aile vieţii de toate zilele, forme luate de-a gata, furate cu toptanul de pe la poeţi sau romancieri şi adaptate în vederea a tot soiul de servicii şi nevoi. Bunăoară, mă văd triuimfîrud asupra tuturor ; toţi sînt, fireşte, cu fruntea-n ţă-rînă, obligaţi să-mi recunoască de bunăvoie toate perfecţiunile ; şi eu iîi iert pe toţi. Poet celebru şi şambelan al curţii imperiale, mă îndrăgostesc, primesc milioane peste milioane şi le donez imediat speţei umane, mărturisindu-mi totodată înaintea lîntregului popor toate infamiile, care, fireşte, nu sînt nişte infamii de rînd, ci au în ele extrem de mult „frumos şi sublim", ceva manfredian[2i]. Toţi plîng, toţi mă sărută (altfel ar fi nişte proşti), iar eu, desculţ şi flămînd, merg să propovăduiesc ideile noi, zdrobindu-i pe retrograzi la Austerlitz. Apoi se cântă un marş, se decretează amnistia şi Papa se învoieşte să părăsească Roma pentru a pleca în Brazilia ; urmează un bal

173

pentru întreaga Italie, la vila Borghese de pe malul lacului Como, drept care lacul Como se mută

anume ia Roma ; ps urmă, vine o scenă în tufişuri etc. etc. — parcă nu ştiţi? Veţi spune că-i vulgar, că-i o murdărie să dau în vileag toate astea acum, după atîtea alte orgii şi lacrimi asupra cărora eu însumi abia m-am spovedit. De ce murdărie? Vă închipuiţi, te-i pomeni, că mi-e ruşine de cîte s-au petrecut ;şi că istoriile mele au fost mai stupide decât nu ştiu ce pătăranii din viaţa domniilor voastre, domnilor ? Credati-mă, la mine, de bine, de rău, au fost şi laturi ceva mai decente... Şi, apoi, nu se petrecea chiar totul pe lacul Como. De altfel, aveţi dreptate : e într-adevăr şi vulgaritate, şi murdărie. Dar cea mai cumplită murdărie e că acum im-am apucat să-mi caut justificări înaintea domniilor voastre. Şi-i încă mai murdar faptul că am adăugat această ultimă observaţie. Dar hai, ajunge, altfel n-o mai sfîrşim pînă-i lumea : ar ieşi, toate, una mai murdară ca alta...

Trei luni şi mai bine n-am fost în stare să visez de loc, cu nici un chip ; am început să simt nevoia imperioasă de a mă avînta în societate. A mă avînta în societate însemna pentru mine să fac o vizită şefului imeu de birou, Anton Antonici Setocikin. Era, de cînd mă ştiam, singurul meu cunoscut permanent ; lucru de care astăzi stau şi mă mir eu însumi. Dar, chiar la el, mă duceam numai cînd venea o anumită perioadă ; aşadar, cînd visele-mi atingeau înaltul grad de euforie la care trebuia să îmbrăţişez neapărat şi imediat atît oamenii cît şi întreaga umanitate ; dar pentru aşa ceva era necesar să am la dispoziţie măcar un om în carne şi oase. La Anton Antonici trebuia să merg marţea (era ziua lui de primire), aşa că nevoia de a îmbrăţişa întreaga umanitate trebuia sorocită şi ea pentru ziua de marţi. Acest Anton Antonici locuia nu departe de Piati Ug'lov, la etajul trei, în patru cămăruţe scunde, una mai mică decît alta, ţipînd cîteşipatru a mare economie şi desăvîrşită banalitate. Anton Antonici avea două ifete ; mai stătea la ei şi mătuşa fetelor, care servea ceaiul. Fetele aveau una treisprezece ani', iar cealaltă paisprezece ; dîrne amîndouă, mă fîstîceau cumplit din pricină că şuşoteau şi pufneau în rîs tot timpul. Stăpînul casei şedea de obicei în biroul lui pe-o canapea de piele, dinaintea mesei, alături cu vreun musafir cărunt, funcţionar din depar-

tamentul nostru, sau chiar din vreun alt departament. N-am văzut niciodată la ei mai mult decît doi-trei musafiri, totdeauna aceiaşi. Se discuta despre accize, despre hîrîielile din Senat, despre lefuri, despre avansări, despre excelenţa-sa, despre mijloacele de a te face plăcut etc. etc. Suportam să stau în societatea acestor oameni cîte patru ore şi-i ascultam ca un imbecil, eu necutezînd şi nestiind să leg vorba cu ei. Simţeam că mă prostesc, mă treceau sudorile valuri-valuri, îmi dădea tîrcoale damblaua. Dar asta era bine şi folositor ; întoroîndu-mă acasă, mai amânam pentru o vreme dorinţa de a îmbrăţişa umanitatea.

Şi mai aveam un ifel de cunoscut, un anume Simonov, fost coleg de şcoală. De altfel, ila Petersburg aveam mulţi colegi de şcoală, dar nu mă vedeam cu ei, 'încetasem chiar şi saluturile pe stradă. Ca să nu ifiu la un loc cu dînşii, m-am mutat într-un alt departament; numai ca s-o rup definitiv cu odioasele stafii ale copilăriei. Blestemată fie şcoala unde am învăţat şi anii de ocnă înduraţi acolo ! Pe scurt, imă despărţi-sem de colegii de şcoală îndată ce m-am văzut liber. Rămăseseră numai doi-trei inşi cu care, dacă mă întîlneam, ne .salutam. Printre aceştia era şi Simonov ; la şcoală nu se remarca prin nimic ; un om măsurat şi potolit, dar eu desluşisem la el oarecare independenţă de caracter sau chiar onestitate. Nu cred să fi fost nici mărginit peste măsură. Cîndva, noi doi petrecuserăm împreună clipe destul de luminoase care n-au durat însă prea mult ; iar pe urmă, nu ştiu cum, s-au topit ca-ntr-o ceaţă. Pe el, se pare, aceste amintiri nu-l prea încântau ; parcă-i era teamă să nu revin cumva, eu, la tonul nostru de altădată. Bănuiam că persoana mea îi inspira o sc'îrbă teribilă, totuşi, bănuiala nefiind certitudine, îl vizitam.

O dată, într-o joi, nemaiputîndu-mi îndura singurătatea şi ştiind că joile uşa lui Anton Antonici era zăvorită, mi-am adus aminte de Simonov. Stătea la etajul al treilea şi, urcînd, îmi spuneam că deoarece numitul domn Simonov găseşte prezenţa mea penibilă, n-are rost să-l vizitez. Dar cum asemenea consideraţi/uni sfârşeau totdeauna prin a mă îmboldi tot mai avan să mă bag în cine ştie ce situaţii echivoce, m-am pomenit şi de rândul acesta trecînd pragul. Era aproape un an de ţînd nu-l mai văzusem pe Simpnqv,

III

Mai erau la el doi foşti colegi de şcoală. Discutau, se părea, o chestiune importantă. Aproape că nu mi-au luat în seamă apariţia, nici unul ; lucru cam straniu, dacă ţinem seamă că nu ne văzuserăm de ani şi ani. Pentru ei, probabil, totuna era dacă intram pe uşă eu, sau vreo muscă de cea mai banală speţă. Nici măcar la şcoală nu fusesem tratat aşa, măcar că acolo iîmi purtau sknbetele toţi. Acuma, fireşte, îmi

dădeam seama, era normal să mă dispreţuiască : pentru că nu făcusem carieră, pentru că prea decăzusem, pentru că umblam prost îmbrăcat etc, lucruri care în ochii lor îmi atestau incapacitatea şi nimicnicia. Totuşi nu m-aş fi aşteptat la atîta dispreţ. Simonov s-a arătat chiar mirat, văzîndu-mă. El parcă şi-n alte daţi se mira cînd mă vedea intrînd. Purtarea lor mi-a dat de gândit ; oarecum indispus, m-am aşezat şi am început să ascult.

Era o discuţie serioasă, chiar înflăcărată, privitor la o masă de adio pe care dumnealor, punând mină de la mînă, aveau de gînd s-o organizeze chiar a doua zi în cinstea unui *'plt* fost coleg, pe nume Zverkov, ofiţer de carieră, mutat undeva la dracu-n praznic. Onorabilul Zverkov îmi fusese şi mie coleg de şcoală, li uram mai abitir din cursul superior. In cursul inferior fusese doar un băiat drăguţ şi vioi, îndrăgit de toţi. Drept vorbind, începusem a-l urî din cursul inferior : tocmai pentru că era un băiat drăguţ şi vioi. învăţa prost de la bun început, iar pe urmă a mers din ce în ce mai prost; totuşi, avînd proptele, a absolvit şcoala cu succes. în ultima clasă i-a căzut pleaşcă şi o moştenire, două sute de iobagi; şi cum la noi în şcoala erau mai toţi săraci, Zverkov s-a apucat să-şi dea aere. Un ins vulgar la culme, dar băiat bun chiar şi atunci cînd îşi dădea aere. La noi, în ciuda faptului că se făcea caz de onoare şi cinste — care, în fond, erau numai paradă, numai decor, numai vorbe goale — toţi, cu excepţia cîtorva, cu cît îl vedeau dîndu-şi aere cu atât căutau să se dea bine pe Lîngă el. N-o făceau în vederea vreunui avantaj, ci numai aşa, într-o doară, pentru că natura îl răs-făţase cu darurile ei. In plus, nu ştiu de ce, Zverkov conta drept specialist în materie de tact şi bune maniere. Pe mine

mă scotea din sărite mai ales această ultimă calitate. Nu-i puteam suferi vocea stridentă, plină de siguranţă ; nu-l puteam suferi cînd vedeam admirîndu-şi propriile spirite, nemaipomenit de stupide la el, cu toate că avea limba ascuţită -, ;i detestam faţa frumoasă, dar cam nătîngă (pe care, de altfel, aş fi dat cu ochii închişi mutra mea *inteligentă),* îi detestam manierele degajate, tipice ofiţerimii din deceniul cinci. Uram tot ce prorocea Zverkov în legătură cu viitoarele lui succese la femei (nu cuteza să facă curte femeilor cît n-avea încă mult aşteptaţii epoleţi de ofiţer) şi în legătură cu duelurile lui, care urmau să se ţină lanţ. Mi-aduc aminte cum o dată, într-o recreaţie, eu, taciturn din fire, m-am luat la harţă cu Zverkov pentru că, descriind unor colegi nebuniile oare-l aşteptau, a spus, a'lintîndu-se ca un cotoi în soare, că el nu va trece cu vederea nici o fată mare din satul lui, aici fiind vorba de un *droit de seigneur* * ; iar pe ţărani, dacă nemernicii vor îndrăzni cumva să cîrtească-n măturoaiele lor de bărbi, îi va pune să fie biciuiţi şi le *va* dubla dijma. Lingăii noştri l-au aplaudat, mie însă mi-a sărit ţandăra ; nu din milă pentru fete ori pentru părinţii lor, ci din pricină că nu puteam suporta aplauzele adresate unei asemenea gîngănii. L-am dat gata atunci ; dar Zverkov, măcar că prost, era din fire vesel şi obraznic ; aşa că mi-a parat atacurile, riîzînd ; şi cu atîta rîs, că, la drept vorbind, n-aş putea spune cu mina pe inimă că l-am dat gata ; rîzînd, tot el a ieşit deasupra. M-a pus şi-n alte cîteva rînduri ou botul pe labe, tot fără răutate ; în glumă, în treacăt, rîzînd. Nu i-am răspuns, arătîndu-mă pe cît de indignat, pe-atît de dispreţuitor. La absolvirea şcolii, a încercat parcă să se apropie de mine ; nu prea pot spune că m-am împotrivit, deoarece asta-mi părea măgulitor ; curînd însă, prin forţa împrejurărilor, ne-am despărţit. Ulterior, locotenentului Zverkov i-a mers buhul graţie unor succese de cazarmă — *cheiurile* lui. Mai târziu, s-au răspîndit şi alte zvonuri, privin-du-i *ascensiunea* în carieră. Pe stradă nu mă mai saluta ; de unde, la mine, bănuiala că-i era teamă să nu se compromită salutînd un individ atît de neînsemnat ca mine. L-am zărit o dată şi la teatru, într-o lojă din rîndul al treilea. Acuma purta şi eghileiţi. Se tot tfîţîia sub nasul fetelor unui general ramolit.

* Dreptul primei nopţi. (Fr.)

în răstimp de trei anişori, se dărîmase zdravăn, deşi mai era destul de arătos şi de agil ; se fleşcăise cumva, se cam în-grăşase ; se vedea cît colo că pe la treizeci de ani o să se puhăvească de-a binelea. Şi în cinstea acestui Zverkov, care, ^n sfîrşit, părăsea oraşul, lamicii noştri ţineau să dea o masă. Trei ani încheiaţi fuseseră onereu iîn societatea lui, deşi, luaţi la bani mărunţi, ar fi recunoscut că nu se simţeau pe picior de egalitate cu el ; sînt sigur de asta.

Dintre cei doi oaspeţi ai lui Simonov, unul era Ferficikin, neamţ din Rusia ; un fel de maimuţoi prizărit ; un prostălău care-şi rîdea de toţi; unul din cei mai mari duşmani ai mei încă din cursul inferior — ticălos, obraznic, fanfaron, făcînd-o pe ambiţiosul scrupulos, deşi, se-nţelege, în adîncul sufletului era un laş. Printre admiratorii lui Zverkov, Ferficikin aparţinea categoriei celor care cochetau cu el din interes, ca să-l tapeze de bani. Celălalt musafir al lui Simonov, pe nume Trudoiliubov, era o ifigură

ştearsă, un militar ; înalt, distant, destul de onest, dar gata să aduleze orice succes, îşi punea mintea la bătaie numai cînd era vorba de avansări. Se înrudea pe departe cu Zverkov, ceea ce, deşi e o prostie s-o mărturisesc, îi dădea printre noi oarecare importanţă. Pe mine, deşi mă socotise totdeauna un nimic, mă trata, chiar dacă nu prea politicos, totuşi acceptabil.

— Aşadar, făcu Trudoliubov, cîte şapte ruble de căciulă ori trei inşi, total douăzeci şi una ; o masă pe cinste. Desigur, Zverkov mu plăteşte nimic.

— Dacă-i invitatul nostru, se-nţelege, hotărî Simonov.

— Voi vă închipuiţi, interveni Ferficikin, arogant şi atotştiutor, ca lacheii impertinenţi cînd se laudă cu steluţele generalului, stăpînului, voi vă-nchipuiţi că Zverkov poate fi de acord să plătim numai noi ? O să accepte din politeţe, pe urmă o să comande *juma'de duzină.*

— O juma' de duzină-i prea mult la patru inşi, remarcă Trudoliubov, el reţinînd numai expresia : jumătate de duzină.

— Atunci, noi itrei, cu Zverkov patru, douăzeci şi una de ruble, *Hotel de Paris,* mîine la cinci, conchise definitiv Simonov, ales între timp ca organizator.

— Cum douăzeci şi una ? am exclamat eu, oarecum tulburat, pesemne chiar jignit. Sînt douăzeci şi opt, socotindu-mă şi pe mine, nu douăzeci şi una. ,

178

Crezusem că ie voi face o adevărată surpriză, oferindu-mă aşa, dintr-o dată ; că, uimiţi, mă vor privi cu tot respectul.

— Cum, vrei şi dumneata ? mormăi, nemulţumit, Simonov, evitîndu-mi privirile.

Simonov mă cunoştea ca pe-un cal breaz ; asta mă scotea din fire.

— De ce nu ? Ii sînt amic şi eu, precum se ştie j mărturisesc, îmi pare chiar ofensator că am fost trecut cu vederea, m-am aprins iarăşi.

— De unde era să te luăm ? mi-o reteză Ferficikin'.

—■ Nu te-ai avut niciodată bine cu Zverkov, adăugă Trudoliubov, încruntîndu-se.

Eu, dacă intrasem în joc, nici gînd să renunţ.

— Există, după cîte ştiu, lucruri pe care nimeni nu-i în drept să le judece, am replicat cu tremur ;în glas, ca şi cum s-ar fi întîmplat cine ştie ce. Posibil că tocmai de asta şi ţin să particip : pentru că înainte nu m-am avut bine cu el.

— Dumnezeu să te-nţeleagă... of, cu subtilităţile astea... comentă ironic Trudoliubov.

■—■ Bun, te-nscriem, hotărî Simonov, adresîndu-mi-se mie. Mîine, ora cinci, *Hotel de Paris* ■, vezi să nu uiţi.

— Banii! dădu să zică Ferficikin cu jumătate de gură, fă-cînd semn din cap spre mine, cu ochii la Simonov ; dar amuţi pe loc, pentru că pînă şi Simonov se simţea jenat.

— Fie, zise Trudoliubov, xidicîndu-se. Daco fi >ţinînd atîta, 4i-are decît să vină şi el.

— Bine, dar e cercul nostru, sîntem între noi, se oţărî Ferficikin, înhăţîndu-şi, la rându-i pălăria. Nu-i o întrunire publică. Poate c-o să fii nedorit...

Au plecat ; Ferficikin nici nu m-a salutat ; Trudoliubov, fără a mă învrednici măcar cu o privire, a clătinat vag din cap. Am rămas între patru ochi cu Simonov ; acesta, .foarte nedumerit şi parcă înciudat, se uita la mine cam straniu. Nu s-a mai aşezat, nici pe mine nu m-a poftit să stau.

— Hm... da... atunci, pe mîine. Banii îi dai acum? Te-n-treb ca să fiu sigur, a îngăimat, stînjenit.

Am roşit ; dar, înroşindu-mă, mi-am adus aminte că îi eram dator llui Simonov, de cine ştie cînd, cincisprezece ruble, lucru pe care, de altfel, nu-l uitasem niciodată, deşi nu-i restituisem banii.

12

179

— Trebuie sa fii de acoid, Simonov, că n-aveam de unde şti, venind aici... şi mi-e tare necaz c-am uitat...

— Bine, bine, n-are importanţă. Plăteşti mîine, la masă. Voiam numai să ştiu... Te rog...

Fără să^şi sfîrşească vorba, a început să umble de colo colo, tot mai înciudat. Din ;trei îîn trei paşi se oprea, pocnin-du-şi călcîiele din ce în ce mai violent.

— Te reţin cumva ? l-am întrebat după o tăcere de două minute.

—- A, nu ! a tresărit el. Deşi, la drept vorbind, da. Ştii, trebuia să mai trec... Aici, aproape... a adăugat pe-un ton parcă de scuză, întrucîtva ruşinat.

— Vai, Doamne ! De ce nu spui aşa ! am exclamat, luîn-du-mi cascheta cu un gest surprinzător de

degajat, străin de mine, naiba ştie pe unde învăţat.
— Aici, aproape... La doi paşi... a repetat Simonov, şi, cu un aer agitat care nu-l prindea de loc, m-a condus pînă-n antreu. Deci, mîine la cinci fix ! mi-a strigat din urmă, pe scară.
Era tare mulţumit că mă vedea pierind. Eu turbam.
— Naiba m-a pus ! Naiba m-a pus ! îmi spuneam ,în stradă, scrîşnind. Pentru un nemernic, pentru un juncan ca Zverkov ! Desigur, mam ce căuta acolo ; desigur, o să mă las păgubaş ; ce, am vreo obligaţie ? Mîine dimineaţă îl anunţ pe Simonov, printr-un comisionar...
Turbam, tocmai pentru că ştiam sigur că mă voi duce, că într-adins mă voi duce şi, cu cît era mai fără tact, mai indecent să mă duc, cu atlît mai sigur era că voi alerga într-un suflet. ^ Exista doar şi un impediment material în calea participării mele : lipsa banilor. Aveam acasă nouă ruble mari şi late, din care şapte trebuiau date chiar a doua zi, simbrie pe-o lună, lui Apollon, servitorul meu, angajat pentru şapte ruble, cu mînoarea lui.
Ţinînd seama de caracterul lui Apollon, era imposibil să nu-i daai banii. Dar despre această canalie, despre această plagă a vieţii mele voi vorbi mai încolo.
De altfel, ştiam că totuşi n-o să-i. dau simbria şi, fie ce-o fi, mă voi duce la întîlnire.
Noaptea am ţinut-o din coşmar în coşmar. Nici o mirare : adormisem apăsat de amintiri nechemate din ocna mea de şcoală. Mă băgaseră în acel infern nişte rude îndepărtate, de

care depindeam şi de care pe urmă n-am mai auzit ; un orfan gata îndobitocit de mustrările lor, gînditor, taciturn, privind către ale lumii toate ca viţelul (la poarta nouă. Colegii m-au primit cu ironii răutăcioase, nemiloase, dat fiind că nu semănăm cu nici unul dintre dînşii. Dar eu nu puteam suporta ironiile ; nu mă puteam obişnui cu dînşii at'ît de lesne cum se obişnuiau ei înde ei. I-am unît de la bun început şi m-am izolat într-o gigantică mîndrie speriată, rănită. Mă indigna grosolănia lor. Rîdeau cu cinism de ifigura mea, de silueta mea cam necioplită ; iar ei, Doamne, ce feţe imbecile aveau ! La şcoala noastră, expresia feţelor degenera, se tîmpea cumva, într-un chip specific. Intrau adevărate splendori de copii, cu nemiluita, şi, după cîţiva ani, ţi-era pur şi simplu scîrbă să-i priveşti. Mă tot minunam, de pe la şaisprezece ani, studiin-du-i dezolat: mă uluia de pe atunci modul lor meschin de a gîndi, mărginirea ocupaţiilor, a jocurilor, a conversaţiei lor. Nu înţelegeau atîtea lucruri necesare, nu-i interesau atîtea chestiuni impresionante şi uluitoare, încît pe nesimţite m-am pomenit socotindu-mi-i inferiori. Nu vanitatea ofensată mă îndemna la asta ; şi, pentru numele lui Dumnezeu, nu-mi spuneţi că „eu doar visam, iar ei înţelegeau de pe-atunci viaţa adevărată", pentru că de asemenea argumente răsuflate mi-e lehamite. Ei nu pricepeau nimic, nu înţelegeau cîtuşi de puţin viaţa adevărată ; vă jur, tocmai asta, înainte de orice, îmi stîrnea indignarea. Dimpotrivă, percepeau fantastic de stupid chiar realităţile bătătoare la ochi ; e destul să spun că, de copii, aveau năravul de-a se închina numai şi numai succesului. Toţi cei care aveau dreptatea de partea lor, dar erau umiliţi şi oprimaţi, la trezeau numai batjocuri neruşinate, pline de cruzime. Adulau rangul, socotindu-l expresia inteligenţei ; discutau, la şaisprezece ani, despre posturi rentabile. Evident, asta se datora în mare parte prostiei şi exemplelor rele în mijlocul cărora îşi trăiseră copilăria şi adolescenţa. Erau monstruos de corupţi. Firește, în această direcţie era vorba despre ceva mai mult exterior, despre un cinism mai mult de paradă ; firește, de sub corupţie mai răzbăteau tinereţea şi oarecare prospeţime ; dar o prospeţime de loc atrăgătoare, manifestîndu-se mai degrabă ca o desfrlnare. îi uram îngrozitor, deşi eram poate mai rău decît dînşii. Plătindu-mi cu aceeaşi monedă, nici ei nu^şi ascundeau aversiunea faţă de mine. Par mie nu-mi trebuia dragostea lor ; dimpotrivă,

mie-mi fierbea ţeasta de aît mă tot întrebam cum i-aş putea umili. Pentru a scăpa de ironiile lor, m-am pus într-adins *ev.* burta pe carte, pînă am răzbit printre fruntaşi. Asta i-a impresionat. Mai mult, încetul cu încetul au început să-şi dea seama că eu citisem cărţi pe care ei nu erau capabili să le citească şi că înţelegeam lucruri necuprinse în programa analitică, de care ei habar n-aveau. Priveau faptul cu ironie, ca pe ceva bizar ; dar, în sufletul lor, acceptau noua situaţie cu atît imai mult cu cît chiar profesorii mă remarcau. Ironiile au contenit, ostilitatea a rămas ; s-au statornicit între noi relaţii reci, încordate. Şi cel care n-a rezistat piînă la capăt am fost eu : cu trecerea anilor, am ajuns să resimt din ce în ce nevoia oamenilor, a prietenilor. Am încercat să mă apropii de unii dintre dînşii, dar, totdeauna, apropierea se dovedea nefirească şi nu ducea la nimic. O dată am avut şi un prieten. Dar, încă de atunci, se cuibărise-n mine despotismul ; m-aş fi vrut stăpîn absolut pe sufletul băiatului ; aş fi vrut să-i inoculez Întreg dispreţul meu faţă de cei dimprejurul nostiu ; i-am cerut s-o rupă, arogant şi definitiv, cu toţi

ceilalţi. Prietenia mea pătimaşă l-a speriat ; îl făceam să plîngă, să se zvârcolească ; era naiv şi se dăruia lesne ; dar cînd mi s-a dăruit cu totul, l-am şi urît ; mi l-am îndepărtat, de parcă numai pentru atît a avusesem nevoie de el, ca să-l birui, ca să mi-l supun. Dar nu-i puteam birui pe toţi ; prietenul meu ■a fost şi el o excepţie rară, neasemănător nici unuia dintre ceilalţi. După absolvire, primul lucru pe care l-am făcut a .fost abandonarea carierei destinate mie graţie şcolii : ca să lup orice legături, să blestem trecutul şi să-l dau uitării... Aşa că, după toate, naiba ştie de ce mai treceam pe la Si-monov I... Dimineaţa, am sărit din pat devreme, tulburat, de parc-ar fi trebuit să mă arunc pe loc în viitoarea evenimentului. Aveam impresia că venise ziua cînd viaţa mea va cunoaşte, va cunoaşte neapărat, o cotitură radicală. Poate, din neobiş-nuinţă, dar, de cînd mă ştiu, ori de cîte ori am a face faţă unui eveniment exterior, fie şi cu desăvîrşire mărunt, am impresia că în viaţa mea va interveni o cotitură radicală. M-am dus la birou, ca întotdeauna, dar am şters-o acasă cu două ■ore mai devreme, ca să mă pregătesc. întîi şi-ntîi, îmi spuneam, nu trebuie să ajung primul ; şi-ar închipui că masa cu §i mă bucură cine ştie ce. Mai erau şj altele mii, toate de

primă importanţă, fiecare în stare să mă tulbure pînă la sleire. Mi-am lustruit cizmele cu mlîna mea ; Apollon nu le-ar fi lustruit pentru nimic în lume de două ori într-o zi, el socotind asta drept erezie. Le-am lustruit eu însumi, şterpelind periile din antreu ; el, Apollon, să fi simţit, ar fi avut ce mă dispreţui. Pe urmă, examinîndu-mi amănunţit hainele, am constatat că toate erau vechi şi ponosite. Mă trenţăroşisem din cale-afară. Haina uniformei era însă arătoasă ; dar la un de-j'un nu poţi merge în uniformă. Iar pantalonii aveau o pată cît toate zilele, galbenă, drept in genunchi. Ştiam dinainte că numai pata asta îmi va răpi nouă zecimi din demnitate. Ştiam si oît e de meschin să-ţi faci astfel de probleme. „Acuma nu-i vreme de gîndit; acuma eşti in ghearele realităţii", îmi spuneam, pradă descurajării. Ştiam foarte bine, de asemenea, ■chiar pe-atunci, că am tendinţa să exagerez colosal toate istoriile astea ; dar ce era să fac ? Nu mai eram stăpîn pe mine, mă scuturau frigurile. Desperat, 'îmi imaginam întimpinarea superioară şi rece a „ticălosului" de Zverkov ; îmi imaginam cu ce dispreţ tiîmp şi suveran mă va privi neghiobul de Tru-doliubov ; şi ce impertinent va chicoti pe seama rnea acea mizerabilă rîmă de Ferficikin, ca să-i facă pe plac lui Zverkov ; şi cît de bine va înţelege totul Simonov în sinea sa, cît mă va desconsidera pentru josnicia vanităţii şi laşităţii mele ; şi, mai ales, îmi imaginam cît de mizerabilă, *neliterară* şi banală va ifi toată povestea asta. Desigur, cel mai bine ar fi fost să nu mă duc. Dar lucrul acesta era cel mai nerealizabil dintre toate ; eu, dac-am luat-o într-o parte, apăi o ţin pînă-mi sar ochii din cap. Să nu fi mers, m-aş fi torturat pe urmă toată viaţa : „Ţi s-a făcut frică, ţi s-a făcut frică de *realitate,* hai-da-de, ţi s-a făcut frică !" Dimpotrivă, ţineam morţiş să dovedesc acestor oameni care nu erau decît „pleava societăţii" că nu-s chiar atît de laş cum mă cred eu însumi. S-o dovedesc cu prisosinţă : în culmea celor mai groaznice accese de laşitate, mă visam cîştigînd partida, biruindu-i, captivîndu-i, făcîndu-i să mă îndrăgească măcar şi numai pentru „ideile mele sublime şi inteligenţa mea incontestabilă". Or să-l părăsească (pe Zverkov, or să-l lase singur, tăcut şi ruşinat ; iar eu o să-l zdrobesc. Pe urmă, poate voi accepta să ne împăcăm, o să beau cu el tîn doi, frăţeşte, spunîndu-i *„tu".* Dai principalul izvor al furiei şi necazului meu era că ştiam, de pe-atunci, o ştiam foarte bine şi cu deplină siguranţă : mie, în

fond, nu-mi trebuia nimic din toate astea ; eu, în fond, nti doresc cîtuşi de puţin să zdrobesc, să cuceresc, să captivez ; în fond, pe un asemenea ţel, dac-aş izbuti să-l ating, n-aş da o ceapă degerată. Uh, cum mă rugam lui Dumnezeu să treacă ziua mai repede ! Cuprins de o nelinişte literalmente indescriptibilă, mă duceam mereu la fereastră, 'deschideam un ochi de geam şi iscrutam pîcla tulbure a fulgilor mari, mai mult apă defcît zăpadă.

In sfîrşit, ceasul din perete şi-a hîrşîit tinichelele de cinci ori. Mi-am luat cascheta şi, ieşind, am trecut n-aude n-a vede pe Mngă Apollon, care aştepta încă de dimineaţă să-i dau simbria, dar, de mîndru ce era, nu voia să aducă vorba ei mai întîi. Am dat înadins unei birje ultimul gologan şi am tras da *Hdtel de Paris* ca un boier.

IV

Ştiusem din ajun că voi ajunge primul Acum, întîietatea asta mă lăsa rece.

Că nu venise încă nici unul dintre ei, treacă-meargă ; dar nici camera rezervată nouă n-am găsit-o decît cu chiu, cu vai. Masa încă nu era pusă. Ce s-o fi întîmplat ? După îndelungi cercetări, servitorii mi-au precizat că dejunul fusese comandat pentru ora şase, nu pentru cinci ; aşa mi s-a confirmat şi la bufet. Mi-a fost ruşine să mai iîntreb. Ceasul arăta abia cinci şi douăzeci şi cinci. Dacă schimbaseră ora, se

cădea, în orice caz, să mă înştiinţeze ; pentru asta şi există comisionari ; n-au dreptul să mă facă „de ruşine" atît faţă de ei cît şi... şi faţă de slugi. M-am aşezat; un servitor s-a apucat să pună masa. In prezenţa lui m-am isimţit şi mai prost. Pe la şase, afară de lămpile aprinse, au mai adus şi lumînări. La sosirea mea, servitorului nici prin cap nu-i trecuse să vină cu lumînările. In camera vecină şedeau, fiecare la altă masă, doi clienţi cu înfăţişare sumbră, supăraţi, pare-se, ambii taciturni. Intr-o cameră mai depărtată era vacarm de iad, peste care se desluşeau nu ştiu ce zbierete ; alţii, undeva, râdeau în ciudă ; se auzeau şi nişte miorlăieli ţipate-n franţuzeşte : era un dineu cu doamne. Pe scurt, mi-era tare greu.

184

Aar mi-a fost dat sa petrec clipe măi oribile ; aşâ că, la ş"asâ fix, cînd s-au ivit şi ei, grămadă, m-am bucurat în pximul moment ca de sosirea unor eliberatori şi a fost cît pe ce să uit că trebuia s-o fac pe supăratul.

Zverfeov a intrat înaintea celorlalţi, pare-se conducînd tot grupul. Rîdeau cu toţii, dar, la vederea mea, Zverkov şi-a luat un aer grav ; s-a apropiat fără grabă, şi-a îndoit uşor mijlocul, parcă mai mult în glumă şi mi-a întins mîna ca ditamai generalul, condescendent, cu nu ştiu ce politeţe rezervată ; mad-mai să zici că, întinzîndu-mi-o, se şi apăra de ceva. îmi închipuisem că, dimpotrivă, odată intrat, va izbucni în rîs — rîsul lui de altădată, subţirel, piţigăiat, luîndu-şi vînt chiar de la primele cuvinte cu anecdotele şi spiritele ibanale care-i plăceau atît de mult. în vederea acestei eventualităţi mă şi pregătisem de cu seară ; nu aşteptam pentru nimic în lume să fiu privit aşa, condescendent, să ifiu tratat cu asemenea bunăvoinţă seniorială. Aşadar, el se socotea întru totul, ân toate privinţele, infinit superior mie ? Dacă prin aerele lui de general voia doar să mă jignească, îmi spuneam, n-ar fi nimic ; îi voi riposta şi eu cumva. Dar dacă, într-adevăr, nu era la mijloc nici cea mai mică dorinţă de a mă jigni, ci, pur şi simplu, în căpăţîna lui de 'berbec o tfii iîncolţit efectiv ideea că mi-e infinit superior şi deci nu mă poate privi altfel decît cu acest aer protector ? Aşa ceva, chiar numai bănuială deocamdată, îmi dădea sufocări.

—■ Am aflat cu surprindere că ai dorit să ne ţii companie, a început el sîsîit, lungind cuvintele, ceea ce mai înainte nu făcea. Nu ne-am văzut de mult. Ne ocoleşti, şi rău faci. Nu sîntem chiar atît de fioxoşi cum îţi închipui. Oricum, sînt bucuros să re-în-no-iesc...

Acestea spuse, s-a întors printr-o mişcare neglijentă să-şi pună pălăria pe fereastră.

— Aştepţi de mult ? mă întrebă Trudoliubov.

—• Am venit la cinci fix, cum mi s-a spus ieri, am răspuns eu tare, ou o voce prevestind apropierea furtunii.

— Cum, nu i-ai trimis vorbă că s-a schimbat ora ? l-a întrebat Trudoliubov pe Simonov.

—■ Nu. Am uitat, a răspuns acesta fără pic de regret, şi, neostenindu-se măcar să-mi ceară scuze, a plecat să dea dispoziţii în privinţa antreurilor.

185

— Care va să zică, stai aici, bietul, de uri ceas încheiat ! ■a exclamat Zverkov ironic, pentru că, după mintea lui, încurcătura nu putea fi decît teribil de caraghioasă. După dîn-,sul, a izbucnit în rî;s, cu vocea lui 'ticăloasă, zglobie, ca a unui căţeluş, nemernicul de Ferficikin. Şi lui îi părea tare caraghioasă şi jenantă situaţia mea.

— Nu-i nimic de rîs ! i-am strigat lui Ferficikin tot mai iritat. Vina-i a altora, nu a mea I A celor care n-au găsit de cuviinţă să mă înştiinţeze. Aista, asta-i... de-a dreptul stupid.

— Nu numai stupid, ci chiar ceva mai mult, a bombănit Trudoliubov, luîndu-mi cu naivitate partea. Eşti prea moale. Asta-i curată lipsă de politeţe. Desigur, neintenţionată. Cum, adică Simonov... hm !

— Să-mi fi lăcut mie cineva figura asta, iăcu Ferficikin, eu...

— Ar fi trebuit să-ţi comanzi ceva, i-a îuat Zverkov vorba din igură, ori să fi mîncat fără a ne mai aştepta.

—■ Trebuie să fii de acord că, într-adevăr, aş fi putut s-o fac, fără a cere permisiunea nimănui, i-am întors-o eu. Dar dacă am aşteptat, e că...

— Luaţi loc, domnilor, a strigat Simonov, făcîndu-şi apariţia, totul e gata ■, de şampanie răspund personal, e frapată pe cinste... Nu-ţi ştiu adresa, de unde să te fi luat ? s-a întors el brusc spre mine, dar iarăşi, parcă fără a mă privi ; pesemne avea ceva contra. După discuţia din ajun, se vede, şi-o fi închipuit cine ştie ce.

S-au aşezat cu toţii; m-am aşezat şi eu. O masă rotundă. • In stînga mea şedea Trudoliubov, în dreapta — Simonov. Zverkov s-a aşezat vizavi ; Ferficikin — lingă el, între Zverkov şi

Trudoliubov.
— Spune-mi... eşti la un departament ? continuă Zverkov să se ocupe de mine. Văzîndu-mă ne-la-îndemînă, îşi vîrîse-n cap de-a binelea că trebuia să-mi s-pună o vorbă bună ; să mă ia la ogoit, ca să zic aşa. „Ce, ăsta vrea neapărat să-i arunc sticla-n cap ?" mi-am spus furios. Ond eram pus în situaţii neobişnuite mie, mă iritam nefiresc de repede.
— La biroul cutare, i-am răspuns repezit, cu privirile în farfurie.
— Şi... te aranjează ? Ia spune, ce te-a făcut să renunţi la carieră ?
186
— Am renunţat pentru c-am avut chef să renunţ, i-am răspuns, lungind cuvintele, abia stăpînindu-mă. Ferficikin pufni. Simonov îmi aruncă o privire ironică. Trudoliubov conteni înfulecatul, ca să se uite curios la mine.
Zverkov fu şocat, dar nu vru să ia aminte. —■ Şi în privinţa retribuţiei cum stai ?
— Adică ?
— Ce leafă ai ?
—■ Da ce, mă rog, ai de gînd să mă tot descoşi ? Totuşi, imediat, roşind îngrozitor, i-am precizat cît primeam.
— Cam puţin, observă cu importanţă Zverkov.
—• Mda, din asemenea leafă nu prea poţi lua masa la restaurant ! completă impertinent Ferficikin.
— După mine, asta-i mizerie sadea, observă grav Trudoliubov.
— Ce-ai mai slăbit, ce te-ai schimbat... de atunci... adăugă Zverkov, de astă dată cu venin, cu >nu ştiu ce compătimire impertinentă, examinîndu-mă pe mine, examinîndu-mi şi costumul.
— Hai, lăsaţi-l, nu-l mai intimidaţi, chicoti Ferficikin.
— Află, stimabile, că eu nu pot fi intimidat, am izbucnit, în sfîrşit. Auzi ? Eu, dacă iau masa aici, la restaurant, o iau pe banii mei ; pe banii mei, nu pe-ai altora j notează-ţi, prea-stimate domnule Ferficikin.
— Cu-um ? Dar cine, aici, ia masa pe banii altora ? Am impresia... sări Ferficikin, roşu ca racul, privindu-mă furios drept în ochi.
— Uite-aşa ! i-am răspuns, simţind că mersesem prea departe. Şi socot că s-ar ■ cuveni să discutăm despre ceva mai inteligent.
— Ai de gînd, te pomene'şti, • să-ţi arăţi deşteptăciu-nea, nu ?
— Fii pe pace, aici n-ar avea nici un rost.
— Ia ascultă, ce te-a apucat ? Nu cumva ţi-ai sărit din minţi, acolo la departamentul unde zici că lucrezi ?
— Ajunge, domnilor, destul ! strigă poruncitor Zverkov. —■ Ce prostie ! bombăni Simonov.
— Exact. Prostie. Ne-am adunat aici ca buni prieteni •, ne luăm rămas bun de la un bun prieten ; iar tu vii cu socoteli dintr-astea! vorbi Ţrudoliubov, adrşşîndu-mi-se pe-un ton
187
violent. Ieri te-ai invitat singur, prin urmare, fă bine şi nu tulbura armonia celorlalţi...
— Ajunge, ajunge I strigă Zverkov. Încetaţi, domnilor, n-are nici un haz. Mai bine vă povestesc cum era să mă însor aoum trei zile...
S-a apucat domnişorul să ne expună, în stil anecdotic, cum era cît pe ce să se însoare acum trei zile. De fapt, cu privire la însurătoare n-a suflat boabă ; în schimb, a ticsit de-a lungul relatării o droaie de generali, colonei şi chiar nobili de la curte, între care el, Zverkov, părea mereu cel mai de seamă personaj. Se stîrniră hohote aprobative ; Ferfi-cikin ajunse chiar la un soi de chiţăieli.
Uitat de toţi, şedeam zdrobit şi deprimat.
„Doamne, asta să fie lumea mea ? gîndeam. M-am purtat cu dînşii ca un prostănac ! Prea i-am îngăduit multe lui Ferfi-cikin. îşi închipuie, neghiobii, că mi-au făcut mare cinste pri-mindu-mă la masa lor ; habar n-au că eu, eu le fac cinste lor, nu ei mie ! «Ai slăbit! Ce costum !» Pentru nişte afurisenii de nădragi! Zverkov a văzut imediat pata galbenă de la genunchi... Ce mai ! Trebuie să mă ridic numaidecît, chiar în clipa asta, să-mi iau pălăria şi să plec uite-aşa, fără o vorbă... Din dispreţ ! Iar mâine mă bat şi-n duel, dac-o fi nevoie. Nemernicii! Doar n-o să-mi pară rău de şapte ruble 1 Şi-or fi închipuind, poate... Ei, drăcie ! Nu-mi pare rău de şapte ruble ! Plec imediat !"...
Desigur, am rămas.
Cătrănit, turnam pe gât vin de Bordeaux şi de Xeres, pahar după pahar. Neobişnuit fiind, mă îmbătăm repede ,• odată cu ameţeala, sporea şi supărarea. Şi mi-a venit dintr-o dată poftă să-i insult pe toţi în cel mai neruşinat chip, apoi să plec. Pîndind momentul prielnic, le voi arăta cu cine au de-a face : oi fi eu caraghios, dar sînt deştept... şi... şi... să-i ia dracul t
Mă uitam la dînşii cu ochi înceţoşaţi, cuprinzîndu-i într-o privire provocatoare. Dar ai fi zis că mă dăduseră uitării cu desăvîrşire. *La ei* era gălăgie, veselie mare. Vorbea mai mult Zverkov. începui să trag cu urechea. Zverkov povestea despre o superbă doamnă care, în Urma asiduităţilor lui, îi mărturisise că-l iubea (fireşte, minţea ca un măgar) şi susţinea că în acţiunea de învăluire îl ajutase neprecupeţit un prieten intim, husarul Kolea, prjnţişor cu trei rnij de iobagi,
188
— îmi permit să observ că acest Koilea, stăpîn a trei mii de iobagi, noi-i aici să-şi ia rămas bun,

intervenii eu nitam-nisam în discuţie. Pentru o clipă, amuţiră toţi.
—• Te-ai şi îmbătat, catadicsi în fine Trudo'liubov să mă ia în seamă, privind chiondăriş, cu dispreţ.
Zverkov mă privea tăcut, ca pe-o gînganie. Am coborît privirile. Simonov se grăbi să toarne şampanie.
Trudoliubov ridică paharul şi ceilalţi îi urmară pilda ;
eu, nu.
—• Să fii sănătos şi drum bun ! îi ură el lui Zverkov. Pentru anii care-au trecut, domnilor, pentru viitorul nostru, ura !
Goliră paharele şi se-ndesară care mai de care să se pupe cu Zverkov. Eu, în faţă cu paharul plin, neatins, stăteam neclintit.
— Dumneata nu bei ? mi se adresă Trudoliubov ameninţător, urlînd scos din fire.
— Doresc să spun *şi* eu cîteva cuvinte ; după aceea voi bea, domnule Trudoliubov.
—• Infectă răutate ! bombănii Simonov.
Mi-am potrivit de nădejde spinarea pe speteaza scaunului, şi, febril, am înşfăcat paharul ; mă pregăteam pentru ceva ieşit din comun, deşi nu ştiam încă ce voi spune.
— *Silence* ! * strigă Ferficikin. Acuşi să vedeţi deşteptă-ciune! Zverkov, pesemne dîndu-şi seamă cam despre ce putea fi vorba, aştepta cu un aer foarte serios.
— Domnule locotenent Zverkov, am început eu, să ştii, detest frazeologia, pe cei ce-o practică şi spinările de cauciuc... Acesta-i punctul unu, după care vine al doilea.
împrejurul mesei, mişcare.
—• Punctul al doilea : detest libertinajul şi pe libertini. Mai ales pe libertini !
—■ Punctul al treilea : iubesc adevărul, francheţea şi cinstea, urmai aproape mecanic, pentru că, neputînd înţelege cum de vorbeam aşa, mă treceau fiori de groază... Iubesc raţiunea preastimate domnule Zverkov ; iubesc prietenia adevărată, pe picior de egalitate, şi nu... hm... Iubesc... Dar să trecem peste asta. Voi bea în sănătatea dumitale, preastimate domnule Zverkov. îţi urez să seduci sănătos cercaziene, să despici în
Linişte ! (Fi.)
189
paişpe pe toţi duşmanii patriei şi... şi... în sănătatea dumitale, preaştimate domnule Zverkov !
Zverkov se ridică de pe scaun şi, înclinîndu-se către mine, zise :
— Foarte-ţi mulţumesc.
Era ofensat cumplit ; chiar pălise.
— Ei, drăcie ! urlă Trudoliubov, (izbind cu pumnul în masă.
— A, nu, pentru una ca asta trebuie luat la palme ! ţipa Ferficikin.
— Afară cu el ! bombăni Simonov.
—■ Nici o vorbă, domnilor, nici un gest ! strigă grav Zverkov, punînd frîu indignării generale. Vă mulţumesc, dar îi pot dovedi şi singur în ce măsură âi preţuiesc cuvintele.
■—• Domnule Ferficikin, pentru vorbele rostite adineauri, îmi vei da satisfacţie chiar mîine ! am declarat solemn, apăsat, adresîndu-mă lui Ferficikin.
— Vrei iduel ? Mă rog ! răspunse el. Dar se vede că provocarea mea mă făcea să par atît de ridicol, atît de nepotrivită mi-era făptura cu gestul săvîrşit, încît toţi, pînă la urmă şi Ferficikin se tăvăleau de rîs.
— Afară cu el ! E beat turtă ! mormăi, scîrbit, Trudoîiu-bov.
— N-o să-mi iert toată viaţa că l-am lăsat să vină ! bombăni iarăşi Simonov.
„Uite, acuma trebuie să zvîrl cu sticla-ntr-înşii", mi-am spus, şi, înhăţînd gîtul sticlei... mi-am umplut paharul.
„...Nu, mai bine jămîn pînă la capăt ! M-am.răzgîndit.V-ar părea bine să plec. Pentru nimic în lume ! înadins : stau şi beau pînă la capăt ; pentru a demonstra că nu vă acord nici cea mai mică importanţă. Stau şi beau, deoarece aici sîntem într-o circiumă şi eu am plătit cinstit. Stau şi beau, pentru că vă socot nişte bieţi pioni, nişte pioni inexistenţi. Stau, beau... o să şi cînt, dacă mi-o veni poftă, da, o să cînt, pentru că am şi acest drept... să cînt... hm."
N-am c'întat. Căutam doar să nu privesc spre nici unul ; îmi tot luam aere degajate şi aşteptam nerăbdător să reia discuţia ei *piimii.* Dar ei nu-mi vorbeau. Şi cât, o cit aş fi dorit în clipa aceea să ne împăcăm ! Ceasul bătu opt, apoi nouă. Ei trecuseră de la masă pe canapea. Zverkov se întinse cît era de lung, cu un picior sprijinit pe o măsuţă ro-

tundă. Luaseră la ei şi vinul. Zverkov, într-adevăr, oferise trei sticle. Pe mine, fireşte, nu m-a îmbiat. Se aşezară toţi pe canapea, lîngă el. li ascultau aproape cu evlavie. Se vedea că ţineau la dînsul. „Pentru ce ? Pentru ce ?" mă întrebam. Din cînd în cînd, cuprinşi de euforia beţiei, se îmbrăţişau, se sărutau. Vorbiră despre Caucaz, despre ce este o pasiune adevărată, despre banc *, despre slujbele rentabile, despre venitul husarului Podharjevski, pe care nu-l cunoşteau personal nici unul, dar se arătau bucuroşi că husarul avea un venit atît de mare, despre nemaipomenita frumuseţe şi graţie a prinţesei D-i, pe care, de asemenea, n-o văzuseră nici unul, şi, în sfîrşit, aşa, traseră concluzia că Shakespeare e nemuritor.

Eu mă iplimbaim de ici colo iîn partea cealaltă ca camerei, zîanibind dispreţuitor ; îmi aveam traseul drept în faţa canapelei, de-a lungul peretelui, de la masă la sobă şi înapoi. Mobilizîndu-mi toate forţele, ambiţionam să le arăt că mă puteam lipsi de ei; totuşi, tropăiam anume, îndesind şi pocnind tocurile fără milă. Degeaba, zadarnic totul. *Ei* nu mă luau în seamă. Am avut răbdare să mă plimb aşa, prin fa\a IOT, ide la opt pînă la unsprezece ; traseu neschimbat, de la masă la sobă şi de la sobă la masă. „Mă plimb, uite, da, şi nimeni nu mă poate opri." De cîteva ori, un servitor s-a oprit să mă privească ; tot învîrtindu-mă pe loc, ameţisem ; uneori mi se părea că aiuram. In trei ceasuri, de trei ori rn-au trecut năduşelile şi de trei ori mă uscasem. Cînd şi cînd, inima îmi era înveninată de-o durere adîncă la giîndul că vor trece un deceniu, două, patru, şi, chiar peste patruzeci de ani, eu încă-mi voi mai aminti, dezgustat şi umilit, acest moment cumplit, abject, .ridicol şi îngrozitor al vieţii mele. Ar fi fost imposibil să mă umilesc mai cu neruşinare şi mai din bunăvoia mea ; îmi dădeam perfect de bine seama de situaţie, totuşi continuam să umblu de ila masă la sobă şi înapoi. „O, dacă aţi şti voi de ce simţăminte, de ce idei sînt eu .capabil, şi cît sînt de cult!" exclamam uneori în minte, adresîndu-mă, tot în 'minte, canapelei pe care mi se lăfăiau duşmanii. Dar duşmanii se purtau de parcă nici n-aş fi fost acolo. O dată, o singură dată şi-au întors capetele spre mine :

Joc cje

cînd Zverkov începuse a vorbi despre Shakespeare, iar eu izbucnisem într-un rîs plin de superioritate. Am pufnit atît de savant şi de sfruntat, încît au contenit vorba toţi deodată şi, vreo două minute, tăcuţi, serioşi, fără să mai rîdă, s-au uitat cum mă plimbam de-a lungul peretelui, de la masă la sobă, şi cum nu *le dădeam nici o atenţie.* Dar nici dintr-asta n-a ieşit nimic : au reluat conversaţia şi, după alte două minute, m-au uitat cu desăvîrşire. Ceasul bătu unsprezece.

—■ Domnilor, strigă Zverkov, ridicîndu-se de pe canapea, acuma, toţi, *acolo!*

— (Desigur, evident ! se învoiră ceilalţi.

M-am întors brusc spre Zverkov. Eram atît de frînt, de zdrobit, încît lîmi venea să mă iînjunghii, numai s-o sfîrşesc odată ! Aveam febiă ; părul, ud de năduşeală, mi se lipise pe frunte, ,pe tîmple.

—■ Zverkov, te rog să mă ierţi, am spus cu violenţă, ho-tărît. Ferficikin, te rog şi pe dumneata să mă ierţi ; pe toţi vă xog, pentru că pe toţi v-am jignit I

—■ Aha, te laşi păgubaş de duel! şuieră Ferficikin cu venin.

Am simţit un junghi dureros în inimă.

•—• Nu, nu de duel mi-e teamă, Ferficikin ! Sînt gata să mă bat şi mîine ; dar întîi ne împăcăm. Stărui chiar, şi nu mă poţi refuza. Vreau să-ţi demonstrez neapărat că nu mi-e teamă de duel. O să tragi primul, iar eu o să trag în aer.

—• Se tot consolează singur, observă Simonov.

— S-a ţicnit, asta-i! îşi dădu cu părerea Trudoliubov.

— Ia lasă-mă să trec ! Ce mi te-ai proţăpit de-a curmezişul drumului ?... Ce vrei, la urma urmei ? striga la mine şi Zverkov, dispreţuitor. Aveau feţele congestionate de băutură şi ochii le sticleau.

— Aş vrea să fim prieteni, Zverkov. Te-am ofensat, dar...

— M-ai ofensat ? D-dumneata ? Pe mi-i-ne ? Reţine, stimabile, că niciodată, în nici o împrejurare, n-ai cum mă ofensa *pe mine 1*

—' Hai, ajunge ! conchise Trudoliubov. Să mergem !

— Olimpia-i a mea, domnilor, să fim înţeleşi ! strigă Zverkov.

— De acord, de acord! răspunseră ceilalţi rîzînd. Stăteam ca un caraghios. Grupul ieşi din cameră, lărmuind.

Trudoliuibov îngîna un cîntec idiot. Simonpv'mai zăbovi o

clipă, să dea bacşişuri servitorilor. M-am apropiat de dînsul.

— Simonov, dă-mi şase ruble ! i-am cerut, hotărît pînă la desperare.
M-a privit peste măsură de uluit, cu ochi tâmpi. Era beat
şi el.
— Ce, şi *acolo* ai de gînd să vii cu noi ?
— Da!
— N-am bani! mi-o reteză el, rîzînd batjocoritor. Dădu să plece. L-am apucat de manta. Era ca-ntr-un coşmar.
— Simonov, am văzut cu ochii mei că ai bani ! De ce mă refuzi ? Crezi că-s un ticălos ? Nu te încumeta să mă refuzi : dacă ai şti, dacă ai şti pentru ce ţi-i cer ! De asta depinde totul, întreg viitorul meu, toate planurile mele...
Simonov, scoţînd banii, aproape că mi-i aruncă în nas.
— Poftim, dacă nu mai ştii ce-i ruşinea ! îmi trînti, necruţător, repezindu-se pe urma celorlalţi.
O cliipă, am rămas singur. Mă copleşea dezordinea din cameră, cu resturi de mîncare, cu un pahar spart aruncat undeva ;pe jos, cu vin vărsat pe faţa de masă, cu mucuri de ţigară ; mă copleşeau ameţeala şi delirul din cap, o strîngere de inimă şi, în sfîrşit, servitorul care văzuse şi auzise totul, iar acum se holba, curios, drept în ochii mei.
— *Acolo*.' am urlat. „Ori îi văd pe toţi în genunchi, îm-brăţişîndu-mi cizmele şi cerşindu-mi prietenia, ori... ori îi cîrpesc o palmă lui Zverkov!"
V
— Iată deci, iată, în sfîrşit, ciocnirea cu realitatea, bombăneam, coborînd valvîrtej scările. Cu totul altceva idecît plecarea Papei de da Roma în Brazilia, cu totul altceva decît balurile de pe malul lacului Como !
„Eşti de-a dreptul ticălos ! m-a fulgerat un gînd, dacă-ţi rîzi tocmai acum de asta!"
— Ei şi ? am strigat, răspunzîndu-mi mie însumi. Acuma, şi-aşa, şi-aşa, totul e pierdut !
Ceilalţi dispăruseră, dar puţin îmi păsa : ştiam unde să-i găsesc.

La intrare stătea o sanie întârziată, cu birjarul în suman de dimie, albit tot de fulgii apoşi, calzi parcă, a căror nesfîr-şită cernere continua. Simţeam că mă înăbuş. Căluţul, pletos, bălţat, troienit si el de zăpadă albă, tuşea ; ţin bine minte totul. Am sărit în sania aceea ordinară şi, odată sus, doborît de amintirea momentului cînd Simonov îmi dăduse cele şase .ruble, m-am prăbuşit în fundul săniei ca un sac.
— Nu ! Avem încă multe de făcut pînă vom răscumpăra totul! am strigat; iar de nu răscumpăr totul, mor în noaptea asta. Dă-i drumul !
Am pornit. în cap, vîrtej :
„Nu cad ei în genunchi :să-mi cerşească prietenia. Ăsta-i doar miraj : un miraj vulgar, respingător, romantic, de domeniul fanteziei, întocmai ca şi balul de pe malul lacului Como. Ca atare *trebuie* să-l cîipesc pe Zverkov ! Sînt obligat să-l pocnesc. Deci, hotărît: alerg şi-i dau o palmă."
— Mină !
Birjarul ismuci hăţurile.
„Cum intru, cum îl pălmuiesc. S-o fi obişnuind ca în prealabil să spui ceva gen cuvînt (înainte ? Nu ! Intru şi-l plesnesc. Or să fie toţi în salon ; el, pe canapea, cu Olimpia. Ce pramatie afurisită şi Olimpia ! O dată şi-a rîs de mutra mea şi m-a refuzat. Pe Olimpia o înşfăc de păr, iar pe Zverkov de urechi ! Nu, mai bine de o singură ureche ; şi-o să-l port aşa prin tot salonul. Ceilalţi, pasibil să sară la bătaie j or să mă dea afară. Da, cu siguranţă. Fie ! Din moment ce l-am croit primul, înseamnă că iniţiativa-i de partea mea, iar după legile onoarei asta-i totul; el, înfierat fiind, nu va mai putea scăpa de ofensă sărind la bătaie ; îi rămâne numai' duelul. Va trebui să accepte due'M. Ceilalţi n-au decît să mă bată, josnicii ! Mai ales Trudoliubov, ăsta o să mă snopească ; e teribil ide puternic ! O să sară şi Ferficikin ; el, pun mîna-n foc, o să mă tragă de păr. «Fie ! Ştiu perfect ce mă aşteaptă. Pînă la urmă, căpăţînile lor de berbeci vor pricepe totuşi tragismul situaţiei ! Cînd or să mă tîrască spre uşă, o să le strig că ei, de fapt, nu fac nici cît degetul meu mic."
—• Mînă, birjar, mină !
Surprins de strigătul meu sălbatic, birjarul, tresărind, a ridicat biciul.
„Ne duelăm în zori, e cert. Cu departamentul, adio. Ferficikin a spus adineauri *debartament* în toc de departament.

Şi de pistoale cum fac rost ? N-are importanţă! îau avans asupra lefii şi cumpăr o pereche de pistoale. Dar pulbere, gloanţe ? Asta-i treaba martorului. Dar mai apuc, pînă-n zori, să ies la capăt cu toate ? Şi martorul de unde-l iau ?... Cunoştinţe n-am... Asta nu contează ! am strigat şi mai exaltat, n-are nici o importanţă ! Primul om de pe stradă, dacă i-o cer, e obligat să-mi fie martor ! Aşa cum e obligat să scoată din apă un înecat. Aici se admit chiar cazuri oricât de excentrice. Directorul însuşi, dacă mîine îi cer să-mi fie martor, tot trebuie să accepte ; mînat numai de sentimentul cavalerismului şi păstrând secretul ! Anton Antonici..."
Şi, vezi, în chiar clipa aceea mi-a apărut mai limpede decît oricui pe lume odioasa absurditate a închipuirilor mele şi întreg reversul medaliei ; dar...
— Mînă, birjar, mină, nemernicule, mînă ! —■ He-hei, boierule ! a dat glas talpa ţării. M-a luat dintr-o dată cu frig.
„N-ar fi oare mai nimerit... n-ar fi oare mai bine să mă duc acasă ? O, Doamne ! De ice, de ce m-am oferit ieri să iau parte la dineul ăsta ? Nu, nu se poate ! Cum rămîn atunci cele trei ore de plimbare între masă îşi sobă ? Nu, ei, şi nimeni altul să-mi plătească plimbările acelea ! Ei au datoria să spele dezonoarea!"
— Mînă !
„Şi dacă mă cară la poliţie ? Nu, n-or să îndrăznească. Din teamă de scandal. Dar dacă Zverkov, din dispreţ, refuză duelul ? E sigur, aşa va fi; ei, las' că le-arăt eu... Mîine, la plecarea lui, dau ibuzna în curtea poştei şi, cînd o fi să urce-n diligentă, îl apuc de-un picior, îi smulg pelerina dintre umeri, îl înhaţ şi de mînă, cu dinţii ; îl muşc. «Uitaţi-vă, oameni buni, la ce-l poate împinge pe om desperarea !» Pocnească-mă el încap cît o vrea, poonească-imă şi ceilalţi, din spate ; eu tot voi striga şi va fi cine să mă audă : «Uitaţi-vă, oameni buni, (Poftim, acest căţelandru pleacă la sedus cercaziene, iar obrazul îi e năclăit de scuipatul meu !»"
Fireşte, după aceea se va sfîrşi cu toate ! Pentru mine, spulberat va fi de pe faţa pămîntului orice departament. Voi fi arestat, judecat, dat afară din slujbă, zvîrlit prin închisori, deportat în Siberia. Puţin îmi pasă ! Peste cincisprezece ani, cînd mi-or da drumul, îi pot lua urma ; calic, în zdrenţe. Voi da peste el într-o reşedinţă de gubernie. Va fi însurat, fericit.

Va avea o fata marişoară... Am să-i spun : „Priveşte, monstrule, uite-te la obrajii mei scofîlciţi, la zdrenţele inele ! Am pierdut .totul —■ cariera, fericirea, arta, ştiinţele, *iemeia iu-fcită;* toate din pricina ta. Priveşte-mi şi pistoalele. Am venit să te ucid îşi... şi :te iert." Voi trage în aer, apoi mă voi face nevăzut...
Cit pe ce să-mi dea lacrimile, deşi ştiam absolut precis, în chiar acelaşi moment, că povestea era din Silvio [25], combinat cu *Mascarada* lui Lermontov. Şi im-am ruşinat dintr-o dată cumplit ; pînă într-at'îta de cumplit, incit, oprind calul, am coborît din sanie şi am rămas troienit în mijlocul străzii. Birjarul se uita la mine of tind, uluit.
Ce-mi rămlînea ? Acolo, după dînşii, nu mai avea rost să merg ; ar fi fost ridicol; dar nici nu puteam lăsa lucrurile aşa, deoarece ar fi rezultat că... ,.Doamne ! Cum să laşi aşa astfel de lucruri ? După atîtea jigniri ! Nu ! am exclamat, sărind iarăşi ;în sanie ; asta-i ceva predestinat, o fatalitate ! Mînă, mmă-n'tr-acolo I"
Nerăbdător, am repezit un pumn în ceafa birjarului.
—• Ce te-a apucat, boierule, mai sări şi la bătaie ? s-a răstit omul, mânuind totuşi biciul cu atîta rîvnă, încît mîr-ţoaga a început ;să zvârle.
Ningea cu aceiaşi ;fulgi mari. M-am descoperit; puţin îmi păsa 'de ninsoare. Nu-mi mai păsa de nimic, dat fiind că mă hotăifsem definitiv să-i dau o palmă lui Zverkov şi, îngrozit, simţeam că *acum voi face-o negreşit* si că acum *nimic nu mă mai putea opri.* Arar, icîte-un felinar clipocea trist sub cernerea fulgilor ; parcă ifăolii de-nmormîntare. Zăpada îmi pătrunsese pe după guler, sub haină, sub cravată, mi se topea pe piele ; nu mă aicopeream, deoarece, oricum, totul era pierdut i In isfiîrşit, am ajuns. Am sărit, aiurit, din sanie, am urcat într-un suflet cele cîteva trepte şi am început să bat în uşă cu mîinile, cu picioarele. Picioarele, mai ales, mi se muiau îngrozitor ; din genunchi. Mi-au deschis surprinzător de repede, parcă mă aşteptau. (într-adevăr, Simonov anunţase că era posibil isă mai vină unul ; aici trebuia să te anunţi şi, în general, să iei toate măsurile de precauţie. Era unul din „magazinele de modă" din acea vreme ; acum ie-a închis poliţia, de mult. Ziua, chiar magazin ; noaptea însă veneau

anumiţi musafiri icu recomandaţie.) Am străbătut în goană prăvălia cufundată în întuneric, am intrat în salonul binecunoscut mie,
196
luminat de o singură luminare, şi, nedumerit, m-am oprit: în salon, nici un străin.
— Unde-s ? am lîntrebat la noroc.
Intre timp, fireşte, plecaseră...
în -faţă-mi stătea o făptură cu zîmbet tîmp, patroana însăşi, căreia nu-i eram necunoscut. După puţin s-a deschis o uşă şi a mai intrat cineva.
Păşeam încolo şi încoace prin încăpere, fără a lua în seamă nimic ; parense, vorbeam singur. Ca scăpat din ghearele morţii, trăiam cu toată fiinţa o imensă bucurie : l-aş fi pălmuit, l-aş fi pălmuit neapărat ! Dar acum ei nu mai sînt aici... toate au dispărut, totul s-a schimbat!... Mă uitam jur împrejur şi nu izbuteam să-mi revin. Fără să vreau, o frîntură de secundă privirile mi-au căzut asupra fetei abia intrate : figură tînără, de o remarcabilă prospeţime, puţin cam palidă ; spriîncene drepte, negre ; o privire gravă, întrucîtva mirată. Asta mi-a plăcut : să fi zâmbit, aş fi avut motiv s-o detest. Cu efort, deoarece încă nu-mi venisem în fire, m-am uitat atent. Pe chipul fetei exprima ingenuitate, bunătate ; dar era nu ştiu cum bizar de serioasă. Aici, desigur, dintr-asta n-avea decît de pierdut; fără îndoială, de pildă, că imbecilii mei n-o luaseră în seamă nici unul. N-aş putea spune că era o frumuseţe, deşi înaltă, voinică, bine făcută. îmbrăcată cum nu se poate mai isiimplu. îmboldit de nu ştiu ce otravă ticăloasă, m-am dus drept ila idîrasa...
M-am oprit, nedeliberat, înaintea oglinzii. Faţa, răvăşită, mi-a părut nemaipomenit de respingătoare : palidă, rea, abjectă j în plus, părul brambura. „îmi pare bine dacă-s aşa, mi-am spus ; da, îmi pare bine c-o să mă găsească hidos j asta-mi face deosebită plăcere..."
VI
...Se auzea ,prin perete nîflîitul unei pendule parcă strivite de ceva, parcă sugrumate. După hîrîiala lungită nefiresc, au urmat, drept toătăi, nişte isunete surprinzătoare, grăbite, subţirele, antipatice, parc-ar fi ţopăit nu ştiu ce. Era ora două.
197
M-am dezmeticit, deşi nici pană atunci nu dormisem pro-priu-zis, ci doar stătusem cu gîndurile împrăştiate.
O cămăruţă îngustă, scundă, strimtă ; un şifonier uriaş, nişte cutii de carton trîntite claie peste grămadă, împreună cu tot felul de iboarfe ; în celălalt capăt al încăperii acesteia, pe-o maisă, un muc abia mai pîlpîia. Era aproape întuneric şi curînd avea să fie beznă desăvîrşită.
M-am trezit imediat de-a binelea ; în minte mi-au revenit dintr-o dată toate, fără nici o sforţare, ca şi cum pînă atunci mă tot pîndiseră, abia aşteptînd să se năpustească din nou asupră-mi. De altfel, şi mai înainte, moţăind, în memorie îmi stăruise mereu, nelăsîndu-se nicicum uitat, nu ştiu ce punct în jurul căruia îmi roiau greoaie năzărelile somnului. Ciudat însă : acum, o dată treaz, întîmplările zilei îmi păreau vechi de cînd ilumea ; ca şi cum depăşisem totul tare de mult.
Îmi simţeam capul cit baniţa. Parcă-mi plutea nu ştiu ce pe deasupra, atingîndu-mă, agăţîndu-mă, ceea ce mă irita şi mă tulbura. In suflet, aleanul, jalea începuseră iarăşi a clocoti, căutînd o ieşire, un liman. Şi, dintr-o dată, am înregistrat lingă mine prezenţa a doi ochi deschişi, care mă iscodeau stăruitor. O privire indiferentă, rece, sumbră, neînchipuit de străină ; îţi lăsa nu ştiu ce impresie apăsătoare.
In minte mi-a scăpărat o vedenie tenebroasă, zguduin-du-mă chiar fiziceşte şi lăsîndu-mi apoi o senzaţie neplăcută ; parc-aş fi nimerit fără veste într-o subterană igrasioasă şi părăduită. Mi se părea oarecum nefiresc faptul că ochii aceştia au hotărît abia acum să înceapă a mă cerceta. Şi mi-am adus 'aminte totodată că două ceasuri nu schimbasem barem o vorbă cu fiinţa asta, nepărîndu-mi de loc necesar s-o fac ; şi că pînă mai adineauri, din motive necunoscute mie, mă complăcusem în situaţia asta. Acum însă, ca-ntr-o scăpărare, mi se înfăţişase limpede spectrul tenebros, respingător oa un păianjen, al desfrîului care începe de-a dreptul, fără dragoste, grosolan şi neruşinat, cu ceea ce în dragostea adevărată vine abia la sfîrşit, ca o încununare. Ne-am uitat îndelung unul la celălalt şi ea n-a plecat privirile, n-a întors faţa, ceea ce pînă la urmă, nu ştiu de ce, mi-a provocat o senzaţie îngrozitoare.
— Cum !te cheamă ? am întrebat-o repezit, vrînd să închei totul iciît mai repede.
198
■— Liza, mi-a răspuns aproape îai şoaptă, dar cu nu ştiu ce morocănoşie, mutîndu-şi privirile aiurea. Un timp, am rămas tăcut.
— E o vreme azi... zăpada asta... mizerie ! am constatat mai mult pentru mine, vîrîndu-mi melancolic o palmă sub ceafă şi aţintind tavanul.

Fata nu mi-a mai răspuns. Totul mi se părea peste măsură de hîd.
— Eşti de-aici ? am întrebat-o, aproape nîînios, după un minut, întorcînd uşor capul spre dlînsa.
— Nu.
—• Atunci de unde ?
— Din Riga, a precizat în silă.
— iNemţoaică ?
— Rusoaică.
— Şi-aici, de mult ?
— Unde ?
— în casa asta.
— De două săptămâni. Vorbea tot mai sacadat. Luminarea &e stinsese ; nu-i mai desluşeam faţa.
— Părinţi ai ?
—■ Da... nu... Am. —■ Ei unde stau ?
— Acolo... la Riga.
— Ce^s ?
— Ia, aşa...
— Cum adică aşa ? Cine-s, de ce stare ? —■ Tîrgoveţi.
— Pîn-acuma ai stat la dînşii ?
— Da.
— Cîţi ani ai ? —■ Douăzeci.
— Şi cum de-ai plecat de-acasă ? —• Aşa...
Acest *aşa* voia să spună : lasă-onă-n plata Domnului, că iniiajunge. O vreme am rămas tăcuţi amîndoi. Dumnezeu ştie de ce n-am plecat. Mă simţeam tot mai scîrbit şi mai abătut. Prin minte mi se perindau alandala, ca de da isine, împotriva voinţei mele, imaginile zilei trecute. Mi-am amintit pînă îşi de o scenă la care asistasem dimineaţă, pe stradă, cînd mergeam zorit la slujbă.

—• Azi au scos un sicriu şi era cît pe ce să-l scape din mâini, am rostit dintr-o dată cu glas tare, fără a dori cîtuşi de puţin să înnod o conversaţie, ci într-o doară, aproape fără ia-mi lua seama.
— Un sicriu ?
—■ Da, pe Sennaia ; dintr-un beci l-au scos.
— Dintr-un beci ?
— Nu chiar beci, de la subsol... ştii... de jos... dintr-o casă deocheată... Mare murdărie-i pe-acolo, pe Sennaia... Coji de seminţe, gunoaie, mirosea... Oribili !
Tăcere.
— Azi nu-i zi bună de-nmormîntări ! am reluat vorba, numai ca să nu tac.
— De ce ?
— Zăpadă, zloată... (Am căscat.)
— Totuna-i, a murmurat după un răstimp de tăcere.
— Nu, e-o mizerie... (Alt căscat.) Groparii or fi-njurat, pesemne, dacă le-a pătruns lapoviţa-n oase. In groapă trebuie să fi fost şi apă.
— De ce să fie aipă-n groapă ? a întrebat, oarecum curioasă, dar rostind cuvintele încă mai .repezit dedît înainte. Nu ştiu ce mi-a dat ghes să continuu.
— Păi, în ifiundul gropii trebuie să li fost apă de vreo şase degete. Aici, în Volkovo, nu-i chip să sapi nicăieri o groapă Uscată.
— De ce ?
— Cum de ce ? E jilav locul. Teren mlăştinos peste tot. Aşa că-i pun pe morţi în apă. Am văzut cu ochii mei... nici nu mai ţin minte de cîte ori...
(Nu văzusem nimic, prin cimitirul Volkovo nu călcasem, ştiam din auzite.)
— Ţie parcă ţi-e totuna dacă trăieşti sau mori ?
— De ce să mor ? a şoptit ea, parcă apărîndu-se.
— Odată şi-odată, sigur că mori; ca moarta de ieri. Era şi ea... tot o fată... A murit de oftică.
— Fetele ca dînsa, cică, la spital ar trebui s-o sfîrşească... (Cunoaşte cazul, mi-am zis, de-aceea a şi spus : fetele ca dînsa.)
—' (Era datoare patroanei, am venit cu precizări, acaparat din ce fin ce de discuţie. A slujit-o aproape pînă şi-a dat duhul, măcar că era bolnavă de oftică. Vorbeau pe^acolo nişte

birjari, nişte soldaţi. Probabil foştii ei muşterii. Rîdeau. îşi puseseră-n gînd să-i facă pomenirea şi la circiumă. Iarăşi înşiram mai mult minciuni.
Tăcere, tăcere adîncă. Liza nici n-a clintit.
—■ Dar ce, parcă-i mai bine dacă mori la spital ?
— Nu-i totuna ?... Şi, la urma urmei, de ce să mor ? a adăugat, iritată.
— Nu acuma ; însă mai tîrziu ? —• Atunci...
— Vezi, acuma eşti tînără, drăguţă, proaspătă, ai căutare ; dar după ce-i duce viaţa asta un an, n-o să mai fii aşa, o să te veştejeşti.
—• într-un an ?
— Oricum, după un an o să ai mai puţină căutare, am urmat eu, resimţind o satisfacţie răutăcioasă. O să şi pleci de-aici \ undeva mai jos, într-altă casă. Iar după alt an o să treci altundeva ; tot aşa, de jos mai jos, şi-ncă mai jos, iar după vreo şapte ani cobori în beciul de pe Sennaia. Şi încă ar fi bine să scapi numai cu-atîta. Dar dacă, pe lîngă toate, ai nenorocul să te lovească vreo boală, o sfîrşeală-n piept, să zicem... ori răceşti, ori mai ştiu eu ce. Cînd duci asemenea viaţă, greu lînduri boala. Dacă te-nhaţă, nu te mai lasă ; mori.
— Oi muri, mi-a răspuns fata cu ciudă, făcînd în întuneric o mişcare bruscă.
—■ Păi, e păcat.
— De ce ?
—■ Păcat de viaţă.
Tăcere.
—■ Spune-mi, ai ifost logodită ? '
— Ce-ţi foloseşte dumitale dacă^ţi spun ? '
— Uite, nu ţin să te descos cu orice preţ. Mie puţin îmi pasă. De ce te superi ? Poate să fi avut şi tu necazurile tale. Crezi că-mi pasă ? Doar că-mi pare rău.
—■ De cine ?
—■ îmi pare rău de tine.
—■ Nu-i nimic... a işoptit stins, şi iarăşi s-a mişcat ca mai înainte.
Asta m-a lînciudat. Cum ? Eu mă port atît de frumos cu Idînsa, iar ea...
—> Ei, ce zici, cîezi c-ai apucat-o pe drumul cel bun ?

—■ Mu cred nimic.
— Rău faci. Dezmeticeste-te cât mai ai timp. Şi timp ai berechet. Eşti încă tînără, drăguţă ; ai putea îndrăgi pe cineva, le-ai mărita, ai fi fericită...
— Nu toate femeile măritatei fericite, mi-a tăiat vorba ea, la fel de repezit.
— Nu toate, fireşte ; totuşi, oricum, măritată-i mult mai bine decît aici. Incomparabil mai bine. Cînd ai parte de dragoste, îţi poţi trăi viaţa şi fără noroc. Viaţa-i bună şi amară ; e tare bine să trăieşti pe lumea asta, oricum ţi-ar fi viaţa. Aici însă, într-o asemenea casă, nu-i nimic decît... murdărie. Pfui! M-am întors scîrbit j nu mai era vorba de reflecţii indiferente, începusem a-mi trăi spusele şi mă aprindeam din ce în ce. Aş fi ţinut să-i împărtăşesc din tainicele *idei* pe care, cu prilejul meditaţiilor mele subterane, le frămîntasem-răs-frămîntasem. în mine prindea viaţă ceva, „se întruchipa" un obscur scop.
— Nu te uita că mă vezi aici, nu judeca după mine ; eu poate-am ajuns mai jos decît tine. în orice caz, aici am intrat beat fiind, m-am grăbit totuşi cu dezvinovăţitul. Şi pe urmă, chiar în general, bărbatul nu poate fi asemuit cu femeia. Bărbatu-i bărbat, femeia-i femeie. Eu, oricît m-aş tăvăli, oricît m-aş murdări, nu-s robul nimănui; cum vin, aşa şi plec. Scutur murdăria de pe mine şi-s iarăşi omul care-am fost. Tu însă, întîi şi-ntîi, eşti roabă. Da, roabă ! Tu dai tot, pînă la cel din urmă strop al puterii tale de-a voi. într-o zi, cînd ăi vrea să rupi lanţurile, n-o să mai poţi, pentru că or să te cetluiască din ce în ce mai strîns. Da, tot mai strîns. Aşa-s făcute blestemăţiile astea ide Ilanţuri. Le cunosc eu bine. Altceva nu-ţi spun, pentru că ttot nu m-ai înţelege ; dar ia zi: tu parcă n-ai şi ajuns datoare patroanei ? Ei, vezi ! am adăugat, cu toate că ea nu-mi răspunsese, ci, tăcută, mă asculta cu toată fiinţa ei. Uite, ăsta-i lanţul ! Din datorii nu mai scapi. Au ei grijă. E ca şi cum ţi-ai fi vîndut sufletul diavolului... Afară de asta, eu... poate nu-s mai puţin nefericit, de unde poţi şti tu ?, şi poate mă vîr anume în mocirlă, din amărăciune, linii, la necaz, beau ; eu, află, de necaz am venit
.aici. Şi spune-mi, ce vezi bun în asta : uite, noi doi... ne-am însoţit... adineauri j făr-a schimba o vorbă ; iar tu abia pe urmă ai început a te uita la mine ca o sălbatică j şi eu la tine

tot aşa. Asta-i dragoste ? Crezi că' aşa trebuie să se însoţească om cu om ? Aslta-i porcărie curată, nimic mai mult I
—• Da ! a confirmat ea scurt.
M-a şi mirat graba cu care l-a rostit pe *da.* Era pasibil, prin urmare, ca adineauri, cînd mă privea, în mintea ei să se fi iscat aceleaşi gînduri ? A şi ajuns, prin urmare, receptivă la frămîntarea unor asemenea gmduri ?... „Drace, să ştii că devine interesant, aici apar anumite *aiinităţi,* mi-am spus, gata-gata să-mi frec mîinile de satisfacţie. Cum să nu reuşeşti cu aceste tinere suflete?"...
Jocul mă pasiona mai mult decît orice.
Fata şi-a apropiat capul de capul meu şi, în întuneric, mi-a părut că s-a ridicat într-un cot. Poate se uita la mine. Ce rău îmi părea că nu-i vedeam ochii ! Auzeam cum respiră adînc.
— De ce-ai venit aici ? am început pe-un ton oarecum autoritar.
—■ Aşa...
—■ Mă gîndesc : ce foine-i cînd stai în casa părintească ! La căldurică, slobodă, în cuibul tău...
— Şi dacă nu-i bine ?
„Trebuie să dibui tonul potrivit, m-a fulgerat un gînd. Cu sentimentalismele nu faci mare scofală aici."
De altfel, n-a fost decît o fulgerare trecătoare. Fata, o jur, îmi stîrnise într-^adevăr interesul. Oricum, eram descumpănit, mă şi ambalasem. Iar viclenia, se ştie, duce atît de lesne casă bună cu sentimentele !
— iCine vorbeşte ! m-am grăbit să-i răspund. Pun capul : te-a supărat careva, aşa că mai degrabă alţii srnt vinovaţi faţă de tine decît itu faţă de *ei.* Care ţi-o fi povestea habar n-am, totuşi o fată ca tine n-ajunge aici de bunăvoie...
—■ Cum adică o fată ca mine ? a şoptit încet de tot; dar eu am auzit-o.
„Drace, constat c-o măgulesc. Asta-i urît. Sau poate că-i bine..." Ea tăcea.
— Uite, Liza. O să-ţi vorbesc despre mine. Să fi avut în copilărie o familie, azi n-aş fi cum am ajuns. Mă gîndesc ades la asta. Oricît de' rău ar fi in familie, totuşi tata şi mama nu-ţi s'înt duşmani, nu-ţi :sînt străini. Măcar şi o singură dată pe an, ei tot îşi desvăluie dragostea pentru tine. Ştii cel puţin

că eşti la tine acasă. Eu am crescut fără familie şi poate de-aceea am şi ieşit aşa... insensibil.
Am aşteptat să-mi răspundă iarăşi.
„Poate nici nu mă înţelege, mi-am spus. E .şi caraghios : îi fac morală !"
— Eu, dacă aş fi tată şi aş avea o fiică, aş iubi-o, cred, mai mult decît pe băieţi. Aş iubi-o, zău, am schimbat macazul, ca şi cum luasem vorba despre cine ştie ce altceva, ca s-o distrez. Mărturisesc, roşisem.
—■ De ce ? a întrebat ea.
Prim urmare, mă asculta!
—• Uite-aşa, Liza, nu ştiu. Vezi tu, am cunoscut cîndva un (tată, om aspru din fire ; şi înaintea liică-si cădea-n genunchi, îi săruta mîinile şi picioarele ; o sorbea din ochi, nu alta. Cînd ea dansa la vreo serată, el încremenea locului cîte cinci ceasuri, uitindu-se, topit, după ea. S-a cam smintit omul din pricina ei ; şi eu îl înţeleg. Nopţile, după ce fata adormea, ostenită, el se ducea s-o sărute şi s-o binecuvînteze în somn. Purta un surtuce! ca vai de lume, era zgîrcit cu oricine, iar ei, chiar dacă zvârlea ultimul ban, îi cumpăra de toate, îi aducea daruri scumpe ; era tare bucuros cînd fetei îi plăcea vreun dar. Tatăl, totdeauna, îşi iubeşte fetele mai mult decît mama. Sînt fete care-o duc tare bine-n casa părintească ! Eu, să am o fată, cred că nici n-aş mărita-o.
— Ei, cum aşa ? a întrebat ea, rîzînd abia simţit.
—• Din gelozie, zău. Să sărute pe altul ? Să iubească pe-un străin mai mult decît pe itatăl ei ? Nici nu mi-aş putea închipui aşa ceva. Desigur, vorbesc prostii; pînă la urmă, se-nţe-lege, oricui îi vin minţile la cap. Totuşi, eu unul cred că, pînă să o mărit, m-aş frămînta de moarte : i-aş respinge peţitorii pe-un cap ! Şi pînă la urmă aş da-o totuşi celui îndrăgit de ea iînsăşi. Pentru că tatălui, totdeauna, cel pe care-l îndrăgeşte fata i se pare mai nepotrivit decît ceilalţi. Aşa merge. De-aici ies multe necazuri prin familii.
— Alţii ar fi mai bucuroşi să-şi vîndă fata ; nici pomeneală s-o mărite omeneşte, a spus ea dintr-o dată.
Ah, asta-i ?!
— Aşa, Liza, se-ntîmplă numai prin cîte-o blestemăţie de familie fără nici un Dumnezeu, unde nu

există iubire, am urmat, aprinzîndu-mă. Şi unde nu-i iubire, nu-i nici judecată. Sînt asemenea familii, e drept, dar eu nu despre ele-ţi vor-

besc. Tu, se vede, la ai tai n-ai prea avut parte de bine, daca gîndeşti aşa. Ăi fi nefericită cu adevărat. Hm !... Asta se-n-tîmplă mai cu seamă din pricina sărăciei.
— Parcă ce, la boieri merge altfel ? Oamenii cinstiţi se au bine şi-n sărăcie.
— Hm... da. Poate. Trebuie să mai înţelegi, Liza, că omului îi cam place să pună la socoteală numai necazurile, iar fericirea o trece cu vederea. Da'c-ar socoti cum trebuie, s-ar vedea că-şi are oricine partea lui de fericire. Gîndeşte-te ce bine-i într-o familie cînd merg toate ca pe roaite ; cînd îţi pune Dumnezeu mîna-n cap ; cînd dai peste un bărbat cumsecade, să te iubească, să te idezmierde, să nu se-ndepărteze de lîngă tine un pa's ! Ba, uneori, viaţa-i bună şi îndoită cu necazuri; drept vorbind, necazuri cine n-o fi avînd ? Dacă te imăriţi, vezi fu *singură.* 'GîndeşteJte şi cum e la-nceput, îndată după ce te-ai luat cu omul iubit: cîtă fericire ţi-e uneori hărăzită ! Numai fericire ! La început, în asemenea cazuri, pînă şi certurile sfîrşesc bine. Unele neveste, cu dît îşi iubesc mai mult bărbatul cu atîta-i caută ceartă. Zău, am cunoscut eu însumi una aşa : „Uite, cică, eu te iubesc de mă prăpădesc ; din dragoste te chinui, ca să simţi". Te-ai gîndit că poţi chinui un om şi din prea multă dragoste ? Asta o fac mai mult femeile. In sinea ei, femeia zice : „Doar ştiu cum o să-l iubesc pe urmă, cît o să-l mîngîi; nu-i nici un păcat dacă acuma-l chinui". In casă îi bucuri pe toţi, şi-i bine, şi-i veselie, şi-i bună pace, şi-i cinstit... Unele mai sînt şi geloase. Cum pleacă el undeva — am cunoscut şi una dintr-astea — ea nu mai are astîmpăr ; se strecoară în puterea nopţii, dă fuguţa să vadă dacă nu cumva o ifi el pe-acolo, prin cutare casă, la cutare femeie. Asta nu-i bine. Ştie singură că nu-i bine, inima i se opreşte-n loc, se torturează, dar iubeşte ; toate le face din dragoste. Iar după ceartă, ce bucurie-d împăcarea, cînd Si cere iertare, ori îl iartă ea ! Şi ce bine Ie cade amîndurora, ce bine le vine cînd, dintr-o dată, parcă s-ar fi înt'îlnit idin nou ! parcă s-ar fi cununat din nou, parcă s-ar fi îndrăgit din nou ! Şi dacă ei Se iubesc, nimeni, nimeni nu trebuie să ştie ce se-ntîmplă între dînşii, între bărbat şi femeie. Şi oricît s-ar certa, judecător să nu-şi facă nici mama ; şi, orice-ar fi, niciodată să nu se vorbească de rău unul pe altul. Ei singuri îşi sînt judecători. Iubirea-i taina lui Dumnezeu şi trebuie ferită de ochii altora, orice s-ar întâmpla. Aşa-i sfînt,

ăşa-i bine. Aşa se stimează mai muk unul pe celalalt; şi'pe stimă se întemeiază multe. Iar dacă s-au îndrăgit, dacă s-au luat din dragoste, iubirea de ce-ar trebui să treacă ? Nu poate fi păstrată, crezi ? Rar se-ntîmplă că nu poate fi păstrată. Dacă nimereşti un bărbat bun şi cinstit, dragostea cum să-ţi mai treacă ? E drept, dragostea dintîi, dragostea din zilele căsătoriei, trece ; numai că după aceea vine o dragoste şi mai frumoasă. S-au apropiat sufleteşte, şi-au temeinicit viaţa laolaltă, nu-şi ascund unul altuia nimic. Şi cînd vin copiii, fiecare zi, oricît de grea ar fi, pare o fericire ; numai să iubeşti şi să ai curaj. Atunci şi munca ţi-o îndeplineşti cu voie bună ; şi chiar dacă vreodată ajungi să dai copiilor bucăţica de la gură, tot voios rămîi. Ei, mai tîrziu, or să te iubească pentru asta ; ceea ce înseamnă că, de fapt, ai făcut-o pentru tine. Copiii cresc, iar tu simţi că le eşti pildă şi sprijin ; că de-o fi să mori, or să-ţi ducă mai departe simţămintele şi gîndu-rile, aşa cum le-au primit de la tine, ei fiind după chipul şi asemănarea ta. Asta, va să zică, e o mare îndatorire. Cine-n lume, cine să cunoască unirea cea mai strînsă cu putinţă, dacă nu tatăl şi mama ? Cică-i greu să creşti copii ? Dar cine-o spune ? Păi, asta-i fericire dumnezeiască I Ţie, Liza, îţi plac copiii mici ? Mie grozav îmi plac. Ia închipuie-te tu alăptînd un băieţel cu pielea trandafirie ; păi, care-i bărbatul în stare să se mai mînie pe nevastă-sa, cînd o vede cu fe-cioraşul lui la sin ? Copilaşul, bucălat, trandafiriu se întinde, se alintă, are minute şi picioruşe dolofane, iar unghiile-i sînt mici, curăţele, aşa de mici, că-ţi vine să pufneşti în rîs numai cînd le zăreşti ; iar ochişorai lui par a spune că el de pe acuma, gata, înţelege tot. Şi cînd suge, îţi frămîntă pieptul cu mî-nuţa ; se joacă. Dacă se apropie taică-său, lasă o clipă sînul, se arcuieşte pe spate din tot trupuşorul, se uită la părintele lui şi rîde, ca şi cum ar fi vorba de cine ştie ce caraghioslîc ; pe urmă darăşi s-apucă de supt. Ba, uneori, după ce i-au ieşit dinţii, mai şi muşcă sînul maică-si, iar după aceea, şiret, o pîndeşte cu coada ochiului : „Vezi, te-am muşcat !" Păi nu-i asta fericirea pămîntu'lui, ei tustrei laolaltă — bărbatul, femeia şi copilul ? Pentru asemenea clipe, multe poţi ierta. Nu, Liza, vezi, mai întîi trebuie să te-nveţi tu însăţi a trăi, şi-abia după aceea învinuieşte-i pe ceilalţi !
„Poze, poze dintr-astea îţi trebuie ţie ! spuneam în sinea mea, deşi, zău, vorbeam cu pasiune ; şi m-am simţit dintr-o

dată roşind. Dar dacă izfoucneşte-n rîs, ce mă fac ?" Gîndul ăsta mă exaspera. Spre sfîrşit, mă înflăcărasem de-a binelea, aşa că acum, drept să spun, amorul meu propriu suferea. Tăcerea dura. Aveam de gînd chiar să-i dau un ghiont.

— Nu ştiu, zău ; dumneata... a început fata brusc, lăsînd fraza suspendată.

Eu însă o pricepeam pînă la tapat: acum, glasul ei vădea altceva, nu potrivnic, violent şi grosolan ca adineauri, ci, dimpotrivă, ceva b'lînd, sfios, atît de sfios, încît, făoîndu-mi-se parcă pe loc ruşine de ea, m-am simţit vinovat.

—■ Ce ? am întrebat cu gingaşă curiozitate.

—• Păi, dumneata...

— **Ce?**

— Nu ştiu, zău, dumneata... vorbeşti ca din carte, a încheiat ea, şi parcă i-am desluşit iarăşi în glas nuanţa ironică.

Această remarcă m-a şocat foarte supărător. Aşteptasem cu totul altceva.

Nu mi-'am dat seama că pentru dânsa tonul ironic era un ascunziş ; de obicei, ăsta-i ultimul subterfugiu al celor timizi şi neprihăniţi, cînd cineva li se vîră grosolan şi stăruitor în suflet; al celor care, din mîndrie, nu cedează pînă-n ultima clipă, se tem să-şi mărturisească simţămintele. Ar fi trebuit să pricep judecind şi numai după sfiiciunea ei, după felul cum a "tot încercat să-şi plaseze ironia, pînă eînd, în sfîrşit, s-a hotărît. Totuşi, n-am priceput nimic ; aşa că m-a cuprins ciuda.

„Ei, atunci, las' că-lţi arăt eu ţie !" mi-am spus.

VII

— Nu, Liza, de ce iţi-aş vorbi ca din carte, cînd, uite, măcar că ţi-s străin, sînt scîrbit pînă-n adîncul sufletului. Şi apoi, nici nu-ţi sînt străin. îţi vorbesc din inimă ; sînt gînduri pe care mi le-ai stîrnit acum ; nu le-am luat din cărţi... Păi ţie, ţie însăţi nu ţi-e scîrbă aici ? Mare pacoste-i pesemne, la om, obişnuinţa ! Naiba ştie pînă unde-l poate împinge obişnuinţa. Tu crezi serios că n-o să îmbătrîneşti niciodată, c-o să fii totdeauna frumoasă şi c-or să te ţină-n casa asta o veş-

nicie ? Nu-ţi mai zic că şi aici e mizerie... Vreau să spun ceva, uite, despre viaţa pe care-o duci chiar tu : ei bine, eşti tînără şi drăguţă, ai suflet şi simţire, însă ţi-ai dat seama că adineauri, îndată ce m-am dezmeticit, mi s-a făcut scîrbă să stau aşa cu tine ? Păi, aici numai beat poţi intra. Dar dacă tu ai sta în altă parte, cum stau oamenii cumsecade, poate că, tot aţinîndu-mă după fusta ta, m-aş îndrăgosti de-adevăratelea de tine, aş fi bucuros cînd m-ai dărui măcar c-o privire, darămite c-o vorbă ; te-aş pîndi în poartă, aş îngenunchea în faţa ta ; m-aş uita la tine ca la viitoarea mea mireasă, ba chiar aş socoti ăsta o mare cinste pentru mine. Pînă-i lumea n-aş îndrăzni să gîndesc ceva rău despre tine. Aici însă ştiu că-i des-.tul să fluier o dată, şi tu, vrei, nu vrei, mă urmezi ; aici nu mai merge după voia ta, ci după voia mea. Cel mai prăpădit ţăran, cînd se tocmeşte la lucru, tot nu se înrobeşte cu desă-vîrşire ; el ştie că va trudi numai pînă-ntr-o zi ! Dar tu pînă cînd o să trăieşti aşa ? Gîndeşte-te numai : ce dai tu aici, ce-ţi înrobeşti ? Sufletul, pe dare nu mai eşti stăpînă, ţi-l Înrobeşti laolaltă cu trupul ! îţi dai dragostea în batjocura oricărui beţiv ! Dragostea ! Şi asta-nseamnă totul ; dragostea-i un diamant, e comoara oricărei fete ! Păi ca să tiobîndească o dragoste, unii sînt gata să-şi dea sufletul, să înfrunte moartea. Dar dragostea ta, aici, acuma, la cît e preţuită ? Pe tine te cumpără oricine la hurtă, toată, pe de-a-ntregul ; si-iatunci ce să mai umble omul după dragoste, idacă se poate totul şi fără dragoste ? Păi nu există jignire mai mare pentru o fată — pricepi tu ? Am auzit că aveţi o mîngîiere, proastele de voi — aici vi se lîngăduie să aveţi ibovnici. (Păi asta-i numai joacă, numai înşelăciune şi batjocură "; şi voi credeţi. Ce, îţi închipui că ibovnicul te iubeşte cu adevărat ? Eu, unul, nu cred. Ce fel de iubire, cînd ştie că-n orice clipă i te poate smulge din braţe oricine ? Zi mai bine că-i un nemernic ! Te respectă, crezi, cît de cît ? Ce-aveţi voi comun ? îşi rîde-n pumni de tine, şi tot pe tine te fură —■ asta-i toată dragostea lui ! Bine că măcar nu te bate. Ori poate că te şi bate. Dacă ai şi tu un ibovnic, întreabă-l : te ia de nevastă ? O să-ţi rîdă-n nas, de nu cumva te-o scuipa, sau de nu te-o lua si la bătaie, deşi, poate, el însuşi nu face nici cît o ceapă degerată. Şi pentru ce crezi tu că-ţi nenoroceşti viaţa aici ? Pentru că ţi se dă să bei cafea si hrană bună ? Dar de ice te hrănesc ? Unei femei cinstite i-ar sta dumicatul în gît, dacă ar şti pentru ce o hră-

nesc. Tu aici eşti datoare, şi o să fii totdeauna datoare ; o să fii datoare pînă la sfîrşitul sfîrşitului, pînă cînd nu te-or mai vrea clienţii. Şi asta o să se întîmple cuirînd ; nu-ţi pune nădejdea în tinereţe. Aici se trec repede toate. Pînă la urmă or să-iţi dea cu piciorul. Şi n-or să te zvîrle aşa, cu una, cu două, ci mai

lîntîi, mult înainte, or să-ţi tot caute pricină, or să-ţi facă reproşuri, or să te ocărască; da, aşa, de parcă nu tu i-ai dat plocon patroanei sănătatea ta ; parcă nu tu ţi-ai nenorocit pentru dînsa, de pomană, tinereţea şi sufletul; parcă tu ai furat-o pe ea, şi-ai fi lăsat-o calică. La sprijin să nu te aştepţi de nicăieri, pentru că celelalte fete or să se năpustească şi ele asupra ta, ca să-i facă pe plac patroanei j aici toate-s în robie, şi-au pierdut de mult xuşinea şi mila. S-au ticăloşit ; şi nu există pe lume ocări mai ticăloase şi mai jignitoare decît cele hărăzite ţie aici. O să risipeşti totul, totul — şi sănătatea, şi tinereţea, şi frumuseţea, şi speranţele ; la douăzeci şi doi de ani, o să arăţi ca de treizeci şi cinci; şi măcar de n-ai fi, pe deasupra, bolnavă ; roagă-te lui Dumnezeu pentru asta. Acuma, de bună seamă, îţi închipui că de muncit nu munceşti, că o ţii într-o petrecere ! Păi nu există şi nici n-a existat vreodată pe lume muncă mai grea, mai de ocnă ca asta. O muncă, pesemne, în stare să-ţi mistuie inima-n lacrimi. Şi n-o să cutezi a cîrti, n-o să zici nici pîs cînd or să te alunge de-aici ; o să pleci ca şi olnd tu ai fi vinovată. Şi-o să treci în altă parte, pe urmă într-alta, după aceea încă undeva, pîn-ăi ajunge în sfârşit, pe Sennaia. Iar acolo, între altele, or să-nceapă a te toate ; ăsta-i stilul de galanterie al locului ; clienţii de-acolo nu ştiu să dezmiende fără a şi bate. Iţi pare de necrezut atîta ticăloşie ? Mergi într-o zi şi uită-te, poate vezi cu ochii tăi. Eu am văzut o dată una, de Anul nou, la uşă. O îmbrînciseră afară fetele, în glumă, să stea un picuţ la ger, că prea plîngea ; pe urmă iau tras (frumuşel zăvorul la uşă. La nouă dimineaţa era gata beată, ibeată criţă, cu părul răvăşit, aproape goală, bătută măr. Pudrată, dar cu vînătăi la ochi; din nas, din dinţi, îi curgea s'înge : încăpuse pe mîna unui birjar. Stătea pe scara de piatră şi-n mînă avea un peşte sărat; plîngea cît o ţinea gura, bocea, blestemîndu-şi soarta, şi izbea în scări cu peştele. Se strînseseră la uşă nişte beţivi birjari, soldaţi, şi o zădărau. Nu-ţi vine a crede c-o s-ajungi şi tu aşa ? Nici eu n-aş vrea s-o cred, dar n-ai cum şti; acum opt-zece ani, poate şi fata cu peştele a venit dincotrova, albă
ca un heruvim, curată şi neprihănită ; nu 'cunoştea răul, roşea la orice cuvînt. Poate era şi ea ca tine, mîndră, simţitoare, altfel decît celelalte, arăta ca o fată de împărat şi-şi dădea seamă ce fericire îl aştepta pe cel care ar îndrăgi-o, dacă l-ar îndrăgi şi ea. Şi vezi unde-a ajuns ? Poate că-n clipele acelea cînd, beată, scărmănată, izbea peştele de piatra nămolită a scării, îşi aducea aminte de tot ce-a fost cîndva, de anii curaţi petrecuţi în casa părintească, şi cum mergea la şcoală, şi cum o aştepta în drum băiatul vecinilor, cum o încredinţa că el are s-o iubească toată viaţa şi-o să-şi lege soarta de-a ei, cum şi-au făgăduit unul altuia să se iubească-n veci, *cum* au plănuit să se cunune îndată ce-or creşte mari! Nu, Liza, adevăruil este că dac-ai muri de tînără, ofticoasă, prin vreun ungher undeva, la subsol, ca fata aceea, ar însemna să ai noroc cu carul. Vorbeai ide ispital ? Bine, or să ite ducă la spital; dar dacă patroana mai are nevoie de tine ? Boala asta, oftica, aşa-i : tragi nădejde pînă-n ultima clipă, îţi tot spui că eşti sănătos. Te înşeli singur. Iar patroana trage spuza pe turta ei. E aşa cum spun, da, fii pe pace j de vreme ce ţi-ai vîndut sufletul, de vreme ce mai datorezi şi bani, înseamnă că n-o isă zici nici pîs. Iar cînd vei ajunge-n pragul morţii, or să te părăsească toţi, or să-ţi întoarcă spatele, că doar n-or să mai aibă ce lua de la tine. Ba, mai mult, or să-ţi scoată ochii că ocupi locul degeaba, că nu mori mai repede. Nici o gură de apă n-or să-ţi dea făr-de ocară : „Da mai crapă naibii, ticâloaso ; nu dormim nici una de gemetele tale, îi superi şi pe clienţi". Da, am auzit cu urechile mele asemenea vorbe. Or să te vîre, aşa, pe moarte, în cel mai puturos ungher din subsol, în beznă, în igrasie ; şi cîte-or să ţi se perinde prin minte, zăcînd acolo singură ! Iar cînd vei muri, or să te îngroape la repezeală mîini străine, cu bombăneli de nerăbdare ; nimeni n-o să te blagoslovească, nimeni n-o să suspine după tine ; or să^fie bucuroşi dacă te-or vedea urnită mai iute din casă. Or să cumpere-un sicriu ca vai de lume şi n-or să te ducă altfel decît au dus-o azi pe nefericita aceea ; şi pe urmă or sănţi facă pomenirea Ia cîr-ciumă. Mormiîntul o să-ţi fie numai glod şi zăpadă fleşcăită, că prea ar fi de tot să-şi bată capul cine ştie cît c-o alde tine ! „Coboar-o, Vaniuha ; uite-o, na, fire-ar ea să fie, că tot cu picioarele-n sus ar sta şi-aici ! Scurtează funia, pezeven-chiule I" „Las' că-i bine şi-aşa." „Cum să fie bine? Nu vezi

că stă intr-o rînă ? A fost om şi ea, nu ? Ei, hai, toarnă pămînt şi gata." Pentru tine, nici să se certe cumsecade n-o să le ardă. Or să te acopere-n pripă cu lut jilav, vineţiu, şi-or să dea fuga la circiumă... Cu asta, ştearsă-i amintirea ta de pe faţa pă-mîntului ; la mormîntul altora vin copiii, părinţii, soţii ; la tine — nici o lacrimă, nici un suspin ; nimeni n-o să te pomenească, şi nimeni, în veci, nimeni, cît e ilumea asta de mare, nimeni n-o să vină la tine ; numele o să-ţi dispară de pe faţa pămîntului ca şi cum n-ai fi fost, ca şi cum nici nu te-ai fi născut vreodată ! în glod, în nămol, degeaba-i bocăni tu în capacul raclei, noaptea, cînd se ridică morţii : „Lăsaţi-mă, oameni buni, să trăiesc şi eu în lume ! Am trăit făr-a

şti ce-i viaţa ; viaţa mea s-a irosit degeaba ; mi-au băut-o într-o circiumă, pe Sennaia; daţi-mi drumul, oameni buni, să mai trăiesc o dată-n lume !"...
De-a!tîta patetism, mai-mai isă mi se pună un nod în beregată ; şi-atunci... atunci, brusc, m-am oprit. Speriat, cu inima zvîcnind să-mi spargă pieptul, am sărit, şi, aplecîndu-mă, am ciulit urechile. Aveam de ce să fiu tulburat.
De mult presimţeam că-i răvăşisem sufletul, că-i zdrobisem inima j şi cu cît mă 'încredinţam că lucrurile stăteau aşa, cu atît jinduiam să-mi ating ţelul mai repede şi mai fără cusur. Jocul mă captivase ; de altfel, nu numai jocul...
îmi dădeam seama că vorbisem poticnit, abia pescuindu-mi cuvintele, că-i vorbisem într-o manieră livrescă ; pe scurt, altfel de a vorbi decît „ca-n cărţi" nu cunoşteam. Dar neliniştea mea avea alt izvor j ştiam, presimţeam că voi fi înţeles şi că tocmai acest stil livresc va fi mai cu efect. Dar acum, odată ce obţinusem efectul scontat, mă speriasem. Nu, niciodată, niciodată nu mai fusesem martorul unei asemenea deznădejdi! Fata zăcea cu faţa înfundată-n pernă j perna o strîngea în braţe. Pieptul i se zbuciuma sfîşietor. întreg trupul ei tînăr, cuprins parcă de convulsii, îi era numai zbucium. Hohotele plînsului luptau, ai fi zis, să-i despice pieptul, să răzbească spre lume, copleşind totul cu vaier şi ţipete. Şi ea îşi înfunda tot mai cu deznădejde faţa în pernă ; ţinea ca nimeni din casă, nici măcar o singură fiinţă să nu-i afle chinul, lacrimile. Muşca perna, şi-a muşcat şi mîna pînă la sînge (am văzut asta mai tîrziu) ; sau, înfigîndu-şi degetele în cozile despletite, încremenea sub povara crîncenului efort, cu dinţii încleştaţi, ră-
14*
211
suflarea oprită. Am dat să-i vorbesc, s-o liniştesc, dar cînd arh simţit că nu voi îndrăzni să-i spun nimic, m-au cuprins fiori reci şi, aproape îngrozit, m-am repezit, dibuind isă-mi iau hainele, să plec. Era beznă ; oricît m-aş ii străduit, pripeala nu-mi folosea. Bîjbîind, mi-au căzut în mîini o cutie de chibrituri şi un sfeşnic 'cu luminarea întreagă, neîncepută. Cînd în odaie a pîlpîit dintr-o dată lumina, Liza *s*a* ridicat 'în capul oaselor şi m-a privit; faţa îi era schimonosită de-un zîmbet rătăcit; ochii, străini, pierduţi. M-am aşezat lîngă dînsa şi i-am luat mîinile ; dezmeticindu-se, a dat să mă îmbrăţişeze, dar n-a îndrăznit ; în tăcere şi-a înclinat către mine fruntea.
— Liza, prietenă dragă, n-am vrut... iartă-mă, am spus ; dar degeţele ei îmi încleştau mîinile cu atîta disperare, încît, dîn-du-mi seama :că nu spuneam ce s-ar fi căzut, n-am continuat.
—• Uite, Liza, adresa mea ; treci pe la mine.
— Trec... a şoptit ea hotărîit, fără să ridice capul.
— Atunci, eu plec ; rămîi cu bine... la revedere.
M-am ridicat. A coborîit din pat şi ea ; s-a roşit, a tresărit, a luat o broboadă de pe-un scaun şi, zvîiiindu-şi-o peste umeri, a strîns-o pînă sub bărbie. Apoi a zîmbit iarăşi nu ştiu cum, dureros, şi, înroşindu-se din nou, m-a privit ciudat. Mă ţinea nu ştiu ce durere nelămurită ; eram zorit să mă văd plecat, să tmă ştiu cit mai departe.
—• Stai puţin, mi-a şoptit In antret, ichiar la uşă, iapucîn-du-îmi mantaua ; grăbită, a pus luminarea jos şi a fugit j se vede că-şi adusese aminte de ceva sau voia să-mi arate ceva. Ieşind, se înroşise din nou ; ochii îi isolipeau ; pe buze îi mijise un zîmbet; ce-o mai fi şi asta ? mă Întrebam. N-am putut să n-o aştept; s-a întors după un minut; ochii ei parcă-mi cereau iertare pentru nu ştiu ce. Altă faţă, acum ; altă privire, nu cea ursuză, bănuitoare şi îndîrjită de adineauri. Acum pri-virea-i era rugătoare, blîndă şi totodată încrezătoare, tandră, sfioasă. Aşa se uită numai copiii la cei pe care-i iubesc tare mult şi de la care cer ceva. Avea ochi căprui ; ochi foarte frumoşi, vioi, în stare să oglindească şi dragostea şi ura mocnită.
Nedîndu-mi nici o lămurire — ca şi cum eu se cuvenea să ştiu totul fără explicaţii, precum o fiinţă superioară — mi-a întins o foaie de hîrtie. în clipa aceea, faţa i s-a luminat de o expresie triumfătoare, plină de naivitate copilărească. Am
212
despăturit hîrtia. Era scrisoarea trimisă ei de-un student, medicinist sau cam pe-acolo ; o declaraţie de dragoste foarte emfatică şi înflorată, dar extrem de respectuoasă. Nu-mi mai amintesc expresiile, dar ţin minte bine că de sub stilul emfatic răzbea un sentiment adevărat, cum nu se poate simula.
Terminînd de citit, am surprins asupră-mi privirea ei fierbinte, curioasă şi nerăbdătoare ca a unui copil. Mă privea ţintă şi cu sufletul la gură, aştepta să vadă ce voi spune. In cîteva cuvinte, dar bucuroasă cumva şi parcă mândră, mi-a povestit că fusese undeva la o serată dansantă, într-o familie, „la nişte

oameni foarte, foarte cumsecade, *familişti,* unde *nimeni nu ştie încă nimic, absolut nimic",* deoarece ea e nouă aici, şi e numai aşa... şi nici nu-i hotărîtă să rămînă, ba, dimpotrivă, o să plece neapărat, imediat ce şi-o achita datoriile... Ei, şi acolo era studentul ; a dansat şi a sporovăit cu dînsa toată seara ; şi ei i-a fost dat să afle că el o cunoscuse încă din Riga, de cînd era copil, că s-au jucat împreună, dar asta fusese tare demult, că îi cunoştea şi părinţii ; dar *despre asta* el nu ştia nimic-nimic, şi nici măicar nu bănuia nimic ! Iar a doua zi după serată (acum trei zile), i-a trimis o scrisoare prin prietena cu care fusese ea atunci... şi... „şi asta-i tot".
încheind, şi-a coborît privirile scînteietoare, parcă ruşinată.
Sărăcuţa de ea! Păstra scrisoarea studentului ca "pe-un lucru de preţ •, şi dăduse fuga după acest unic juvaer al ei pentru că nu voia să plec fără a afla că-i şi ea iubită onest, sincer, că şi ei i se vorbeşte respectuos. Neîndoielnic, scrisorii îi era dat să zacă prin vreo cutie, fără consecinţe ; dar asta n-are importanţă ; sînt încredinţat că Liza era gata s-o păstreze toată viaţa, ca pe-un bun nepreţuit, mîndria şi justificarea ei; şi, iată, acum, într-un asemenea moment, şi-a amintit de misiva studentului şi a adus-o pentru a se mîndri naiv faţă de mine, pentru a mi se înfăţişa în altă lumină ; ca să văd, ca s-o laud. N-am spus nimic, i-am strîns mîna şi am ieşit. Atît voiam : să plec... Am mers tot drumul pe jos, cu toate că ningea mai departe cu aceiaşi fuilgi mari, mai mult apă. Eram istovit, zdrobit, confuz. Dar dedesubtul acestei confuzii sclipea undeva adevărul. Odios adevăr!
213
VIII
De altminteri, nu m-am învoit prea uşor să recunosc acest adevăr. A doua zi, după cîteva ceasuri de somn greu-plumb, cînd m-am deşteptat ;şi am trecut în revistă ziua precedentă, întîi şi-ntîi m-a uluit *sentimentalismul* meu din ajun faţă de Liza, toate „ororile acelea şi milele acelea de ieri". „Piui, mi-am spus, ce mai zdruncinări nervoase te pot păli uneori din senin, ca pe muieri ! Şi adresa de ce i-oi fi dat-o ? Dacă vine? Adică las' să vină, nu-i nimic..." Dar *se paie* că acum nu acesta era lucrul cel mai important*;* trebuia să acţionez rapid pentru a-mi salva reputaţia în ochii lui Zverkov şi ai lui Simonov. Cu orice preţ. Ăsta era lucrul cel mai important. Şi, în dimineaţa aceea, luîndu-mă cu treburile, am uitat-o ^ Liza.
înainte de orice, trebuia să-i restitui lui Simonov datoria. Am optat pentru o acţiune desperată : să împrumut cincisprezece ruble în cap de la Anton Antonici. Ca un făcut, în dimineaţa respectivă l-am prins într-o dispoziţie excelentă, aşa că mi-a dat banii de cum i i-am cerut. De bucurie, sem-nînd chitanţa, i-am spus *pe-un ton indiferent,* foarte dezinvolt, că ieri „am tras un chef la «Hotel de Paris», cu nişte amici ; ne-am luat adio de la un fost coleg, pot spune chiar prieten din copilărie, ştiţi, un mare petrecăreţ, veşnic răsfăţat al soar-tei, şi, evident, viţă nobilă, bogat putred, în plin urcuş spre o carieră strălucită, om plin de duh, drăguţ, în combinaţii amoroase cu aceste doamne, ştiţi. Am întrecut măsura şi noi cu «juma iduzină» şi..." Şi nimic,, i le-am turnat cu cea mai mare dezinvoltură, foarte degajat şi satisfăcut.
Revenind acasă, i-am scris imediat lui Simonov.
Cînd îmi amintesc tonul scrisorii, afabil şi franc, într-adevăr cavaleresc, mă extaziez şi astăzi. Cu multă iscusinţă, cu nobleţe şi, mai ales, fără un singur cuvînt de prisos, luam toată vina asupră-mi. Mă justificam, „dacă îmi e îngăduit a mă mai justifica", argumentînd că, nefiind obişnuit cu băutura, mă îmbătasem de la primul păhărel, băut (chipurile) cît stătusem la „Hotel de Paris" singur, aşteptîndu-i de la cinci pînă la şase. îi ceream scuze întîi lui Simonov, apoi îl rugam să transmită el explicaţiile mele celorlalţi, începînd cu Zverkov, pe care, „îmi aduc aminte ca prin vis", e posibil să-l fi

m

11

ofensat. Adăugam că aş fi trecut eu însumi pe la dînşii, dar mă durea capul şi, oricît, îmi era jenă. Am rămas extrem de mulţumit de acea „firească dezinvoltură", poate chiar nepăsare (însă perfect decentă) care-mi învăluia scrisul, dînd a înţelege preopinenţilor, mai bine decât orice argumente, că eu unul priveam „toate acele încurcături de ieri" cu destulă detaşare ; nu sînt cîtuşi de puţin zdrobit, domnilor, nu sînt aşadar cum poate vă închipuiţi că aş fi, ci, dimpotrivă, pri-jvesc lucrurile calm, precum i se şi cade unui *gentleman* care se respectă. „De, se mai întîmplă!"
—• Aş spune chiar că printre rînduri pot desluşi o anumită uşurătate seniorială, nu ? mi-am spus cu admiraţie, recitind (biletul. Asta, pentru că sînt un om evoluat, cult I Alţii, în locul meu, n-ar fi ştiut să iasă basma curată ; dar eu, uite, am descurcat-o, pot lua petrecerea de la capăt, pentru că „sînt un om

cult şi evoluat al epocii noastre". Şi poate că într-adevăr vina cade asupra băuturii. Hm... nu, nu băutura, între cinci şi şase, cît i-am aşteptat, n-am băut nimic. L-am minţit pe Simonov, l-am minţit cu neruşinare ; de altfel, ruşine nu mi-e nici acum...
în sfîrşit, puţin îmi pasă. Principalul e că de belea am scăpat.
Am alăturat scrisorii şase ruble, am lipit plicul şi l-am rugat pe Apollon să-l ducă la Simonov. Aflînd că în plic erau bani, Apollon s-a arătat ceva mai respectuos, s-a învoit, s-a dus. Pe seară, am ieşit la plimbare. Mă durea capul şi aveam ameţeli încă de ieri. Cu cît însera, cu cît se îngroşau umbrele amurgului, impresiile mele şi gîndurile dimpreună cu ele luau alte făgaşuri, învălmăşindu-mi-se din ce în ce. în străfundul fiinţei mele, în adîncul inimii, al conştiinţei mele, ceva nu voia să moară, ceva se încăpălţîna să dăinuie, mar-cîndu-şi existenţa printr-o nelinişte chinuitoare. De preferinţă cutreieram străzile cele mai populate, arterele industriale — Meşceamskaia, Sadovaia, împrejurimile parcului Iusupov. îmi plăcea să colind asemenea străzi mai ales în amurg, cînd mulţimea pestriţă a trecătorilor sporea, cînd treceau de la lucru spre casă muncitorii şi meşteşugarii avînd întipărită pe chipuri o expresie de îngrijorare vecină furiei, îmi plăcea zarva aceea măruntă, vulgaritatea aceea impeiti-nentă. De astă dată însă, îmbulzeala străzii mi-a sporit iritarea. Nu-mi puteam veni în fire, nu-mi regăseam echilibrul

nicicum. în sufletul meu creştea implacabil acel ceva, făcîn-du-mă să sufăr. M-am întors acasă foarte abătut, cu sufletul împovărat, de parcă săvîrşisem nu ştiu ce fărădelege.
Mă tortura într-una .gîndul ic-o să vină Liza. Mi se părea ciudat că, din toate amintirile de ieri, amintirea ei mă chinuia într-un chip oarecum aparte, deosebit. Pînă-n seară, izbutisem să uit de toate celelalte ; nu-mi mai păsa ; doar de scrisoarea trimisă lui Simonov mai eram încă deplin mulţumit. Dinspre partea astălal'tă ansă, nici pic de mulţumire. Gîndul la Liza, numai el părea să mă tortureze.
„Dacă vine ? mă tot gîndeam. Hm... E destul, pesemne, să vadă cum stau şi-o să-i ajungă. Ieri m-am înfăţişat înaintea ei ca un... erou... iar acuma, hm ! Într-adevăr, păcat c-am decăzut în halul ăsta. Casa, mizerie lucie. Şi cînd te gîndeşti că ieri m-am dus la dineu în hainele •astea ! Ce să mai spun de canapea, cu muşamaua ei străpunsă peste tot de droturi ! Dar halatul, sub care nu izbutesc barem să mă acopăr ca lumea ! Ce trenţe !... Şi ea o să vadă totul, ■ba o să-l vadă şi pe Apollon. Dobitocul ăsta, cu siguranţă, o B-O jignească. Are să se lege de dînsa numai ca să-mi facă mie necaz. Iar eu, fireşte, laş ca de obicei, o să mă tot foiesc sub privirile ei, o să tot înfăşor pe mine pulpanele halatului ■şi-o să-i înşir la minciuni. Uf, ce măgărie ! Şi marea măgărie nu-i asta ! Alici intervin lucruri mai grave, mai abjecte, mai ticăloase ! Da, mai ticăloase ! Pentru că va trebui să abordez iarăşi masca aceea mincinoasă, necinstită!"...
Cînd gînduri'le mi-au ajuns aici, am roşit pînă-n albul ochilor.
„,De ce necinstită ? Care necinstită ? Ieri am vorbit sincer, îmi amintesc precis că eram şi eu sub imperiul unui sentiment autentic. Voiam să trezesc la dînsa simţăminte nobile... şi dacă a plîns e bine, asta o să aibă efecte binefăcătoare..."
Totuşi nu izbuteam să mă liniştesc.
După ce m-am întors acasă, toată seara, chiar şi hăt după nouă, cînd toate probabilităţile arătau că Liza nu mai avea cum veni, o vedeam parcă mereu şi, mai ales, mi-o aminteam mereu într-o aceeaşi atitudine. Din ci te fuseră ieri, mi se înfăţişa limpede doar un anume moment; momentul cînd am scăpărat chibritul şi i-am descoperit faţa palidă, schimonosită, cu priviri grele de suferinţă. Ce zîmbet nenorocit, nefiresc,

silit avea în momentul acela ! Şi pe-atunci încă nu .ştiam că peste cincisprezece ani mi-o voi închipui pe Liza doar aşa, cum era în momentul acela, cu zîmbetul ei nenorocit, silit şi inutil.
A doua zi eram iarăşi dispus 'să iau toate acestea drept inepţii, drept exaltare nervoasă si, oricum, drept o *exagerare.* îmi dau seama, de cînd mă ştiu, de acest punct slab al firii mele, care uneori îmi inspiră chiar temeri cumplite : „exagerez totul, şi asta-mi joacă multe feste", îmi spuneam necontenit. Totuşi, „totuşi cred că Liza va veni" — şi fapt este că toate reflecţiile mele de-atunici se încheiau cu acest refren. Eram atât de neliniştit, îndît, uneori, simţeam că turbez. „Va veni ! Va veni negreşit! exclamam, gonind încoace şi-ncoio prin cameră. Dacă nu vine azi, atunci mîine ; dă ea de mine pînă la urmă ! E lege a romantismului ăstuia afurisit, propriu *inimilor curate!* O, cît de păguboase, o, cît de imbecile, o, cât de mărginite sînt aceste „infecte suflete sentimentale" I Cum să nu înţelegi, cum ai putea să nu le înţelegi ?"... Dar aici mă poticneam, ba rămîneam chiar foarte descumpănit.

„Şi ce puţine cuvinte mi-au trebuit, gîndeam în treacăt, ce flecuşteţ de idilă (şi încă o idilă prefăcută, livrescă, artificială) ca să dau pe brazdă după voia mea un suflet omenesc. Ce ţi-e şi cu virginitatea, ce-nseamnă terenul reavăn !"
Uneori, mă bătea igiindul să mă duc eu însumi la ea, „să-i spun totul", is-o rog să nu mai vină. Dar acest gînd îmi stîr-nea asemenea furii, încît, dacă „blestemata" de «Liza mi s-ar fi nimerit atunci în preajmă, cred că aş fi zdrobit-o, aş fi insultat-o, aş fi scuipat-o, aş fi izgonit-o, aş fi lovit-o !
Dar a trecut o zi, a mai trecut una, încă una şi Liza n-a venit. începusem a mă linişti. Mă învioram mai ales după orele nouă seara ; atunci o porneam încoace şi-ncolo prin odaie, uneori apucîndu-mă să brodez nişte fantasmagorii de vise cum nu se poate mai dulci: „Eu, poftim, tocmai spentru că Liza vine şi-i vofbesc, o salvez... O cultiv, o instruiesc. Observ, în sfîrşit, că mă iubeşte ; mă iubeşte cu patimă. Mă prefac a nu înţelege (de altfel, fără a ;şti de ce mă prefac ; poate numai aşa, pentru frumuseţea gestului). în sfîrşit, foarte tulburată, nespus de frumoasă, tremurînd, plîngînd, mi se aruncă la picioare spunîndu-mi că sînt salvatorul ei si mă

iubeşte mai presus de orice pe lume. Mă arăt uimit, dar... „Liza, zic, îţi închipui că nu ţi-am înţeles dragostea ? Am văzut, am ghicit totul, dar n-am îndrăznit să iau iniţiativa ; să aspir la inima ta, deoarece, ştiind ce influenţă am asu-pră-'ţi, îmi era teamă că tu, din recunoştinţă, îţi vei impune să răspunzi dragostei mele, îţi vei trezi silnic un simţământ care poate în sufletul tău nu există, şi asta n-o voiam, pentru că e... despotism... E lipsit de delicateţe (pe scurt, mă lansam pxin cine mai ştie ce .subtilităţi iîn stil european, *ă la* George Sand, de o fineţe nespusă...). Dar acum, acum eşti a mea, eşti creatura mea, eşti pură îşi superbă, eşti frumoasa mea soţie.
Şi-n casa mea, cu Iruntea sus, Tu intră liberă, stăpină 1[2t>
După asta ne punem pe trai la toartă, plecăm în străinătate, etc. etc." într-un cuvînt, mă apuca scârba şi sfîrşeam prin a-mi scoate limlba, eu către mine însumi.
„Da nici n-or s-o lase pe «ticăloasa» de ea ! îmi spuneam. Pare-se că de-acolo nu le prea lasă la plimbare, şi-ncă serile •(nu ştiu de ce, eram convins că urma să vină neapărat seara şi neapărat la ora şapte). Dar, pe de altă parte, mi-a -spus cu gura ei că încă nu-i înfobită total, că se mai bucură de anume drepturi; ceea ce înseamnă că... hm ! Drace, tot vine ea, o să vină neapărat !"
Har Domnului, mă mai distrăgea Apollon, cu mitocăniile lui. Mă scotea din toate răbdările ! Era o plagă pentru mine, un flagel al Providenţei. Ne ciorovăiam într-una de cîţiva ani. Nu-l puteam suferi. Doamne, cît îl uram ! Cred că n-am urît pe nimeni de cînd sînt cum îl uram pe Apollon ; mai ales în anumite momente. Era bătrîior şi-şi lua aere de mare gravitate ; ■se mai îndeletnicea şi cu croitoria. Nu ştiu de ce, însă mă dispreţuia, ba chiar mă dispreţuia peste orice măsură ; mă privea de sus, într-un chip absolut insuportabil. De altminteri, privea de sus ori pe cine. Era destul să-i vezi o dată căpăţîna bălană, părul lins, moţul de pe frunte, uns cu untdelemn, gura ca ferecată, totdeauna ţuguiată, ca să simţi cu ce fiinţă sigură de sine aveai a face. Era pedant în cel mai înalt grad ; cel mai mare pedant din citi mi-a fost dat să văd pe lumea asta ; şi, pe deasupra, înzestrat c-un amor propriu care poate numai lui Ale-

xandru Macedon i-ar fi stat bine. Era îndrăgostit de fiecare nasture al lui, de fiecare unghie a lui ; categoric îndrăgostit, *o* vedeai cît de colo ! Mă trata cum nu se poate mai despotic, îmi vorbea extrem de rar şi puţin ; cînd se întîmpla să-şi asUnce ochii asupră-mi, mă cîntărea cu priviri neînduplecate, magnific ţprezumţioase şi permanent ironice, fapt care uneori mă exaspera. îşi făcea slujba cu aerul că-mi acorda o înaltă favoare. De altfel, nu făcea pentru mine mai nimic şi nu se socotea c'îtuşi de puţin obligat să facă ceva. Mă socotea, fără îndoială, cel din urmă neghiob din lume ; dacă „mă tolera", o făcea numai pentru a căpăta de la mine în fiecare lună cîte-o ■leafă. Era dispus „să nu facă nimic" în schimbul a şaipte ruble pe lună. Pentru el, or să mi se ierte cîndva multe păcate. Uneori ajungeam să-l urăsc cu atîta înverşunare, încît numai au-zindu-i paşii se-ncrîncena carnea pe mine. Mă scîrbea mai ales •felul lui de-a vofbi, peltic. Avea limba mai lungă decît trebuie, sau aşa ceva ; drept urmare vorbea peltic şi sîsîit, dar pe dînsul, pare-se, acest lucru îl mîndrea grozav, el închi-puindu-şi că-i conferea foarte multă demnitate. Vorbea încet, tărăgănat, cu mîinile la spate şi cu privirile în pământ. Mă exaspera mai ales cînd se,apuca să citească psaltirea, la el în cotlon, după despărţitura de scînduri tapetate. Multe bătălii ■am dus din pricina cititului ăstuia. îi plăcea teribil să citească seara, cu glas scăzut, monoton, îngînat, ca la căpătîiul unui ■mort. E interesant să remarc faptul că pînă la urmă aici a şi ajuns ; acum se tocmeşte la citit psaltirea pentru morţi, înde-letnicindu-se totodată cu ucisul

şobolanilor ; mai face şi vacs pentru cizme. Pe-atunci 'însă nu-l puteam izgoni ; se contopise chimic, ai fi spus, cu viaţa mea. De altfel, n-avea rost să-l izgonesc, dat fiind că n-ar fi plecat de la mine pentru nimic în lume. Iar eu nu puteam sta în *chambres-garnies:* * locuinţa mea era casa mea, găoacea mea, cutia' unde mă ascundeam de restul umanităţii ; şi Apollon, ştie naiba de ce, îmi părea a fi parte integrantă acestei locuinţe ; vreme de şapte ani nu l-am putut izgoni.

Era cu neputinţă, de exemplu, să-i întîrzie plata simbriei măcar cu două-trei zile. Ar fi făcut un tărăboi de n-aş mai fi

* Camere mobilate, (Fr.)

ştiut pe unde să-mi trag cămaşa. în perioada respectivă eram însă atît de pornit împotriva tuturor, încît, fără a sta mult la gînduri, mi-am propus *să-l pedepsesc* pe Apol/lon, întîr-ziindu-i plata simbriei cu două săptămîni. Mă pregăteam de mult, de vreo doi ani, urmărind numai şi numai să-i demonstrez că nu era îngăduit s-o Iacă pe grozavul cu mine, deoarece eu, să vreau, pot şi să nu-i dau simbria. Mi-am propus să nu-i spun nimic, să tac înadins p!înă-i voi frînge mîn-driile, pînă-l voi sili să aducă el însuşi primul vorba către simbrie. Atunci voi scoate cele şapte ruble din sertar, grămadă, îi voi arăta că !le am, că le-am dosit anume, dar ,,nu vreau, nu vreau, pur şi simplu nu vreau să-i dau simbria, nu vreau, deoarece *aşa vreau",* pentru că „asta mi-e voia de stăţpîn", pentru că el nu ştie ce-i irespectul şi-i un mitocan ; dacă însă mă va ruga respectuos, poate mă voi îmbuna şi-l voi plăti; altfel, o să aştepte încă două săptămîni, o să aştepte şi trei, o să aştepte o lună încheiată...

Dar, oricît eram de înduşmănit, biruinţa a fost de partea lui. N-am rezistat nici patru zile. A început ca totdeauna în asemenea împrejurări, deoarece asemenea împrejurări au mai fost, asemenea tentative s-au mai făcut (şi notez, aşadar, că ştiam totul dinainte, îi cunoşteam pe dinafară tactica ticăloasă) : începea, ¦ţintuindu-mă cu o privire extrem de severă ; nu mă slăbea minute 'întregi ; asta, îndeosebi cînd mă întorceam acasă ori cînd plecam. Dacă se nimerea că mă ţineam tare şi iztmteam să mă prefac a nu observa nimic, mă supunea altor torturi. Intra nitam-nesam la mine, încetişor, aproape neauzit, cînd eu umblam de ici colo, ori citeam ; se oprea în uşă şi, cu o mînă la spate, cu un picior înainte, mă ţintuia nu numai cu severitate, ci, acum, şi plin de dispreţ. Dacă-l întrebam ce vrea, nu răspundea nimic, se mai căsca la mine cîteva clipe, apoi, pungindu-şi buzele !într-un chip aparte, cu o expresie cît mai semnificativă, se întorcea în loc şi trecea agale la el în cotlon. După vreo două ceasuri reapărea, la fel. Uneori, exasperat, nici nu-l mai întrebam ce pofteşte ; ridicam capul brusc, cu un aer poruncitor, fixîndu-l şi eu. Ne holbam aşa unul la altul cam două minute, după care, Sn sfîr-şit, agale, grav, pleca, pentru alte două ore.

Dacă nici după asta nu-mi veneau minţile la cap şi-o mai făceam pe răzvrătitul, atunci, cu ochii pe mine, începea să

ofteze ; ofta îndelung, adînc, măsurând cu olurile lui, ai fi spus, străfundul hăurilor decăderii mele morale ; fireşte, pînă la urmă, mă dădea gaiţa : mă înfuriam, ţipam, dar eram nevoit să-i intru-n voie.

De rîndul acesta însă, cum a început obişnuita manevră a „privirilor severe", mi-am şi ieşit din fire. M-am năpustit furios asupră-i. Eram mult prea iritat şi ifără asta.

—• Stai ! am ţipat, scos din minţi, cînd a dat să se întoarcă încet, făr-un cuvînt, cu o mînă la spate, pentru a se retrage la dînsul ! Stai ! Vino-napoi ! Vino, ţi-am spus ! Şi se vede treaba că am răcnit 'într-un chip atît de nefiresc, încît s-a întors şi m-a privit oarecum mirat. Dar continua să tacă, şi tocmai asta mă turba.

— Cum îndrăzneşti să intri la mine (fără a-lţi cere voie ? Şi cum îndrăzneşti să te uiţi ia mine aşa ? Răspunde ?

Dar după ce m-a privit în linişte vreo jumătate de minut, a dat iarăşi să se întoarcă.

— Stai! am urlat, repezindu-mă după el. Nu te mişti din loc ! Aşa. Acuma răspunde : ce-ai venit să vezi ?

— Păi, dacă dumneata, acuşilea ai să-mi dai vreo poruncă, treaba mea-i să ţi-o împlinesc, a răspuns el într-un tîrziu, sîsî-ind încet, măsurat, săltîndu-şi sprîncenele şi holbîndu-şi alene capul de pe-un umăr pe altul — toate cu cel mai îngrozitor calm.

—- Nu asta, nu asta te-ntreb, călăule ! am strigat, tremu-rînd de furie. Să-ţi spun eu atunci, de ce tot vii aici: vezi că nu-ţi dau simbria şi, de mândru ce eşti, nu vrei să te ploconeşti, nu vrei să mi-o ceri; de-aceea-mi vii aici cu privirile tale idioate, ca să mă pedepseşti, să mă chinui ; şi nici nu-ţi dă prin cap,

călăule, ce stupid e, stupid, stupid, stupid !
Mut, a dat iarăşi să se întoarcă ; dar l-am înhăţat de haină.
•— Ascultă ! i-am strigat. Uite ibanii, vezi ? Uite-i ! (I-am scos din sertar.) Şapte ruble, dar n-o să-i capeţi, n-o să-i capeţi, pînă nu-i veni să-mi ceri iertare, da, cu capul plecat. Au-zi-tu-m-ai ?
— Nu prea se poate una ca asta ! a răspuns el cu o îndrăzneală totuşi nefirească.
—■ Ba da! am ţipat. îţi dau cuvîntu'l meu de onoare !

— Eu de la dumneata h-âm â cere iertare, â urmat el parcă fără a-mi fi auzit ţipetele, dacă doar tot dumneata m-ai făcut c-aş fi „călău", faptă pentru care eu pot oricînd să reclam şi la poliţie.
—■ Du-te, reclamă ! am urlat. Du-te imediat, chiar în clipa asta ! Oricum, călău eşti ! Un călău ! Un călău ! Dar el, după ce m-a măsurat din cap pînă-n picioare, s-a întors şi, neluîn-du-mi în seamă strigătele, a plecat ladînsul fără a mai întoarce capul.
„Dacă nu era Liza, nu se-ntîmpla nimic din toate astea!" mi-am spus. Apoi, după ce am stat ilocului cam un minut, m-am dus în cotlon la el. Călcam grav, inima îmi bătea rar, puternic.
■—■ Apollon ! i-am spus' încet, tărăgănat, dar simţind că mă înăbuş. Du-te neîntîrziat după comisar.
La masă, cu ochelarii pe nas, el cosea nu ştiu ce. Auzin-du-mi porunca, izbucni în rîs.
— Du-te imediat! Du-te, ori nu ştiu ce-o să se-ntîmple !
— Păi dar dumneata chiar că nu eşti în toate minţile, a observat fără să ridice capul, sîsîind pe legea lui, preocupat mai ales să vîre aţă-n ac. Unde-ai mai pomenit om în stare-a umbla să se vadă pîrît el însuşi ? Iar dacă vrei să ibagi frica-n mine, degeaba-i osteneala, că nimic nu-ţi iese.
—■ Du-ite ! am ţipat, ajpucîndu-l de umăr. Simţeam că-l voi ilovi.
N-am auzit cum, chiar atunci, uşa antretului s-a închis încetişor ; cineva intrase şi rămăsese 'locului, privindu-ne cu nedumerire. Cînd am priceput ce se întîmpla, am zbughit-o la mine, copleşit de ruşine. Aici, apucîndu-mă cu amiîndouă mîi-nile de păr, mi-am lipit capul de perete şi am încremenit aşa. După vreo două minute, am auzit paşii domoli ai lui Apollon.
— Păi a rămas acolo *una* care-ntreabă de dumneata, a spus, ţintumdu-mă cu o cătâţură deosebit de aspră ; după care s-a dat în lături, lăsînd cale liberă Lizei. El parcă n-avea de gînd să plece ; ne tot privea ironic.
— Pleacă, pleacă ! i-am ordonat, fîstîcit cu totul. în clipa aceea, pendula s-a scremut o dată, a hîrîit prelung şi a bătut ora şapte.

IX
Şi-n *casa mea,* cu *truntea* sus, **Tu inlrd** *liberă, stăpînă I*
Din aceeaşi poezie.
Stăteam în faţa'ei zdTobit, năuc, odios de fîstîcit şi, mi se pare, zîmbeam, străduindu-mă din răsputeri să mă acopăr cu pulpanele halatului meu vătuit, numai zdrenţe ; totul era întocmai cum adineauri, într-un moment de depresiune, îmi închipuisem că va fi. Apollon, după ce ne-a studiat vreo două minute, ieşise ; dar asta nu-mi uşura situaţia. Şi răul răului era că se fîstîcise şi ea, într-un chip cum nu m-aş fi aşteptat. Firește, se fîstîcise, văzîndu-mă pe mine.
—■ Stai, i-am spus maşinal, împingînd un scaun lîngă masa. Eu m-am aşezat pe canapea. S-a aşezat repede şi ea, docilă, cu privirile asupra imea, aşteptînd pare-se nu ştiu ce din parte-mi. Şi naivitatea aşteptării ei mă turba ; dar m-am stăpînit.
Dacă şi-ar da puţină silinţă, n-ar lua în seamă nimic ; atunci toate ar părea în însăşi firea lucrurilor ; dar, în loc de asta, dumneaei... Am simţit vag că-mi va plăti scump *pentru toate.*
—• M-ai găsit într-o situaţie ciudată, Liza, am început, bîl-bîindu-mă, ştiind că tocmai aşa nu s-ar fi cuvenit să încep. Nu, nu, să nu-ţi închipui mai ştiu eu ce ! am exclamat, văzînd cum roşea ; mie, să ştii, nu-mi e ruşine de sărăcia mea... Dimpotrivă, sînt mîndru. Sărac, dar nobil... Poţi să fii sărac şi nobil, am bliguit. Vrei un ceai ?
— Nu... a dat ea să mă 'refuze.
—• Stai puţin I
Am sărit de pe canapea şi am fugit la Apoilon. Trebuia, doar, să dispar undeva.
—■ Apollon, i-am şoptit, vorbind repede, înfrigurat, arun-cîndu-i sub nas cele şapte ruble pe care le mai ţineam în pumn, uite-ţi simbria ; iţi-o dau, vezi ; în schimb, tu trebuie să mă salvezi: adu numaidecît de la birt două ceaiuri şi vreo zece biscuiţi. Dacă nu te duci, nenoroceşti un om ! Tu nu ştii ce femeie'i asta... E totul! Poate-ţi închipui cine ştie ce... Dar nu ştii ce fel de femeie-i asta !...

Apollon se apucase iarăşi de lucru ; îşi pusese din nou ochelarii pe nas ; s-a uitat cu coada ochiului către bani, fără
223
a lăsa acul din mînă ; apoi, nedîndu-mi vreo atenţie, nerăspun-zîndu-mi, şi-a văzut de lucru ; se căznea înainte să vîre aţa în urechea iacului. Am aşteptat vreo trei minute, stînd în faţa lui cu braţele încrucişate *â la Napoleon.* îmi isimţearn tâmplele asudate ; eram palid la faţă şi-mi/simţeam paloarea. Dar, slavă Domnului, pesemne că văzîndu-mă aşa, i s-a făcut milă şi lui Apollon. După ce a vî'rît aţa în ac, s-a ridicat încet, a dat la fel de încet scaunul înitr-o parte, şi-a scos tacticos ochelarii de pe nas, a numărat banii, fără a se grăbi, şi, în cele din urmă, întrebîndu-mă peste umăr dacă să ia o porţie întreagă, a plecat agale. Revenind la Liza, mă gîndeam dacă n-ar fi fost preferabil să fug aşa cum eram, în halatul meu prăpădit, încotro m-or duce ochii, iar pe urmă — ifie ce-o fi.
M-am aşezat din nou. Liza m-a privit, nelinişti tă. Cîteva minute am stat tăcuţi.
— îl omor ! am urlat dintr-o dată, izbind năprasnic un pumn în masă ; călimara a împroşcat stropi de cerneală.
— Vai, ce-i cu dumneata ? ! a exclamat ea, tresărind.
— îl omor, îl omor ! (ţipam, izlhind mereu cu pumnul în masă, furios din cale-afară, dar în acelaşi timp dîndu-mi seama foarte bine ce ridicol era să mă 'înfurii aşa.
— Tu nu ştii, Liza, ce-nseamnă pentru mine călăul ăstai Ăsta-i călăul meu... Acuma-i plecat după biscuiţi ; dar e...
Atn izbucnit în lacrimi. O criză. Şi ce ruşine mă podidea, printre sughiţurile de ,plîns ! Dar lacrimile nu mi le mai puteam stăpîni.
S-a «periat. ,,Ce-i cu dumneata ? Ce-i cu dumneata ?" mă tot întreba, foindu-se împrejurul meu.
— Apă, dă-mi apă, uite-o colo ! am bîiguit cu glas stins, dîndu-mi seamă, de altminteri, că m-aş fi putut lipsi şi de apă şi de aceste bîiguieli leşinate. Dar eu *mă dădeam în spectacol,* ca să zic aşa, pentru a salva aparenţele, deşi criza era veritabilă.
Privindu-mă cu ochi pierduţi, Liza mi-a dat apă. In acelaşi moment, Apollon a adus ceaiurile. Mi-a năzărit atunci că un ceai banal, prozaic, e îngrozitor de indecent după cîte se petrecuseră ; şi am roşit. Liza se uita, cam speriată, la Apollon. El a ieşit fără a ne învrednici cu vreo (privire.
—■ Liza, mă dispreţuie'şti ? am spus, luitlînidu-tmă ţintă la ea şi tremurînd de nerăbdare să aflu ce credea.
Jenată, n-a ştiut ce să-mi răspundă.
224
— Bea-ţi ceaiul ! i-am spus înciudat. Mi-era necaz pe mine însumi, dar, fireşte, necazul trebuia să se reverse asupra ei. In inima mea se iscase.o furie cumplită împotriva Lizei;
ş aş fi fost capabil, cred, s-o ucid. Pentru a mă răzbuna, am jurat în gînd să nu-i mai spun o vorbă, oricît ar fi să stăm aşa. ,,E absolut clar că toate mi se trag numai şi numai de la dînsa", îmi spuneam.
- Tăcerea dura de cinci minute. Ceaiurile stăteau pe masă ;
i nu ne atingeam de pahare nici unul ; ajunsesem atît de departe, încît anume nu voiam să încep a bea, ca să-i sporesc încurcă-tusa, deoarece s-ar fi jenat să înceapă ea prima. De cîteva ori s-a uitat la mine cu o privire tristă, plină de nedumeriri. Eu mă îndîrjeam să tac. Sufeream mai mult eu însumi, desigur, penitru că îmi dădeam seama perfect de toată josnicia abjectă a furiei mele stupide ; totuşi nu mă puteam înfrîna cu nici un chip.
—■ Aş vrea să plec... de-acolo... pentru totdeauna, a încercat ea să rupă într-un fel tăcerea ; dar — biata de ea ! — tocmai despre asta n-ar fi trebuit să vorbească într-un asemenea moment, atît de nepotrivit şi fără asta, adresîndu-se unui om şi aşa gata scos din minţi. Pînă *şi* mie mi s-a strîns inima de milă, văzîndu-i stîngăcia, sinceritatea inutilă. Dar un simţămînt ticălos s-a grăbit să-mi înăbuşe orice milă, ba chiar m-a întărîtat mai rău : ducă-se la naiba toate ! Au mai trecut cinci minute.
— Poate că te stingheresc ? a făcut ea cu glas sfios, abia auzit, dînd să se ridice.
Dar eu, în faţa acestei prime izbucniri a demnităţii ofensate, am început să tremur de furie şi m-am dezlănţuit.
— Ia spune, te rog, de ice-ai venit la mine ? am început, simţind că mă înăbuş şi neţinînd seamă de desfăşurarea logică a apuselor mele.
Voiam să-i arunc dintr-o răsuflare tot ce-mi stătea pe inimă şi nu mă mai întrebam dacă o începusem bine ori nu.
— De ce-ai venit ? Răspunde ! Răspunde ! am ţipat, scos din fire. Am să-ţi spun eu, drăguţo, de ce-ai

venit. Ai venii pentru că eu, atunci, ţi-am spus nişte *vorbe de milă.* Te-ai înduioşat şi ai vrut să auzi înc-o dată „vorbe de milă". Ei bine, află că atunci mi-am rîs de tine. Şi-acuma-mi rîd. De ce tre-, muri ? Da, mi-am rîs de tine ! înainte, mă jigniseră ,1a un dineu indivizii care-au trecut pe la casa vpastră înaintea mea.

Eu venisem acolo să-l bat pe unul dintr-înşii, pe-un ofiţer ; dar nu i-am mai găsit, şi-atunci trebuia să-mi vărs focul pe altcineva, să mă revanşez ; mi-ai ieşit în cale tu, şi mi-am vărsat necazul pe tine, mi-am bătut joc de tine. Umilit fiind, voiam să umilesc şi eu, călcat în picioare, voiam şi eu să-mi aTăt puterea... Asta a fost. Şi tu ţi-ai închipuit că venisem înadins, ca să te salvez pe tine, da ? Aşa ţi-ai închipuit ? Asta ţi-ai /închipuit ?

Ştiam că poate nu va izbuti să mă urmărească vorbă cu vorbă, poate n-o să înţeleagă unele amănunte ; dar ştiam de asemenea că va înţelege perfect esenţialul. Aşa a şi fost. S-a făcut albă la faţă ca varul, a dat să spună ceva, buzele i s-au crispat de durere ; dar, parcă izbită c-un topor, s-a prăbuşit în scaun. Mai departe m[j]a ascultat cu gura căscată, cu ochii larg deschişi, tremurînd, cuprinsă de-o spaimă cumplită. Cinismul, cinismul cuvintelor mele o copleşise...

— Să te salvez ! am urmat, sărind de pe scaun ca să alerg încoace si-ncolo prin cameră, în faţa ei. De unde şi pînă unde să te sa'lvez ? Eu poate stau mai prost ca tine. Cînd îţi dădeam poveţe, de ce nu mi-ai azvîriit-o-n obraz : „Da tu ce cauţi aici ? Ai venit să-mi predici ?" Atunci aveam nevoie să-mi arăt puterea ; şi ca să-mi arăt puterea, ca să-mi fac jocul, îmi trebuiau lacrimile tale, trebuia sa te văd umilită, cuprinsă de isterie — asta-mi trebuia mie atunci ! Ai văzut că măcar n-am ţinut-o aşa pînă la capăt, pentru că-s o zdreanţă ; m-am intimidat şi, naiba ştie de ce, ţi-am dat, ca un prost, adresa. După aceea, încă înainte de-a ajunge acasă, ce te-am mai înjurat pentru adresa asta ! Te şi uram, pentru că te-am minţit. Aşa-s eu : îmi place să torn vorbe mari, să^mi impuiez capul cu vise, dar, în fapt, ştii ce-mi trebuie ? Să vă ia dracu pe toţi, asta-mi trebuie ! Eu de linişte am nevoie. Eu, ca să nu mai fiu tulburat de nimeni, aş vinde lumea-ntreagă pe doi bănuţi, făr-a sta la gînduri. Dacă-i de ales : să se dărîme lumea, ori să-mi beau eu ceaiul, eu spun că mai bine s-ar dărîma 'lumea, numai să-mi pot eu bea ceaiul. Ştii asta, ori nu ? Uite, eu ştiu că-s un nemernic, un ticălos, un egoist şi-un tfîntor. Trei zile am tremurat de teamă c-o să vii. Şi ştii ce m-a neliniştit mai ales în zilele astea ? Mă gîndeam că, după ce atunci m-am înfăţişat ţie drept mare erou, tu o să mă vezi acuma în halatul ăsta zdrenţuit, calic, mizerabil. Ţi-am spus adineauri că nu mi-e ruşine de sărăcia mea ; ei bine, află că mi-e ruşine, mi-e

mai ruşine decît de toate celelalte, mie mâi teamă ca de oricâ, mai teamă decît mi-ar fi dac-aş fura ; şi asta din pricină că-s vanitos de parcă imi-ar fi pielea jupuită şi m-ar înnebuni de durere chiar numai atingerea aerului. Tu nici acuma nu-ţi dai seama că n-o să te iert în veacul veacului că m-ai găsit cu halatul ăsta prăpădit, năpustindu-mă ca o potaie asupra lui Apol-lon ? Omul care aduce învierea, fostul erou se repede ca o jigodie rftioasă, lăţoasă, la sluga lui, iar sluga rîde de dînsul! Nici lacrimile n-o să ţi le iert, niciodată n-o să-ţi iert lacrimile pe care le-am vărsat adineauri, înaintea ta, ca o muiere spăşită! Nici mărturisirile pe care ţi le fac acuma n-o să ţi le iert, *ţie,* în veacul veacului! Da, tu şi numai tu trebuie să răspunzi de toate : pentru că s-a întâmplat să-mi ieşi în cale tu j pentru că eu sînt un nemernic ; pentru că sînt cel mai infect, cel mai caraghios, cel mai meschin, cel mai imbecil şi cel mai invidios dintre viermii pământului care, măcar că nu-s prin nimic mai buni decît mine, naiba ştie cum se fajce că nu-şi pierd cumpătul niciodată, pe cînd eu o să primesc bobîrnace toată viaţa de la toate lepădăturile ; ăsta mi-e soiul! Şi de ce mi-dr păsa mie dacă tu nu pricepi nimic din cîte-ţi spun ? De ce mi-ar păsa, ce-mi pasă mie de tine, pentru ce să-mi pese dacă te prăpădeşti acolo ori nu ? Iţi dai măcar seama cum o să te urăsc pentru cîte ţi-am spus, pentru c-ai fost aici şi m-ai auzit ? Omul vorbeşte aşa numai o dată-n viaţă, şi-ncă numai dacă-l apucă vreun acces de isterie !... Ce mai vrei ? Ce mai stai, după toate, în faţa mea, de ce mă chinuieşti, de ce nu pleci ?

Şi aici s-a petrecut ceva ciudat.

Mă obişnuisem pînă-ntr-atît să gîndesc şi să-mi imaginez totul după cărţi, să-mi închipui ale lumii toate după cum le făuream eu singur prin visele mele, incit atunci nu mi-am dat seamă pe iloc de natura acestui ceva ciudat. Iată ce s-a întîm-plat : ofensată de mine, călcată-n picioare, Liza a înţeles mult mai multe decît îmi închipuiam. A înţeles, din toate, ceea ce o femeie, cînd iubeşte sincer, va înţelege întotdeauna, înainte de orice ; anume, a înţeles că eram un nefericit.

Pe faţa ei, spaima şi ofensa lăsaseră loc unei expresii de amărăciune. Iar cînd m-am făcut nemernic şi ticălos, cînd mi-au dat lacrimile (debitasem întreaga tiradă cu lacrimi în ochi), faţa i-a fost cuprinsă de-

un singur tremur. A vrut să se ridice, să mă oprească, iar spre final n-a dat atenţie zbie-
15*
227
fetelor mele : ‚£>e ce eşti aici, de ce iiu pleci?", ci peserrine faptului că-mi venise neînchipuit de greu să spun şi să zbier asemenea lucruri. Era atît de oropsită, biata! Mi se socotea infinit inferioară. Cum s-ar fi supărat, de ce să se-nfurie ? Într-un elan nestăvilit, a sărit de pe scaun şi, avîntată spre mine cu toată fiinţa ei, dar cuprinsă încă de sfiiciune şi neîn-drăznind să se clintească, a întins doar braţele... Atunci, praful s-a ales din inima mea. Iar Liza s-a repezit, si-a înlănţuit braţele de gîtul meu şi a izbucnit 'în plâns. Nu m-am mai putut stăpîni nici eu ; am izbucnit într-un plîns cum nu mi s-a mai întîmplat ailtădată-n viaţă,
—. Mi-e peste puteri... Eu nu pot să fiu... bun ! am icnit anevoie ; apoi, tărîndu-mă pînă la canapea, m-am prăbuşit cu faţa-n jos şi am plîns cu hohote, isteric, un sfert de ceas. Ea se lipise de mine, îmbrăţişîndu-mă, parcă încremenită în această îmbrăţişare.
Din păcate, crizele de isterie au şi ele un capăt. Ei bine (trebuie să ştiţi că scriu adevărul, un adevăr odios), stînd aşa, lipcă pe canapea, cu faţa înfundată-n prăpădita mea pernă de piele, a început să-mi dea ghes din ce în ce, parcă venind de departe, fără voia mea, dar implacabil, gîndul că acum o să-mi fie greu să ridic capul, să privesc iarăşi în ochii Lizei. De ce m-oi fi ruşinat — nu ştiu, dar îmi era ruşine. în mintea tulburată mi s-a ivit şi gîndul că iacum rolurile se inversează definitiv : acum ea era eroul, iar eu făptura umilită, zdrobită, cum fusese înainte-mi şi ea, atunci, cu patru zile în urmă... Şi toate astea mi-au venit în minte cînd mai zăceam cu nasul în canapea!
Dumnezeule, oi fi ajuns s-o invidiez ?
Nu ştiu, nici acum nu sînt sigur ; iar atunci, fireşte, eram şi mai puţin decît acum în stare să-mi dau seama de aşa ceva. Eu, de bună seamă, nu pot trăi fără a-mi exercita asupra cuiva puterea, tirania... Dar... dar reflecţiile nu explică nimic şi, în consecinţă, n-are rost să ne lansăm în meditaţii.
Totuşi, printr-un act de voinţă, am săltat capul ; oricum, odată şi-odată tot trebuia s-o fac... Ei bine, am rămas încredinţat, pînă-n ziua de astăzi : tocmai pentru că-mi era ruşine s-o privesc, în inimă mi s-a aprins, a izbucnit prăpăstios alt sentiment... sentimentul dominaţiei, al stăpînirii. Cu ochii încinşi de pasiune, i-am strîns puternic mîinile. O, cît o uram şi cît o doream în clipa aceea ! Un simţămînt sporea intensitatea
228
celuilalt. Aproape că aducea a răzbunare ! ...Pe faţa ei s-a ivit întâi o expresie parcă de nedumerire, parcă de spaimă ; dar asta numai o Clipă. Liza m-a cuprins cu efuziune într-o îmbrăţişare fierbinte. Un sfert de oră mai tîrziu, în culmea nerăbdării alergam încoace şi-ncolo prin cameră, apropiindu-mă mereu de paravan şi uitîndu-mă printr-o crăpătură la Liza. Şedea pe duşumea, cu capul pe marginea patului ; probabil plîngea. Dar nu pleca, şi asta mă scotea din fire. Acum ştia totul. O insultasem definitiv, dar... ce să mai vorbim ! îşi dăduse seama că elanul pasiunii mele fusese doar sete de răzbunare, nimic altceva de-cît o nouă umilire a ei ■, şi că urii mele de adineaori, aproape fără obiect, i s-a adăugat o ură *personală, pornită din invidie* faţă de ea... Fireşte, nu pot spune că a înţeles totul lămurit, dar şi-a dat seama perfect că sînt un ticălos şi că, în orice caz, nu sînt capabil s-o iubesc.
Ştiu, mi se va spune că-i neverosimil, că-i de necrezut ca un om să poată fi atît de rău şi de imbecil ca mine ; se va spune, poate, că-i neverosimil să n-o fi îndrăgit, isau măcar să nu-i fi apreciat dragostea. Dar de ce pare neverosimil ? In primul rînd, n-o mai puteam îndrăgi, deoarece, repet, pentru mine, a iubi însemna a tiraniza ,şi a-mi manifesta superioritatea morală. Eu, de cînd mă ştiu, niciodată nu mi-am putut imagina altfel de dragoste ; am ajuns pînă acolo, încît astăzi gîndesc uneori că dragostea constă tocmai în dreptul de-a fi tiran, drept oferit ţie de bunăvoie de către obiectul dragostei tale. în visele mele subterane, nu-mi închipuiam dragostea decît ca pe-o luptă ; o începeam totdeauna cu ură şi o sfîrşeam totdeauna obţinînd o capitulare morală necondiţionată ; mai de~ parte, nici în imaginaţie nu-mi puteam închipui cam ce mi-ar rămîne să fac cu obiectul supus mie. Nu-i cituşi de puţin neverosimil, dacă luăm în consideraţie ifaptul că atinsesem un asemenea grad de descompunere morală, mă dezobişnuisem pînă-ntr-atît de „viaţa vie", încît la început mi-a venit s-o muş-truluiesc şi s-o dau de ruşine pentru că venise la mine după
229
„vorbe de milă", dar nici prin cap nu mi-a trecut că poate ei nu-i ardea să audă vorbe de milă, ci venise doar să mă iubească, dat fiind că femeia în dragoste-şi află învierea, mîn-tuirea de pierzanie şi renaşterea şi nici nu poate a se revela altfel decît în iubire. De altfel, n-aş zice că o uram chiar aşa tare atunci, cînd alergam de ici colo şi-o tot pîndeam prin crăpătura paravanului. Insă nu-i mai puteam

suporta prezenţa. Voiam s-o văd plecată. Doream „linişte", doream să rămîn singur în bârlogul meu subteran. Datorită neobişnuinţei, „viaţa vie" mă apăsa atît de necruţător, încît abia mai respiram.
Dar au mai trecut cîteva minute şi ea tot nu se ridicase ; căzuse, ai fi spus, într-o stare de prostraţie. Şi am avut neobrăzarea să bat încetişor în paravan, pentru a-i aminti... A tresărit, s-a ridicat .brusc şi s-a repezit să-şi caute basmaua, pălărioara, blăniţa ; ca şi cum ar fi vrut să fugă de mine... Două minute mai tîrziu, a ieşit încet de după paravan, privindu-mă cu tristeţe. Zîmbind maliţios, de altfel forţat, de *convenienţă,* am întors capul.
— Rămîi cu bine ! a spus, îndreptîndu-se spre uşă.
M-am repezit, i-am înşfăcat mîna, i-am desfăcut palma, am îndesat... pe urmă i-am strîns palma la loc. După asta, întorcînd capul, m-am retras grăbit în celălalt capăt al încăperii ; barem să n-o mai văd... Aici, am vrut să trîntesc o minciună ; să scriu că a fost un gest involuntar, săvîrşit fără a-mi da seamă, din fîstîceală, din prostie. Dar nu vreau să mint, aşadar spun pe şleau că i-am desfăcut palma şi i-am vîrît în ea... din jpură răutate. Ideea de a proceda aşa îmi venise cînd alergam încoace şi încolo prin cameră, cînd ea mai era după paravan. Ceea ce pot spune toluşi cu siguranţă este : deşi am comis cruzimea asta înadins, gestul n-a fost din inimă pornit, ci din căpăţîna mea proastă. Şi actul acesta al meu de cruzime a fost atît de prefăcut, atît de cerebral, de căutat, de *livresc,* încît n-am putut fi consecvent măcar un minut întreg ; întîi mă retrăsesem în celălalt capăt al camerei, să nu mai ştiu de Liza, dar apoi, ruşinat, desperat, m-am repezit pe urmele ei. Deschizînd uşa antretului, am tras cu urechea.
—■ Liza ! (Liza ! am strigat ; strigăt sfios, cu jumătate de gură...
Răspuns n-am primit, dar mi-a părut că se auzeau paşii în capul scării.
230
— Liza ! am strigat mai tare. , .
Nici un răspuns. In aceeaşi clipă, uşa de jos, cu geam, dînd spre stradă, s-a deschis greu, a scîrţîit, apoi, trîntită cu putere, s-a închis. Zgomotul izbiturii a năvălit în sus pe scară.
Liza plecase. Am revenit în cameră, pe gînduri. Eram îngrozitor de deprimat.
M-am oprit la masă, lingă scaunul pe care şezuse ea, cu privirea în gol. A trecut aşa cam un minut, cînd, dintr-o dată, m-am cutremurat: drept în faţa mea, pe masă, era... ei bine, era hîitia albastră de cinci ruble, mototolită ; hîrtia pe care nu demult io îndesasem în palmă. Hîrtia *aceea -,* alta n-avea cum fi, pentru că, în toată casa, alta nici nu era. Aşadar, Liza apucase s-o arunce ipe masă în momentul cînd eu mă retrăgeam spre cealaltă parte a camerei.
Ei bine, mă puteam aştepta la un asemenea gest din partea ei ? Mă puteam aştepta ? Nu. Eram atît de egoist, pînă într-atît nu respectam oamenii, încît mi-ar fi venit peste mină să-mi închipui că ea va proceda aşa. Şi asta n-am putut-o suporta. în clipa următoare, ca scos din minţi, mă şi repezisem să mă îmbrac j am pus pe mine ce-am nimerit şi am pornit glonţ duţpă Liza. Cînd am ieşit în stradă, n-avea cum fi la mai mult decît două sute de paşi.
Era linişte. Ningea ; fulgii cădeau aproape perpendicular, aşternîndu-se pe trotuar şi pe strada pustie. Nu se vedea nici un trecător, nu se auzea nici un zgomot. Felinarele clipeau **trist** şi inutil. Am fugit vreo două sute de paşi; pînă la colţ; acolo m-am oprit. „Încotro o fi apucat-o ? Şi eu de ce fug după ea ? De ce ? Ca să-i cad în genunchi, isă izbucnesc în lacrimi de căinţă, să-i sărut picioarele, s-o implor să mă ierte ? Asta aş fi vrut să fac j inima bătea de mai-mai să-mi spargă pieptul, şi niciodată, niciodată nu voi rămîne nepăsătOT la amintirea acelei clipe. Dar pentru ce ? mi-am spus. Adică n-o voi urî, poate chiar mîine, tocmai pentru că azi i-am sărutat picioarele ? Parc-o voi face fericită ? Parcă nu mi-am dat seamă din nou şi azi, pentru a suta oară, cîte parale fac ? Parcă n-o voi nenoroci ?"
Stăteam în zăpadă şi, scrutînd pîcla tulbure, mă gîndeam la toate astea.
231
„Oare n-ar fi mai bine, oare nu va fi mai bine să ducă pe veci cu ea ofensa îndurată ? M-am lăsat şi acasă purtat pe aripile fanteziei, mai tîrziu, înăbiişindu-mi cu asemenea speculaţii durerea vie din inimă. Ofensa doar e purificare ; e conştiinţa cea mai usturătoare şi mai dureroasă ! Eu chiar mîine i-aş întina sufletul cu fiinţa mea, i-aş obosi inima ; pe cită vreme aşa, ofensa nu va imuri într-însa niciodată *i* şi oricît de abjectă ar fi murdăria care-o aşteaptă, ofensa o va înălţa, o va purifica... prin ură... hm... şi poate prin iertare... Şi întru-cît or s-o uşureze-n viaţă toate astea ?"
într-adevăr, iată-mă în faţa unei întrebări fără rost : ce-i preferabil — fericirea banală ori suferinţele sublime ? Ei, ce-i preferabil ?
Aşa gîndeam în seara aceea, stînd acasă, mai mult mort decît viu, cu sufletul îndurerat. Niciodată n-am

mai îndurat atîtea suferinţe şi n-am mai încercat asemenea căinţă ; dar, chiar şi-n clipa cînd am coborît în stradă, m-aş fi putut îndoi cîtuşi de puţin, credeţi, că de la jumătatea drumului o să mă-ntorc acasă ? N-am mai lîntîlnit-o niciodată pe Liza şi n-am mai auzit de dînsa... Adaug aici că am rămas multă vreme mulţumit de *fraza* despre foloasele ofensei şi ale urii, cu toate că atunci, de inimă rea, ia 'fost cît pe ce să cad la pat.

Chiar acum, după atîţiâ ani, îmi aduc aminte de toate, nu ştiu cum, prea' *penibil.* Acum, de multe-mi amintesc penibil, însă... n-ar ifi cazul să-nchei „însemnările" aici ? Impresia mea este că am făcut o greşeală, apucîndu^mă să le aştern pe hîrtie. în orice caz, tot timpul cât am scris *nuvela* asta imi^a fost ruşine, de unde se poate deduce că n-am făcut literatură, ci penitenţă. Nu-i de loc interesant, zău, să tot înşir povestiri peste povestiri ca să arăt cum mi-am ratat viaţa, cum m-a cuprins descompunerea morală, zăcînd aici, în bîrlogul meu, lipsit de-un mediu corespunzător, 'dezobişnuindu-mă de tot ce-i viu, măcinat fiind, într-o subterană, de ură vanitoasă ; ântr-un roman e nevoie de-un erou, pe câtă vreme aici sînt *înadins* strânse trăsăturile proprii unui antierou ; şi, asta în primul rînd, paginile mele vor face o impresie cum nu se poate mai dezagreabilă, pentru că toţi ne-am dezobişnuit de viaţă şi, mai mult sau mai puţin, toţi ne poticnim. Ne-am dezobişnuit în asemenea măsură, încît resimţim cîteodată nu ştiu ce dezgust faţă de „viaţa vie" ;

de-aceea nici nu suportăm să ni se amintească de ea. Am ajuns pînă acolo, încît sîntem dispuşi să luăm adevărata „viaţă vie" drept o muncă, aproape un serviciu ; şi, în sinea noastră, sîntem cu toţii de acord că tot mai bine-i să trăim după carte ! Şi de ce ne mai agităm uneori, de ce ne facem de cap, ce tot cerem ? Nici noi nu ştim. Dacă cererile noastre nebuneşti ar fi împlinite, noi înşine am trage ponoasele. Ia încercaţi, ia daţi-ne, bunăoară, mai multă independenţă ; dezlegaţi mîinile oricăruia dintre noi, lărgiţi-ne cercul de activitate, mai slăbi-ţi-ne tutela, şi-atunei noi... fiţi siguri, vom cere imediat să fim puşi din nou sub tutelă. Ştiu că, probabil, pentru ce spun, o să vă supăraţi pe mine, o să ţipaţi, o să bateţi din picioare : „Vorbeşte despre dumneata şi despre mizeriile dumitale de-acolo, din subterană, dar nu spune : *noi toţi".* Să avem iertare, domnilor, dar printr-acest *noi toţi* eu nu încerc să mă justific. întrucît mă priveşte, eu n-am făcut decît să duc la extrem, în viaţa mea, ceea ce domniile voastre n-aţi îndrăznit să laceţi nici pe jumătate ; ba, mai mult, v-aţi socotit laşitatea drept cuminţenie, consolîndu-vă cu asta, amăgindu-vă singuri. Aşadar e posibil ca eu să apar „şi mai viu" decît domniile voastre. Ia uitaţi-vă mai bine ! Noi măcar nu ştim pe unde-o mai fi itrăind acum viul, ce-i el", cum se numeşte ? Lăsaţi-ne singuri, fără carte la îndemînă, şi ne vom încurca imediat, ne vom pierde, nu vom şti «la ce să aderăm, ce linie, să urmăm ; ce să iubim şi ce să urâm, ce să respectăm şi ce să dispreţuim ? Nouă ne e penibil pînă şi să fim oameni, oameni cu trup şi sînge adevărat, *propriu* ,• ne e ruşine de asta, socotim acest lucru degradant şi tindem să fim habar n-am ce oameni — îndeobşte, ceva ce încă nu s-a pomenit. Sîntem născuţi morţi şi, de altminteri, de mult nu ne mai naştem din părinţi vii, lucru care ne place din ce în ce. Am prins gust. în curând vom născoci cumva şi naşterea nemijlocită din idee. Dar ajunge ; m-am săturat pînă-n gît să tot scriu „din Subterană"...

De altfel, „însemnările" acestui ins paradoxal nu se sfîrşesc aici. Nu s-^a putut stăpîni şi a continuat. Dar sîntem şi noi de părere că ne-am putea opri aici.